

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK BİLİMİ
BÖLÜMÜ

TÜRK HALK ÇALGILARI TERMİNOLOJİSİ

770548

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

HAZIRLAYAN

ATILLA OKAN

DANIŞMAN

DOÇ. DR. METİN EKİCİ

T 110548

İZMİR- 2001

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 07/09/2001 tarih ve 19/2 sayılı kararı ile oluşturulan jüri, Türk Dünyası Araştırmaları –Türk Halk Bilimi anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Atilla OKAN'ın "Türk Halk Çalgıları Terminolojisi" başlıklı tezini incelemiş ve adayı 11/01/2002 günü saat 10.00'da tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı olduğuna oybirliğiyle karar vermiştir.

BAŞKAN
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

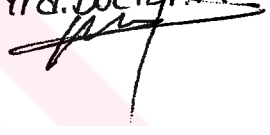

ÜYE

Dr. Metin EKİCİ

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. Alimehan İNAYE

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum *Türk Halk Çalgıları Terminolojisi* adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Atilla OKAN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	II-IV
KISALTMALAR	V-VI
GİRİŞ	VII-XVI
I. BÖLÜM: GENEL TERİMLER	1-7
I. 1. Türk Halk Kültüründe Kullanılan Genel Çalgı Terimleri.....	1-4
I. 2. Çalgı Yapımcılarının Kullandığı Genel Terimler.....	5-7
II. BÖLÜM: VURMALI ÇALGILARLA İLGİLİ TERİMLER	8-30
III. BÖLÜM: ÜFLEMELİ ÇALGILARLA İLGİLİ TERİMLER	31-56
IV. BÖLÜM: TELLİ ÇALGILARLA İLGİLİ TERİMLER	57-94
IV. 1. Mızraplı Çalgılarla İlgili Terimler.....	57-83
IV. 2. Yaylı Çalgılarla İlgili Terimler.....	84-94
V. BÖLÜM: TUŞLU ÇALGILARLA İLGİLİ TERİMLER	95
SONUÇ	96-97
BİBLİYOGRAFYA	98-102
İNDEKS	103-107

ÖNSÖZ

Ülkemizde henüz çok yeni bir bilim dalı olan “*Organoloji*”; çalgıların türleri, tarihi gelişimleri, yapımlarında kullanılan alet ve malzemeleri ve çalgılarla ilgili diğer konuları inceleyen bir bilim dalıdır. Organoloji araştırmalarında çeşitli bilim dallarının çalışmalarından yararlanmak bir mecburiyettir. Bizim bu çalışmamızda ise, Halk Bilimi ve Dil Bilimi alanlarından yararlanılmıştır.

Türkiye’de Cumhuriyetle başlayan organoloji çalışmaları ilk olarak Mahmut Ragıp Gazimihal’in çalışmaları ile ürün vermeye başlamıştır. Gazimihal’in bu alanda yazdığı birçok makalenin yanında, bizim de bu çalışmada üzerinde önemle durduğumuz kendisinden geniş ölçüde yararlandığımız “*Türk Organografya Araştırmaları Dizisi*” adı altında yayınladığı kitapları, organografya hakkında yapılmış, ciddi ilk çalışmalar olarak dikkat çeker. Ancak Gazimihal’in bu çalışmalarında da terminoloji karmaşası gözlemlenmektedir. Bu alandaki eksikliği bir nebze olsun giderebilmek için, konu hakkında bir çalışma yapmanın faydalı olacağını düşündük.

Çalışmamızı, Giriş Bölümün’den sonra, organolojinin bilimsel tasnifinden yararlanarak ve de konuyla ilgili teknolojinin gelişmesini de göz önünde bulundurarak beş bölüme ayırdık.

Çalışmamızın Giriş Bölümün’de Türklerdeki müzik ve çalgı geleneğine kısaca değindikten sonra, bugüne kadar Türkiye’de yapılmış olan çalgı sınıflandırmalarıyla ilgili önemli bazı çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmamızda toplam dört yüz elli altı terim bir araya getirilmiştir.

“*Genel Terimler*” başlığını taşıyan Birinci Bölüm; “Türk Halk Kültürü’nde Kullanılan Genel Terimler” ve “Çalgı Yapımcıların Kullandığı Genel Terimler” olmak üzere iki alt bölüme ayrılmıştır. Diğer bölümlerde yer alan terimler, araştırmacılar tarafından benimsenmiş olan çalgı sınıflandırmasına uygun bir şekilde belirlenmiştir. Terimler her bölüm içinde alfabetik olarak sıralanmıştır. Ayrıca her terim için kısa bir açıklama yapılmış ve konuyla ilgili kaynaklar dipnotlarda belirtilmiştir. Çalışmamızda çalgı terimlerinin kronolojik sıralaması, bu konunun tartışmalı olmasından dolayı yer

almamıştır. Birinci bölümde “yetmiş bir” terime yer verilmiştir. Çalgı yapımında ya da icracılarının kullandıkları, ancak bazılarının kullanımı bize göre yanlış olan terimlere de bu bölümde yer verilmiştir. İkinci alt başlıkta ise, daha çok akademik çevrelerce kullanılan terimler yer almaktadır.

Çalışmamızın İkinci Bölümü “Vurmalı Çalgılarla İlgili Terimler” başlığını taşımakta olup, bu bölümde toplam yüz on dokuz terime yer verilmiştir. Daha önceki bölümde olduğu gibi, bu bölümde yer alan terimler hakkında da ayrıntılı açıklama yapılmıştır.

Üflemeli çalgılarla ilgili terimlerin toplandığı Üçüncü Bölüm’de konuyla ilgili toplam yüz yirmi sekiz terime yer verilmiştir.

“Telli Çalgılarla İlgili Terimler” Dördüncü Bölüm’de toplanmış olup, bu bölüm de kendi içinde iki alt kısma ayrılmıştır. Birinci alt kısımda mızrapla çalınan çalgılarla ilgili seksen üç terime yer verilmiştir. İkinci alt kısımda ise, yayla çalınan çalgılarla ilgili kırk yedi terime yer verilmiştir.

Çalışmamızın son bölümü olan Beşinci Bölüm’de ise, tuşlu çalgılarla ilgili terimler yer almaktadır. Tuşlu çalgıların gelişimi teknolojik gelişmelere bağlı olduğu için, halk çalgısı olarak tuşlu çalgı yapımı ve kullanımı henüz çok eski bir geçmişe sahip değildir ve bu çalgılarla ilgili sadece sekiz terimin kullanımda olduğu tespit edilebilmiştir.

Yukarıda saydığımız bölümlerde yer alan çalgı terimlerinden çok yaygın kullanımda olan ve gerek müzik çevreleri ve gerekse müziğe ilgisi olan kişiler tarafından kullanılan terimlerin yanında, çok yaygın olmayan ve çoğunlukla belli bir yöre veya mahalde kullanılan mahalli terimlere de yer verilmiştir.

Bu çalışmada Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuarı Çalgı Yapım Bölümü Arşivi, Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Milli Kütüphane, İzmir Atatürk İl Halk Kütüphanesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Arşivi, Sayın Toygun Dikmen, Sayın Prof. Dr. Ali Haydar Bayat ve Sayın Prof. Dr. Fikret Türkmen’in şahsi kütüphanelerinden yararlanılmıştır.

Araştırmamızda; Türk müziği, Halk Çalgıları, Türk Edebiyatı, Türk Folkloru vb. konularda yayınlanmış birçok kitap ve süreli yayın taranmıştır. Ulaşılan her kaynaktan bulabildiğimiz çalgı terimleri bir araya getirilmiştir. Ayrıca, halk müziği çalgılarıyla ilgili gerek icracı, gerekse çalgı yapımçı birçok kaynak kişiyle görüşülüp kullandıkları çalgı terimleri tespit edilmiştir. Bu anlamda çalışmamızın yazılı ve sözlü kaynaklardan bir derleme niteliği taşıdığı söylemek mümkündür.

Böylesi bir çalışmanın hazırlanmasında atlanmış, unutulmuş veya eksik bırakılmış terim ve açıklamalar bulunacaktır. Yoğun ve sınırlı bir zamanda hazırlanan bu çalışmadaki eksik veya yanlışların bağışlanması en büyük dileğimiz olacaktır.

Bu çalışmanın oluşması için beni teşvik eden, öneri ve görüşleriyle her zaman destek olan değerli hocam Doç. Dr. Metin Ekici'ye teşekkür ederim. Yine, şahsi kütüphanelerinden yararlandığım kıymetli hocalarım Sayın Prof. Dr. Ali Haydar Bayat, Sayın Toygun Dikmen, Saygıdeğer hocam Prof. Dr. Fikret Türkmen'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, bu çalışmanın bölümlerinin teknik olarak düzenlenmesinde yardımlarını esirgemeyen değerli dostum Arş. Gör. Selami Fedakar'a ve de çalışmamda maddi, manevi desteği geçmiş olan bütün arkadaşlarıma sonsuz teşekkürler.

KISALTMALAR

Ar.	Arapça
DLT.	Divanü Lugat-it-Türk Tercemesi.
DTCF.	(Ankara) Dil – Tarih ve Coğrafya Dergisi 1942.
E. Çel.	Evliya Çelebi
E. Fr.	Eski Fransızca
Erm.	Ermenice
Fa.	Farsca
Fr.	Fransızca
İsp.	İspanyolca
İtal.	İtalyanca
Kaz.	Kazakça
KB.	Kültür Bakanlığı
Kırg.	Kırgızca
Mac.	Macarca
Milli Teteb.	Milli Tettebbular Mecmuası.
MM.	Musiki Mecmuası
Moğ.	Moğolca
Özb.	Özbekçe

R. Yekta.	Rauf Yekta
Rus.	Rusça
TDK.	Türk Dil Kurumu
TFA.	Türk Folklor Araştırmaları Dergisi
Tü.	Türkçe
Uyg.	Uygurca
Yun.	Yunanca

GİRİŞ

Musiki geleneklerinin büyük bir kısmını günümüze kadar yaşatan Türk boylarının geçmişte kullandıkları bazı çalgıları, bugün de kullanıyor olmaları ve bu çalgılar hakkında yazılı kaynaklardan olduğu kadar, sözlü kaynaklardan bilgi derlemeyi gerekli kılmaktadır. Biz de, bu giriş kısmında hem yazılı kaynaklardan hem de sözlü kaynaklardan derlediğimiz bilgiler ışığında Türk kültür hayatında kullanılmış ve halen kullanılmakta olan Türk halk çalgıları ve çalgıların yer aldığı gelenekler ve de bu çalgıların sınıflandırılmasıyla ilgili kısa bir bilgi vermenin uygun olacağını düşünüyoruz.

“En eski Türk şairleri- Tonguzların *Şaman*, Moğol ve Buryatların *Bo* veya *Bugué*, Yakutların *Oyun*, Altay Türklerinin *Kam*, Kırgızların *Baksı-Bakşı*, Oğuzların *Ozan* dedikleri şairlerdir.”¹ Şamanların kullandıkları müzik aletleri Türklerin kullandıkları ilk müzik aletlerini teşkil eder. Şamanlar; müzik aletleriyle yaptıkları ayinlerde hastalık, ölüm gibi fenalıkları getiren kötü cinleri kovmuş, hastaları iyileştirmiş, ölümlerin hatıralarını yaşatmış ruhlarının göğe yükselmesini sağlamışlardır. İlk olarak Şamanların ayinler de davul çalmasıyla başlayan çalgı geleneğinin, daha sonra saz şairlerimizin çaldığı kopuz ve ıklığ gibi çalgılarla devam ettirilip zenginleşerek günümüze geldiği söylenebilir.

Türk kültürünün önemli eserlerinden olan *Dede Korkut Kitabı* ve içerisindeki anlatımlar, bize, Oğuzlardaki müzik ve müzik aletleri hakkında bilgi vermektedir. Bunlardan ilki kitaptaki “İç Oğuz Taş Oğuz asi Olup Beyrek’ in öldüğü destan anlatmasında; “*Cemi begler bindi. Kazan’ın konur atını çektiler, bindi. Borular çalındı, kös uruldu, gece gündüz demediler; yortma (at koşturma) oldu*”².

¹ Köprülü, Fuat. *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986 ss. 57

Fuat Köprülü’nün bu eserindeki dipnottan aldığımız Vambéry’nin “Orta Asya’daki Türk kabileleri, bu gün bile, atalarının eski Avrupa tarihlerinde yazılıp kalmış hayatlarını sürmektedirler...” şeklindeki değerlendirmesi, bizim başlangıçta da belirttiğimiz gibi, Türk boylarının eski örf, adet ve geleneklerini, yaşattığı düşüncesini doğrulamaktadır.

² Dede Korkut Kitabı. Hazırlayan: M. Ergin, Ankara: TDK. 1997. s.250 (301-10). bkz. Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihine Giriş*. Cilt: VIII-IX. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991

İkincisi de “Salur Kazan’ın evinin yağmalanması destanı” anlatmasında şöyle geçmektedir; “*At saldı. Karşu vardı. Kılıç urdı. Gümbür gümbür davullar çalındı; buması altın tuç borular çalındı. Ol gün, cılasun beg erenler, döne döne savaştı...*”³.

Yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi, Türk kültüründe çalgıların büyük önemi vardır.

Eski Uygur medeniyetinden kalan sanat eserlerinde görülen müzik aletlerinin çeşitliliği de Türklerin zengin bir müzik kültürüne sahip olduklarını göstermektedir. Buradan hareketle, Türklerin tarih sahnesine çıkmalarından bu yana müzikle iç içe yaşadıklarını ve müziğe önem verdikleri söylenebilir. O döneme ait çalgılar hakkında ancak bazı ipuçları elimizde olmakla beraber, Çin kaynaklarından Türklerin müziği çok sevdiklerini, elçilerin şerefine müzikli eğlenceler yaptıklarını, hatta her gittikleri yere beraberlerinde çalgılarını taşıdıklarını öğreniyoruz⁴. Bu âdetin Orta Asya Türk boyları arasında da görüldüğü bildirilmektedir.

Anadolu’da çalgıların, değerli eşya gibi saklanması, hatta namus anlayışıyla korunması, Türk boyları arasında çalgıların ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Eski Uygurlara ait çok çeşitli çalgılar görüldüğü gibi, o tarihten günümüze kadar da Türk boylarının kullandığı çalgıların zenginleşerek çoğaldığı söylenebilir.

İlk çağlardan itibaren toplumlar arasında ticaret alanında başlayan ilişkiler daha sonraki dönemlerde sosyal, siyasal ve kültürel ilişkiler şeklinde kendini göstermiştir. Toplumlar; bir taraftan sahip oldukları coğrafi alanın kendilerine sunduğu imkanlardan yararlanarak ihtiyaçlarını karşılarken, diğer taraftan da kendilerinin yaratamadıkları bazı ihtiyaçlarla ilgili unsurları ise en yakın komşularından başlayarak başka toplumlardan alma yoluna gitmişlerdir. Müzik aletleri gibi daha muhafazakar bir alanda kullanılan eşyalardaki değişim ise toplumların kültürel gelişmelerinden önemli bir mesafe katetmelerinden sonra söz konusu olmuştur. Türkler; Şamanlık döneminde kullanmaya başladıkları çalgıları uzun süre değiştirmemiş, hatta bu çalgılardan bazıları günümüze kadar gelmiştir. Ancak sosyal hayattaki değişmeye paralel olarak ilk icat edilmiş tarihlerini

³ M. Ergin. *age.*, s.152 (120-8)

⁴ Ögel, Bahaeddin. *age.* s. 108

tam olarak tespit edemediğimiz, yeni müzik aletlerini de kullanmaya başlamışlardır. Türk boylarının siyasal hayatlarındaki gelişmeler, onların devletler ve imparatorluklar kurmaları ve daha geniş topraklara hükmetmeleri ile sonuçlanmıştır. Bütün bunların sonucunda Türk kültürel hayatında dini inanışla eğlence kavramları birbirinden ayrılmaya başlamış ve sosyal hayatta musikişinaslık adı verilen yeni bir profesyonel grup ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar ve özellikle de IX. yüzyıldan itibaren Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi ve de batıya doğru göç hadisesinin sonucunda, Türk kültüründe kullanılan musiki aletlerinin gittikçe artan bir sayıya ulaştığı ve çeşitlilik göstermeye başladığı söylenebilir.

Yeni imparatorlukların kurulmasıyla birlikte imparatorluk merkezlerinde ve özellikle de saray çevresinde farklı etnik gruplardan gelen musiki üstadlarının müzik icrasında yer aldıkları bilinmektedir. Diğer taraftan yönetim merkezlerinden uzak kalan çevrelerde, temeli eski Türk kültüründe var olan musiki aletleri belli bir zaman için kullanılmaya devam etmiştir. Batı Türklerinin kullandığı musiki aletlerinde bir değişme görülmüş ve yeni çalgıların kullanımı, tıpkı yönetim merkezlerinde olduğu gibi, gittikçe artan bir sayıya ulaşmıştır.

“Halk Çalgıları” adını verdiğimiz çalgılar, Türk toplumsal hayatının gelişmesine paralel olarak, daha yavaş bir değişme göstermiş olup, bu çalgılarla ilgili gerek yapım gerekse icra bakımından pek çok terim de yüzyıllardan beri kullanılmıştır.

Çalgı terimleri, karşılıklı ilişki içinde olduğumuz kültürlerden alınmış veya kendi kültürümüzde oluşturulmuştur. Terimler belli nedenlere bağlı olarak yaratılmıştır. Bu terimlerin yaratılmasında hareket noktası anlama, şekil, kullanım yeri, kullanım şekli, olduğu ortamdaki psikolojik yapı gibi bağlı olabilmektedir. Konuyla ilgili birkaç örnek verecek olursak: “Üç Telli” terimi, çalgının üç telli olmasından dolayı oluşmuş bir terimdir. “Zımbıra, Kastamonu’da çalgı anlamında kullanılan bu terim ‘dımbıra’ tipinde onomatope olduğu açıktır. Halk ağzının taklitçi ‘Zımbırdatmak’ sözüne bağlılığında hiç şüphe yoktur”⁵. “Bağlama nispeti, sazın kendisinden önce perdelere mi, yoksa gerili deriye sonunda tercih edilen tahta göğüs kapağına mı verilmişti istifhamı keza şimdilik çözülememiştir; çünkü, Anadolu’nun XIV. yüzyıl metinlerine doğru inildikçe *bağlamak*

⁵ Gazimihal, R. Mahmut. *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi., 1975, s.178

fiili kapamak anlamıyla kapıyı kapatmakta kullanılmış görünüp buna göre göğüs kapağı bilhassa kastedilmiş olabilirdi (Kaplamak > Kaplama gibi)⁶.

Ne şekilde oluşmuş olursa olsun terimler kültürümüze yerleşmiş ve hayatımızın bir parçası olmuştur. Ancak, yayılma sırasında bazı terimlerin toplumların bazı kesimlerinde yanlış veya eksik yerleşmesinden doğan terminoloji karmaşası, organoloji açısından çözülmesi gereken önemli bir sorun haline gelmiştir. Bugüne kadar Türkiye’de Türk halk çalgıları ile ilgili terminoloji çalışmalarına yeterli önem verilmemiş olması ve yapılan çalışmaların da organoloji açısından oldukça karmaşık ve içinden çıkılmaz bir durum arz etmeye başlaması bizi bu konuda bir çalışma yapmaya yönlendirmiştir. Çalışmamızda ilk hedef dağınık ve anlaşılmaz durumdaki çalgı terimlerini bir araya getirmek olmuştur. Bu terimlerin çoğu zaman yanlış anlamlarda ya da aynı terimin farklı anlamlarda kullanılması, bu terimlere açıklık getirmenin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Böyle bir çalışmada kavram karmaşasına yol açmamak için her şeyden önce “halk” kavramının çağdaş anlamı üzerinde durmak ve inceleme konusu ettiğimiz halk çalgılarının neden farklı alanlardan gelen çalgıları da kapsadığını açıklamak gerekir. Bu anlamda, halk kavramını şu şekilde açıklamak mümkündür: “Alan Dundes’in görüşleri bizim toplumumuza ve bizim anlayışımıza göre kullanılmıştır. Bu görüşe göre halk; en az bir ortak faktörü paylaşan herhangi bir insan grubunu ifade eder. Bu grubu birbirine bağlayan faktörün ortak meslek, dil veya din gibi bir faktör olması önemli değildir. Bu faktörlerden daha önemli olan nokta ise, herhangi bir sebebe bağlı olarak oluşan grubun kendisine ait kabul ettiği bazı geleneklere sahip olmasıdır”⁷. Yukarıdaki tanıma uygun olarak, Türk musikisi icrasında kullanılan bütün çalgılar çalışmamıza dahil edilmiştir.

Çalgıların sınıflandırılması organoloji çalışmalarında atılacak ilk adımdır. “Çalgıları sınıflandıran ilk çalışmalar, İlk Çağ’da Çinliler ve Hintliler, Orta Çağ’da Araplar tarafından yapılmıştır. Bu sınıflandırmanın daha bilimsel bir şeklini, XVI. yüzyılda Virdung ve Martin Agricola gerçekleştirmiştir. XVII. yüzyıl Praetorius ve

⁶ Gazimihal, R. Mahmut. *age*. s. 106

⁷ Ekici, Metin. “Halk, Halk Bilimi ve Halk Bilgisi Üzerine Bir Deneme”. E. Ü. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Sayı: 3, 1999, ss. 183-191

Mersenne bu çalışmaları geliştirmiştir. Bu çalışmalar sonucunda çalgılar, çalışma prensibi esas alınarak iki ana bölüme ayrılmıştır:

1. *Oyulmuş bir cismin içindeki havadan, üfleme yoluyla titreşim oluşturulması.*
2. *Sert bir cisimden; vurarak, sürterek, parmakla çekerek seslerin elde edilmesi.*

Bu bölümler de kendi aralarında değişik sınıflara ayrılır. Sınıflandırma yapılırken çalgının yapımında kullanılan maddenin türü, gerilme, titreşim, bükülgenlik gibi özellikleri göz önünde bulundurulur⁸.

Orgonolojide çalgılar bilimsel tasnife göre üçe ayrılır.

1. Vurmalı Çalgılar.
2. Üflemeli Çalgılar.
3. Telli Çalgılar⁹.

Bu tasnif, insanlık tarihinin başından bu yana çalgılarla birlikte gelişmesine uygun bir sistem olarak kabul edilmektedir.

Yukarıdaki her üç bölüm de, araştırmacılar tarafından daha alt sınıflara ayrılmıştır. Bu sınıflandırmalara kısaca yer vermek uygun olacaktır.

Henry George Farmer, Evliya Çelebi “Seyahatnamesi”ndeki çalgıları konu edinerek, “XVII. Yüzyılda Türk Çalgıları” adlı eserinde, çalgıları şöyle sınıflandırmıştır:

1. Ses veren madde çalgıları.
2. Titreşen zar çalgıları.
3. Üflemeli çalgılar.
4. Telli çalgılar.

⁸ Yaygıngöl, Hasan Sami. *Müziğin Gelişimi ve Biçimleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 1988, s. 5; Geniş bilgi için bkz. Sözer, Vural. *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*. Cilt: I, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986, s. 16; Meydan Larousse. Cilt: 3, s. 402.

⁹ Geniş bilgi için bkz. Yaygıngöl, Hasan Sami. *age* s. 5-8.

Muammer Özerin, “Musiki algıları” adlı eserinde, algıları, milletler arası kullanılan Hornbostel-Sachs sınıflandırması içinde gözden geçirir ve sonuçta aşağıdaki sınıflandırmayı yapar:

1. Vurmalı algılar

A. Kendisi Sesliler

- a. Vuruşturmalılar.
- b. Silkmeli-sarsmalılar.
- c. ertmeliler.

B. Derisi Sesliler

- a. Kasnaklılar.
- b. anaklılar.
- c. Silindirliler.

2. Nefes Sesliler (Üflemeliler)

A. Borular.

B. Düdükler.

- a. Dikine üflemeliler.
- b. Yandan üflemeliler.

C. Dilli düdükler

- a. Tek dilli.
- b. Çift dilli.

D. Kendinden Havalılar

3. Telli Sesliler

A. Çeng.

B. Yatuganlar.

C. Bağlamalar.

a. Uzun saplılar.

b. Kısa saplılar.

D. Yay ile seslendirenler¹⁰

Ethem Ruhi Üngör'ün çalgı sınıflandırması ise şöyledir:

1. Ritm Çalgıları

A. Kendinden sesliler.

B. Deri sesliler.

2. Üflelemeli Çalgılar

A. Dilli.

B. Dilsiz.

3. Telli Çalgılar

A. Yaylı.

B. Mızraplı¹¹.

Mete Görün ise çalgıları farklı bir yaklaşımla iki ana gruba ayırır:

1. Vurmalı Çalgılar

A. Derililer.

B. Zilliler.

C. Tahtalar.

2. Melodi Çalgıları

A. Üflelemeliler

a. Dilli.

b. Dilsiz.

¹⁰ Özergin, M. Kemal. "Musiki Çalgıları", TFA, (1 971) Sayı: 258, ss. 5842-5847

¹¹ Özergin, M. Kemal. "XVII. Yüzyılda Osmanlı Ülkesinde Çalgılar", TFA, (1971), Sayı: 262, ss. 5955-5959.

B. Telliler

a. Mızraplı.

b. Yaylı.

Onur Akdoğu ise, yazmış olduğu “Çalgı Bilgisi” ders notlarında, yukarıda verdiğimiz sınıflandırmanın tam tersi bir sınıflandırma yapmıştır:

1. Telli Çalgılar

A. Yayla çalınanlar

a. Derisizler.

b. Derililer.

B. Mızrapla Çalınanlar

a. Derisizler.

b. Derililer.

C. Çubukla çalınanlar

2. Üflemeli Çalgılar

A. Derililer.

B. Derisizler.

Osman Fikri Sertkaya'nın 1982 yılında hazırladığı “Eski Türkçe’de Musiki Terimleri ve Musiki Alet İsimleri” adlı doçentlik tezinde şu şekilde bir sınıflandırma yapılmıştır:

1. Kendisi- Sesli Musiki Aletleri

A. Vurmalılar.

B. Vuruşturmalılar.

C. Silkmeliler- Sarsmalılar.

D. Sürtmeliler- Oğmalılar.

E. Çertmeliler.

2. Nefes-Sesli Musiki Aletleri

A. Nefesliler

- a. Borular.
- b. Delikli Düdükler.
- c. Dilli Düdükler.

B. Kendisinden Havalılar

- a. Demet (Küme) Kamışlılar.
- b. Sıra Kamışlılar.

3. Derisi Sesli Müzik Aletleri

A. Tek Yzller

- a. Kasnaklılar.
- b. anaklılar.

B. Çift Yzller

- a. Silindir Biimliler

4. Telli- sesli Müzik Aletleri

A. Telleri Ses Kutusuna Dikine İnenler.

B. Telleri Boyunduruk Biçimli Bir Gerdirici Arasından Ses Kutusuna inenler.

C. Telleri Yarım Küre Biçimde Bir Gövde İle Sap zerinde Gerili Olanlar¹².

Yukarıda bahsettiğimiz Osman Fikri Sert Kaya'nın doçentlik tezi, Türk müziği algılarını organoloji açısından değil tamamen dil açısından incelemektedir.

¹² Sertkaya, Osman Fikri. *Eski Türkçe'de Musiki Terimleri ve Musiki Alet İsimleri*. (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), İstanbul, 1982.

Örneklerden de anlaşılacağı gibi, çalgıların sınıflandırılmasının genişletilmesi mümkündür. Fakat yukarıda açıkladığımız sınıflandırmalardan farklı bir sınıflandırma bulmak da sanırım mümkün değildir. Biz bu çalışmamızda organolojinin bilimsel tasnifinden de yararlanarak şu sınıflandırmayı önermeyi uygun gördük:

1. Vurmalı Çalgılar.

2. Üfleli çalgılar.

3. Telli Çalgılar.

A. Mızraplı Çalgılar.

B. Yaylı Çalgılar.

4. Tuşlu Çalgılar

Bu tür bir çalgı sınıflandırması yaparken, kronolojik olarak teknolojik gelişmeyi de göz önünde bulundurduk ve sınıflandırmaya “Tuşlu Çalgılar” bölümünü de ekledik.

I. BÖLÜM

GENEL TERİMLER

I. 1. TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE KULLANILAN GENEL ÇALGI TERİMLERİ:

ARŞ: Telli çalgılarda giriş, tel¹.

CIZILDAMAK: Çalgılarda ince ses çıkarmak².

CURA: Çalgılarda tiz ses³.

CÜRE: Genel olarak çalgılarda tiz ses anlamında Urfâ'da kullanılan bir terimdir⁴.

ÇAĞ: Genel olarak "çalgi" anlamında İstanbul-Ortaköy'de kullanılan bir terimdir⁵.

ÇALGI: En basitinden, en karmaşık ve gelişmişine kadar müziğin oluşmasını sağlayan⁶ bütün müzik aletleri için kullanılan genel terim. Bunun yanında, "Müzik aleti", "Saz", "Enstrüman", vb. gibi terimler de genel olarak kullanılmaktadır. Biz, bilimsel araştırma ve günlük dilde Türkçe bir terim olan "Çalgı" teriminin kullanılmasını tavsiye ediyoruz.

DÜZEN TUTMAK: Müzik aletleri arasında ahengi sağlamak⁷. Birkaç çalgının aynı frekansta akort yapılması anlamında kullanılmıştır.

DÜZENLEMEK: Müzik aletlerini akort etmek⁸.

DÜZME: Müzik aletlerinde akort⁹.

¹ *Derleme Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayını, 1993, Cilt: I, s. 332.

² *DS. age.*, s. 950.

³ *DS. age.*, s. 1018.

⁴ *DS. age.*, s. 1018.

⁵ *DS. age.*, s. 1033.

⁶ Yeğin, Veğis. *Çalgı Bilgisi Ders Notları*. İzmir: 1991, s. 4.

⁷ *DS. age.*, s. 1645.

⁸ *DS. age.*, s. 1645.

⁹ *DS. age.*, s. 1647.

EŞEK: Telli sazlarda üzerine telin bindiği köprü¹⁰.

GIDAY-I RUH: Şehzade Korkut Çelebi tarafından 1500 yıllarına doğru icat edilmiş ve bir müddet kullanılmış olan “Ruhun gıdası” anlamına gelen bir çalgı¹¹.

GÖĞÜS: Çalgı gövdesinin üst kısmı¹² (bkz. Ses Tablası).

GÖĞÜS DELİĞİ: Çalgı gövdesinin üst kısmını kapatan tahta kapak üzerindeki delik yada delikler¹³ (bkz. Ses Deliği).

GÖVDE: Çalgıların ses veren ana bölümü¹⁴ (bkz. Ses Kutusu).

HIRDA SAZ: (Fa. >Azr.) Küçük saz (bkz. Saz).

KAŞ: Kemençede telleri yüksekçe tutmaya yarayan, eşiğin yanında bulunan kaş biçimindeki delikler¹⁵ (bkz. Ses Deliği).

KIĞI [Kıygıdı Kıykıy]: Çalgı anlamında kullanılan bir terim¹⁶.

KOMUS: Kırgız Türkçesi’nde kopuz teriminin yerini almıştır (bkz. Kopuz).

KOPUZ: Kopuz kelimesinin etimolojisi hakkında henüz kesin bir şey söylenilememektedir. Kökü “kob”-Kaşgarlı Mahmud’un DLT.’de “kop” kelimesi “sevinç, ferah” anlamındadır. Kopuz terimi bununla ilgili olmalıdır¹⁷.

Kopuz, terim olarak (ve türeme şekilleri) birkaç anlamda kullanılmaktadır:

Eski Türkçe’de (hâlâ bazı Türk boyları arasında)¹⁸ “çalgı” anlamında kullanılmaktadır. Çeşitli çalgı gruplarına ait bir terim oluşu (Kırg. Temir-kumus, Dağıs. Ağaç-kumus) bunu kanıtlamaktadır.

¹⁰ DS. age., s. 1789.

¹¹ Öztuna, Yılmaz. *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt: I, 1990, s. 307.

¹² Özbek, Mehmet. *Türk Halk Müziği El kitabı I-Terimler Sözlüğü*. Ankara: AKM Yayınları, 1998. s. 83.

¹³ Özbek, Mehmet. age., s. 83.

¹⁴ Özbek, Mehmet. age., s. 84.

¹⁵ DS. age., s. 267.

¹⁶ DS. age., s. 4551.

¹⁷ Kaşgarlı, Mahmut. *Divanü Lugat-it-Türk Tercemesi*. Cilt: III, Çeviren: Besim Atalay, Ankara: TDK Yayını, 1992, s. 119.

¹⁸ Caferoğlu, Ahmet. “Cihan Edebiyatında Türk Kopuzu”. *Ülkü Mecmuası*, (1936) , Sayı: 45, ss. 203-215; Ayrıca bkz. Özbek, Mehmet. *THM Terimler Sözlüğü*. s. 120.

Adı: Eski Türkçe Kobuz~kubuz¹⁹, Türkçe Kopuz~gumuz²⁰~kubuz²¹, Abak. Tatar²², Kırg.²³ kobes, Kaz., Türki.-kobız, Özb., Kara-Kal, Kırg., Kaz., Tar., Kar., Kırım²⁴ kobuz, Alt., Tel. komıs, Kırg. Komus, kovuz (kavuz)²⁵, Kaç. Koms.²⁶ Başk., Kaz. kubız, Çuv. Kubos, Kaz.-kupuz Tü. kobuz > Rus., Polo., Ukr., Ruten,

> Sırp kobza

> Rom. kobız

> Çek. Kobos

> Rum. Ku (m) pazı

> Mac. Kobos ~ kobz ~ koboz

> Alm. kobza

> Osty. Homos, homus, humıs

> Çerem. Kobej ~ komej

> Borneo – gambus, Zensibar gambus ~ gabbus,

> Maronerler – kabosi²⁷.

KÜP:1) Bağlamanın gövde kısmı. 2) Darbuka²⁸.

MEÇİK [Meccik, Meççik, Meçük, Meküç, Melçik]: 1) Davul tokmağı. 2) Davul çalarken tokmakla birlikte kullanılan ince çubuk²⁹. Davul çalmakta kullanılan küçük çubuk³⁰.

¹⁹ DLT. *age.*, 1, s. 19 – 14, 365 – 21.

²⁰ Gazimihal, M. Ragıp. "Güney Köyü Folkloru". TFA, (1962), S. 156, s. 2786.

²¹ Gazimihal, M. Ragıp. *Konya'da Müzik*. Ankara, s. 45.

²² Radloff, W. *Aus Sibirien*. Leipzig, 1884, Cilt: I, s. 381.

²³ Radloff, W. *age.*, Cilt: I, s. 504.

²⁴ Radloff, W. *age.*, Cilt: II, s. 662.

²⁵ Sachs, Curt. *Reallexion der Musikinstrumente*. Berlin, 1913. s. 310a.

²⁶ Sachs; *der Musikinstrumente age.*, s. 223b.

²⁷ Caferoğlu; "Türk Kopuzu", *age.*, ss. 411 – 421.

²⁸ DS. *age.*, s. 3040

²⁹ DS. *age.*, s. 3147

³⁰ DS. *age.*, s. 4589

OYUNCAK ÇALGILAR: Bızıldık, Bizbildik (İnce Söğüt Dalından Yapılan Düdük), Çam Boru (Kamıştan Düdük), Çıpsığ, Dığlı (Hububat Sapından), Dilli Damak, Dilli Düdük, Düküce, Fıskırak, Hotdak, Hottuk, Hödünük, Höppü, Hüs, Hüttük, Kolak, Sepsi, Simsi, Sippi, Süpsübü, Süsük, Şundurgu, Şündürgü, Zimbon³¹.

ÖTTÜRGEÇ [Ötdürgeç³²]: Denizli köylerinde “çalgi” anlamındadır³³.

SAYTA: Telli çalgılarda “Yay” anlamında kullanılmaktadır³⁴.

SAZ: Telli çalgılara verilen genel terim. Halk arasında bağlama ve ailesi de “saz” olarak bilinir.

TEZENE [Tazene³⁵, Tezane, Tezere³⁶, Tezgene, Teskere, Teskire]: Genellikle kiraz ağacı kabuğundan yapılan mızrap³⁷.

TINTIN: Çalgı anlamında kullanılmaktadır³⁸.

TİL: Çalgılarda tel³⁹.

³¹ Öztelli, Cahit. “Müzik ve Halk .Sazları ile ilgili Bazı Makaleler”, TFA, (1958), Cilt: 5, Sayı: 105, ss. 1678-1680; Ayrıca bkz. Gazimihal, R. Mahmut. “Çocuk Folklorunda Oyuncak Çalgılar”, TFA, (1955), Cilt: 4. Sayı. 73, ss. 1155-1157.

³² DS. *age.*, s. .3357

³³ Gazimihal, R. Mahmut. *Musiki Sözlüğü*. İstanbul: MEB., 1961. s. 197

³⁴ DS. *age.*, s.4676.

³⁵ DS. *age.*, s. 4745.

³⁶ DS. *age.*, s. 4757.

³⁷ DS. *age.*, s. 3905.

³⁸ DS. *age.*, s. 4759.

³⁹ DS. *age.*, s.. 3930.

I. 2. ÇALGI YAPIMCILARININ KULLANDIĞI GENEL TERİMLER:

AĞAÇ ÇALIŞMASI: Biçilmiş ağaç parçalarının öz sularını kaybetmeleri esnasında yaptıkları şekil değişikliği. Bunun çalgılardaki etkisi form, simetri ve tesviye bozukluğu şeklinde görülmektedir.

ARŞE: Yaylı çalgılarda yay için kullanılan genel terim.

BALKON: Türkçemize Almanca'dan gelen bu terim "Balken" şeklindedir¹. Türkçe anlamı "Kiriş"tir (bkz. Kiriş). Bu sebeple akademik çalışmalarda ve günlük hayatta "Kiriş" olarak kullanılmalıdır.

BAS KİRİŞ: Kemanda ses tablasının iç kısmında bas tellerinin yönünde bulunan ve tablanın gücünü artırmaya yarayan, direnç veren çıta.

BAŞ EŞİK: Telli çalgılarda tel boyunu, telin tuşeye olan yüksekliğini ve tellerin bir biri arasındaki mesafesini belirleyen, genellikle sert ağaçlardan yapılan parça. Çalgının baş kısmında olduğu için Baş Eşik adını almıştır.

BİZ: İşaretleme amacı ile kullanılan sivri metal alet.

BOMBE: (Fr.) Şişkin, kabarık, tümsekli. Şişkinlik, kabarıklık. Çalgılarda form oluşturmada kullanılan bir terim.

BONCUK TUTKAL: Çalgı yapımında kullanılan hayvanların kemik ve derisinden yapılan organik yapıştırıcı.

BURGU: Telli çalgılarda tellerin bağlandığı, akort yapmada kullanılan bölüm.

BURGU TRAS: Burgulara standart koniklik vermeye yarayan kalemtraşa benzer kesici el aleti.

BURGULUK: Telli çalgılarda, tellerin takıldığı burguları tutan bölüm.

CAN DİREĞİ: Yaylı çalgılarda, özellikle kemanda, eşik ayağının arkasında ve ses kutusu içerisinde alt ve üst tabla arasında dikey duran ve tiz sesleri güçlendiren silindir şeklindeki genellikle ladin ağacından yapılan parça.

¹ Steuerwald, Karl. Türkçe Almanca Sözlük. İstanbul: ABC Kitap evi, 1995. s. 538

DİPLİK: Telli çalgılarda telin takıldığı bölüm (bkz. Tel Takacağı).

EŞİK: Telli çalgılarda tellerin üzerine bindiği parça². Bu parça teldeki titreşimi ses kutusuna iletir.

EŞİK YERİ: Telli çalgılarda tellerin bağlandığı nokta ile eşik arasında kalan mesafeye denir.

FİKS: Burgularla yapılan kaba akorttan sonra ince akort için kullanılan kuyrukta veya eşik arkasında veya tel üstünde duran vidalı alet.

FORM BOYU: Çalgılarda rezonans kutusunun ölçüsü form boyunu verir.

GOMALAK: Çalgılarda cilalama işleminde kullanılan, alkolle çözülen hayvansal bir reçine.

İSKARPELA: Çalgı yapımında kullanılan kesici el aleti.

İŞKENCE: Vidalı bir tür sıkıştırma el aleti.

KIL TESTERE: (Tü.) Kesici uçları çok ince olan, dekupaj (keserek oyma) ve markiteri (kakma) işlerinde, ince parçaların ve kaplamaların değişik şekillerde, düz ya da eğmeçli olarak kesilmesinde kullanılan, "U" şeklindeki, kıl kolu denilen çelik boru üzerindeki yataklara gergince bağlanarak kesim yapılan el aletine denir.

KİRİŞ: Bağırsaktan yapılan tel.

KİRİŞ [Balkon]: Telli çalgılarda ses tablasına direç kazandırmak ve tellerin ses gücünü artırmak amacı ile ses tablasına yapıştırılan çita.

KOMPRATÖR: Çok hassas olan kalınlık ölçme aleti.

KÖPRÜ: (bkz. Eşik).

MUKAVVEMET ÇITASI: Çalgı yapımında telli çalgıların rezonans kutularının son dilimleri ve keman ailesinin yanlıklarının iç tarafına kenar kısımlarının direncini artırmak ve ses tablasının daha geniş yüzeye yapışmasını sağlamak amacı ile kullanılan çita.

² Özbek, *THM. Terimler Sözlüğü. age.*, s. 76. Ayrıca bkz.TDK. *Türkçe Sözlük*. TTK. Basımevi, Ankara 1988. s.471

NIŞANGEÇ: Çalgıların kenarına, değişik aralıklarda paralel çizgiler çizebilmek için kullanılan el aleti.

ORGANOLOJİ: Çalgı Bilimi³.

OYMA KAŞIĞI [Oluklu İskarpela]: Oyma işlemi için kullanılan, oluklu çelikten kesici el aleti.

PAH KIRMA: Keskin köşeli, uç kısımların hafif yuvarlanması.

RAYBA: Burgu deliklerini, burguların standart konikliğine göre, alıştırmak için kullanılan kesici el aleti.

REZONANS KUTUSU: Çalgılarda ses kutusu (bkz. Ses Kutusu).

SAP BOYU: Sap dibi eşik yeri ile baş eşik arasında kalan mesafe.

SAPDİBİ EŞİK YERİ: Telli çalgılarda eşik ile sapın ses tablasına bağlandığı nokta arasında kalan mesafe.

SES DELİĞİ: Ses kutusundaki sıkışmış sesin rahat çıkıp volüm oluşturabilmesi amacı ile açılan delik.

SES KUTUSU: Çalgıların sesini belirli bir akustik düzen ile yükseltmeye yarayan bölüm.

TARAK: Genellikle piyasa yapımcılarının telin takıldığı yer için kullandığı terim (bkz. Tel takacağı).

TEL BOYU: İki eşik arasında kalan mesafe.

TEL TAKAĞI: Telli çalgılarda, telleri bağlamak için kullanılan, sert ağaçlardan ya da metalden yapılan parça.

TESVİYE: Düz duruma getirme, düzleme⁴. Telli çalgıların tuşesinde ağacın çalışmasıyla ya da yapım hatasıyla oluşan bozuklukları düzeltme ve belli bir denge, ölçü oluşturmak amacı ile yapılan işlemlere denir.

TUŞ: Telli ve tuşlu çalgılarda parmak basılan yere verilen genel ad.

³ Gazimihal, M. Ragıp, "Çalgı Bilimi", TFA. (1957) S. 99, ss. 1574-1575. Ayrıca bkz. Açın, Cafer. *Enstrüman Bilimi (organoloji)*, İstanbul:Yen Doğan Basımevi, 1994.

⁴ TDK. *Türkçe Sözlük*. age. s. 1464.

II. BÖLÜM

VURMALI ÇALGILARLA İLGİLİ TERİMLER

AKLAK : Tek derili def¹.

BALABAN: Hem üflemeli hem de vurmali bir çalgı için kullanılan terimdir.

Davul² (bkz. Baraban).

Adı: Balaban (Azr. ve Dağ.)

Balaban (Tac.) – Beleben (Azr.) – Balaban (Azr.)

Etimolojisi < Fa. Bala (Yüksek) + ban (ses)³.

BALA NAGARA: (Azr.)“Orta nagara”⁴ (bkz. Nagara).

BAR: “Bir çeşit davul ve deri”⁵. Altay Türklerinin “Şaman Davulu” için Moğolların kullandığı terim⁶.

BARABAN: “Davul”, “büyük davul”.

“Çevresi halkalı def” (bkz. yaşlı balaman).

Balaban⁷, baraban, parappan (Çuv.) < (Fa.) balaban⁸ (balaban denilen küçük zurnaya eşlik ettiğinden adını ona da verdiği iddia edilir, kelime zamanla değişerek baraban⁹ olmuştur).

¹ Gazimihal, R. Mahmut. *Asya ve Anadolu Kaynaklarında İklig*, Ankara: Ses ve Tel Yayınları, 1958. ss. 45-46.

² Sachs; *der Musikinstrumente age.* s. 27b; Gazimihal; *MS. age.*, s. 28 Balaban: Anadolu Türkçesi'nin eski metinlerinde de koca davul, davul topuzu.

³ Gazimihal, *MS. age.*, s. 28; Balaban: Muahhar bir Fars etimolojisine göre; Halk etimolojisine göre balaban daima küçük davul ile birlikte çalındığından (= baraban) adını bu barabandan edimiş, bu ancak balaban barabar için düşünülebilir.

⁴ Atlas Muzikalnih Instrumentov Narodov SSSR, Moskva:1963. s. 86b.

⁵ Gazimihal, *MS. age.*, ss. 30-31 (Bar); birliktelik, toparlak nesne, bir çeşit davul ve deri.

⁶ Özbek, Mehmet. *age.* s. 24

⁷ Gazimihal; *MS. age.*, s. 31

⁸ Sachs; *der Musikinstrumente age.* s. 30; Ayrıca bkz. Gazimihal; *MS. age.*, s. 28 < Türk, balaban,

⁹ Sözer, Vural. *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986. s. 83; Ayrıca bkz. Gazimihal; *MS. age.*, baraban kelimesinin Türkçe bir isim olduğunu belirtiyor.

Yayılı: 1) “davul”: Kazak-Kırgız ve Kazan Türkleri arasında¹⁰, Çuvaşlarda (prappan)¹¹ ve Slav halkları arasında mevcuttur. (Rus.: Baraban¹², Malenkiy¹³ ve Bolşoy¹⁴ baraban, Voyenni B.¹⁵ Rut., Bulg, Sırp-Hır. Baraban¹⁶ Anadolu’da da görülmüştür¹⁷. “çevresi halkalı def” Kars’ta mevcuttur¹⁸.

BEDİLDEK [Debildek]: 1) Topraktan yapılmış iki çanağın üstüne deri gerilerek yapılan ve iki değnekle çalınan çalgı 2) Trampet¹⁹.

CAM DÜMBELEĞİ [Dunbalay²⁰]: Bu gün bilinmeyen bir çalgı olup, gövdesinin camdan yapılmış olması muhtemel bir nevi darbukadır²¹. XVII. y.y.’da E. Çelebi Cam dümbeleği yapanlardan²² ve çalanlardan (300 kişi) bahseder²³ (bkz. Dümbelek).

ÇALPARE [Çarpana, Çalpara, Çarpara, Çarpare]: 1) Çarpana “Zil; çeng adlı vurmali halk çalgısı”²⁴. Tencere kapağını andıran bir çift “zil”. Birbirine vurularak çalınır. “halile” tekke terminolojisinden “zil” < Fa. Çarpane.

2) 15-20 cm. uzunluğunda, 3-4 cm. kalınlığında baş tarafı yarılarak ayrılmış ve bir ahşap parçanın bu yarık kısma yerleştirilmesiyle tahta ya da madeni zillerden oluşur²⁵. Bir başka şekli yassı ve oval tahtaların ikişerli olarak 4 tanesinin bir araya

¹⁰ Gazimihal, MS. *age.*, s. 31 Baraban.

¹¹ Atlas, *age.* s. 54 (Resim 182).

¹² Sachs, *der Musikinstrumente age.* s. 30b s. 377 b. < Tü. Baraban.

¹³ Sachs, *der Musikinstrumente age.* s. 257 a.

¹⁴ Sachs, *der Musikinstrumente age.* s. 54 b.

¹⁵ Sachs, *der Musikinstrumente age.* s. 417a.

¹⁶ Sachs, *der Musikinstrumente age.* s. 30b s. 377 b. < Tü. Baraban.

¹⁷ Gazimihal, MS. *age.* s. 31 Baraban.

¹⁸ Ataman, Yaver Sadi. “Kars”, TFA, s. 3484. (Baraban: Tar, armonika gibi Kars’a “Kafkasya’dan göç etmiştir”); Ayrıca bkz. Atlas. *age.* s. 54 (Resim 182).

¹⁹ DS. *age.* s. 1394.

²⁰ Farmer, Henry, George. *Turkish Instruments of Music in the Seventeenth Century*, Glasgow: The Civic Press, 1937. s. 16.

²¹ Sachs, *der Musikinstrumente age.* s. 65b.

²² Farmer, Türk inst. *age.*, s. 16.

²³ Farmer, Türk inst. *age.*, s. 644.

²⁴ Özbek, Mehmet. *THM. Terimler Sözlüğü. age.*, s. 43.

²⁵ Özbek, Mehmet. *age.*, s. 44.

gelmesinden oluşmuştur. Uçları ufak menteşelerle bağlanır²⁶. Çalpareler bazen kemikten de yapılmaktadır²⁷.

1) Tahtadan yapılmış olan çalpare.

2) Metalden yapılmış olan çalpare.

Çalınışı: İki ağaç parçası parmaklar arasına alınarak, İspanyol kastanyetine benzer şekilde birbirlerine vurarak çalınır²⁸ (bkz. Şakrak, Şakşak).

< Fa. Çarpore < çalpare “4 parça”.

Halk. Etimol.: Çarpore < çalpare (çalmak ile ilgili gibi)²⁹.

Tü. Çalpare < Ar. celbare³⁰ veya dzulpare³¹.

< Bulg. Çampari (cymbala tesiri ile) “zil”³².

< Arn. Çapare “zil”³³.

< Rumun, tsampara “zil”³⁴, campara “çalpara”.

Yayılışı: Başka isimler altında Eski Mısır ve Sümer sonra Yunan kültüründe varlığı bilinen bir çalgıdır. İran ve Türk kültür medeniyetine ait bir çalgı olup, kullanımıyla ilgili VI. y.y.’dan itibaren belgeler bulunmaktadır³⁵. Türkiye’de de eskiden beri bilinen bu çalgının, Türkçe ismi ile, başka milletlere de geçtiği anlaşılmaktadır. Araplara³⁶, Bulgarlara³⁷, Arnavutlara ve Rumlara³⁸ Türklerden geçmiş olmalıdır.

²⁶ Arseven, Veysel. “Türk Halk Çalgıları”, TFA, (1961), Sayı: 144 ss. 2391-2394.

²⁷ Arseven. TFA. *age.*, s. 2393.

²⁸ Farmer, Henry, George. *The Music of Islam*. Londra: Oxford University Press, 1960. s. 56

²⁹ Başka bir Halk Etimolojisine göre.: Çarpore < çarpanak, bkz. Gazimihal, *Konya da Musiki*. Ankara, 1947. s. 64.

³⁰ Sachs, *der Musikinstrumente age.* s. 171b.

³¹ Sachs, *der Musikinstrumente age.* s. 124b.

³² Sachs, *der Musikinstrumente age.* s. 99b.

³³ Sachs, *der Musikinstrumente age.* s. 100a.

³⁴ Sachs, *der Musikinstrumente age.* s. 398a.

³⁵ Farmer, *Islam. age.*, s. 19 (VI. Asırdan kalmış Sasani bir gümüş kasesi üzerinde görünür), ss. 56-57.

³⁶ Sachs, *der Musikinstrumente age.* s. 171b.

³⁷ Sachs, *der Musikinstrumente age.* s. 99b.

³⁸ Sachs, *der Musikinstrumente age.* s. 398a.

ÇALUU: (Alt. Tü.) Vurma çalgı < Çal.

Altay Şamanlarının Kullandıkları terim “davul” anlamını taşır (bkz. Tüngür)³⁹.

ÇAN: 1) a. Büyük çan, Ar. “caras”, Fa. “dara”⁴⁰ veya “sané” isimli aletlerin eşidir.

b. Küçük çan veya çingirak, Ar. “culcul, kalakilin”⁴¹ eşidir.

2) Kırgız Türkçesi “ağız tamburası”⁴².

Çan-çang-çeng terimleri onomat terimler olup, Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi’nde söz edilmektedir⁴³. Eski Uygur medeniyetine ait ve ses veren bir çalgı olan çan, asırlar boyunca Türkler arasında kullanılmıştır⁴⁴. Çanın içinin tamamı oyuk ve tunçtan olup, “kafa” denilen üst kısımların iç tavanında sabit birer halka vardır. Çarpanak denilen uzun çubuk bu halkada asılıdır. Çanın çınlaması için çubuk oynatılır ve iç duvarlara çarpan çubuk çanı çınlatmaya başlar⁴⁵.

Türklerde daha çok hayvancılık bakımından önem kazanmıştır⁴⁶. Çan; fil ve develerin boynuzlarına asılır, çingirak ise daha küçük hayvanlara takılıp def veya daire için de kullanılır. Bugün de Anadolu’da bir çok yerlerde çan ve çingirak çocuklara takılır, kadınlar ve genç kızlar saç örgülerine koyar, koç katım mevsimi esnasında oyunlarda kullanılır⁴⁷.

ÇERGEN [Çirgen]: Türkiye’nin güney bölgelerinde kullanılan bir tür vurmali çalgı.

ÇEVGAN: Adı: < Fa. Çevgan.

³⁹ Anohin, A. V. “Şaman Davulu”. Çeviren: A. İnan, *Musiki Mecmuası* (1963), Sayı. 188, ss. 219-221.

⁴⁰ Farmer, Türk İnst. *age.*, s. 8.

⁴¹ Farmer, Henry, George. *Military Music*. New York: Chanticleer Press, 1950. s. 36.

⁴² Sachs, der Musikinstrumente. *age.*, s. 100a.

⁴³ DLT, Cilt: III, *age.*, s. 357, bkz. Çerem. Çanğ. Ayrıca bkz. Sachs; der Musikinstrumente *age.*, s. 100a.

⁴⁴ XVII. y.y.’da Meninski de çandan bahseder (Meninsky, M. *Complementum Thesauri Lingarum Orientalium, Seu Onomasticum. Latino-Turcico-Arabico-Persici*. Vienne, 1687).

⁴⁵ Gazimihal, “Çan kolları ve Çingirtılı oyunlar”. TFA, (1952), Sayı: 37, ss. 377-379, 578. Bu tarif esas olarak “campane” denilen büyük çan içindir.

⁴⁶ Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihine Giriş VIII*. Ankara: KB. Yayınları, 1991, s. 302.

⁴⁷ Uzunoğlu, Sadık. “Anadolu da Halk Müziği ve Müzikle İlgili Konulara Ait Notlar”, TFA, (1953), Sayı: 47, ss. 742-744; bkz. Gazimihal; “Çan kolları...”. *age.*, ss. 377-379, 578.

Yapısı: Gümüştan mamul ince bir çıta şeklindeki sap, ucuna doğru çatallaşarak eğilir. Eğik çatal uçları arasında sarkık bırakılan birkaç zincir üzerinde bulunan yuvarlak çingiraklar çevganı tamamlar.

Çalınışı: Çevganların sapından tutulur, aşağı yukarı hareket ettirilerek seslendirilir. Çingirakların kendi sesleri ile birbirlerine değmelerinden doğan çingirtuların karışması çevganın sesini verir.

Çevgan; Eski Uygur kültüründe de bilinmektedir. Felek veya çevgan adı altında mehterhanelerde de kullanılmıştır, daha sonraları Avrupa ülkelerinde de görülmüştür⁴⁸.

ÇINGIRAK: 1)Çingirak “gür ve pürüzsüz ses”⁴⁹ (bkz. Çan). 2) Oyuncak çalgı.

ÇIFTE NARA: 1) Nakkarenin eşidir.

2) Halk müziğine ait bir çalgı.

Yayılışı : İstanbul folklorundan bilindiği gibi⁵⁰, çifte nakkare adı altında halkı uyandırmak için Siirt’te Ramazan ayında kullanılır⁵¹.

Yapısı: Kütükten oyularak yapılmış, ağaç bir çanağın üzerine gerilen bir derinin kenarlarına açılan deliklerden uçları geçirilip kalınca bir sicim filesiyle çanakların kenarına bağlanmak suretiyle yapılmıştır. Çalınması zurna gibi zor bir iştir⁵².

ÇIFTE NAKKARE: (bkz. Çifte Nara)

ÇİLMANDİ [Çirmandi]: “Zilli def” sadece Taşkent ile Seyhun nehrinin kuzey taraflarında bilinir. Semerkand ve Buhara’da Farsça olan daire kelimesi hakimdir⁵³.

Yayılışı: Türkistan’da özellikle Sartlar arasında şarkı ve danslara eşlik etmek için rağbet görmüştür.

Yapısı: Muhtelif büyüklükte olup, üzerine keçi derisi gerilmiştir.

⁴⁸ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 337a (Ait olan maddelere de bakınız.); İsv. Türkiskt Klockspel, İng. (Türkish) crescent, Rus, Bunçuk, Pol. Ksiczyz Tureckui, Sırp – Hir. Polumjesec.

⁴⁹ DLT, Cilt: III, *age.*, s. 383; Çingirak için bkz. Gazimihal, “Çan korları...” *age.*, s. 578.

⁵⁰ E. Karabey, “50 Sene Evelki İstanbul’da Sokak Müziği”, MM, Sayı.12, s. 29; Yekta, Rauf. *La Musique, Turque. Encyclopedie de la Musique.* V, Paris, 1922. s. 3023a.

⁵¹ Yönetken, Halil Bedii. *Derleme Notları.* İstanbul, 1966. s. 134.

⁵² Karabey, “İstanbul’da Sokak Müziği”, *age.*, s. 29; R. Yekta; *La Musique, Turque. age.*, s. 3023a.

⁵³ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 102a

Çalmıştı: Sartlar çilmandi sazını çalarken akordun doğru olmasına çok önem vererek onu def gibi çalarlar⁵⁴.

ÇİN-DAUL : Türkistan'da bulunan madeni gövdesi kase şeklinde olan bir savaş davuludur⁵⁵.

ÇÖMLEK DÜMBELEĞİ: Günümüzde muhtemelen farklı bir adla bilinen bir çalgı olup dümbeleğin eşi olmalıdır. E. Çelebi'nin zamanında, 500 kişi tarafından çalındığı için rağbet gören bir saz olduğunu anlayabiliriz⁵⁶.

DAİRE: Ar. Daire "çenber". Adı: Ar., Fa., Tü., Sırp., Arn., Türkmen. "daire"⁵⁷, Cür. "daire"⁵⁸, Kafkas'da "dahare", "dayare"⁵⁹, Özbek., Karakalp., Tac., "daire, doire"⁶⁰.

Yayıltı: 1) Orta Asya'da def yerine daire kelimesi veya türemiş şekilleri Özbek, Karakalpak, Tacik ve Türkmenler arasında ve Kafkasya'daki toplumlar arasında kullanılır.

2) Türkiye'de çok nadiren kullanılırsa da⁶¹, XVII. yy'da def çalgısının yanında rağbet gören bir müzik aleti olup, 500 kişi tarafından çalındığı⁶² ve 10 dükkanda 55 kişi onun imalatı ile meşgul olduğu Evliya Çelebi tarafından bildirilmektedir⁶³.

Yapısı: 1) Def çalgısının aynısıdır.

2) Defe takılan ziller yerine çingirak kullanılmış olmalıdır⁶⁴.

⁵⁴ Sachs. der Musikinstrumente *age.*, s. 102a.

⁵⁵ Sachs. der Musikinstrumente *age.*, s. 102a.

⁵⁶ Evliya Çelebi. Muhammet Zilli İbn-i Derviş. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Hazırlayan: Ahmet Cevdet, İstanbul: (Hicri)1314. s. 644 (Mısır'da icat edildiğini ve Mahmal-ı şerif alayında çalındığından bahs eder); bkz. Farmer. *Türk inst. age.*, s. 16.

⁵⁷ Sachs. der Musikinstrumente *age.*, s. 104b.

⁵⁸ Atlas. *age.*, s. 98 a (Resim 482).

⁵⁹ Sachs. der Musikinstrumente *age.*, s. 104b.

⁶⁰ Sachs. der Musikinstrumente *age.*, ss. 106b-107-122-123-125-129 (Resim 605), (Resim 652 – 653); bkz. Afg., Mlod. Darya. Afg. Daryal (Atlas. *age.*, s. 46a).

⁶¹ Yönetken. *Derleme Notları. age.*, s. 35.

⁶² E. Çel. *Seyahatname, age.*, s. 635.

⁶³ E. Çel. *Seyahatname, age.*, s. 622.

⁶⁴ Farmer. *Türk İnst. age.*, s. 13.

DAP: (Yeni Uyg.) Dapp; (Erm.) Def veya defe benzeyen çalgı için kullanılan terim (Ayrıca bkz. Def).

DARBUKA [DARBUKKE]: (Ar.) Türk halk müziğine ait olan bu çalgı darbuka, darabuke, deblek, delbebk, deblet, debuldek, dümbek, dümbelek⁶⁵, ayrıca küp isimleri ile tanınır.

Bu çalgı, çeşitli isimler altında bütün Orta-Doğu ve Afrika'da çok yaygın olup, bilhassa Mısır'da, Arap Yarımadası'nda ve İran'da halk şarkılarının çalınmasında ritim bölümünün başlıca unsuru ise de⁶⁶, başka vurmali çalgılara nazaran daha yeni bir çalgıdır⁶⁷. Türkiye'de de ilgi görmüştür⁶⁸.

Yapısı: Şarap bardağı şeklinde olan gövdenin bir tarafı deri ile kaplanmıştır. Deri gerili kısım geniş olup, dip tarafı dardır. Çalgının gövdesi madenden yapılmıştır. Çömlekten yapılan darbukalara ekseriyetle dümbelek denilir⁶⁹.

Çalınışı: Darbuka diz üzerine yerleştirilip, iki elin parmaklarıyla vurularak çalınır⁷⁰

DAULBAS: (Orta Asya) "küçük davul". Adı Türkçe "davul" ve Fa. "baz" "çalan" (doğan kuşu) Kazak⁷¹ ve Uygurlar⁷² arasında yaygın olup, Kırgızlarda da "daulbas"⁷³ veya "daulbas" ismi altında bilinir. Yugoslavya (Bosna)'da "daulbas"⁷⁴ ismi ile bilinir.

DAVLANBAZ: Dümbelek için kullanılan yerel terim⁷⁵.

⁶⁵ Reinhard, K. *Türkische Musik*. Berlin, 1962. s. 70a.

⁶⁶ Sözen, *MMA. age.*, s. 180.

⁶⁷ Farmer, *Military. age.*, s. 36.

⁶⁸ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, ss. 35, 77, 138, 112, 150.

⁶⁹ Öztuna, Yılmaz. *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi I-II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1990. ss. 12-22; Tarifler için bkz. Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 106-107; Arseven, *TFA. age.*, s. 2393.

⁷⁰ Sözen, *MMA. age.*, s. 180.

⁷¹ Atlas, *age.* s. 133: tarif (Resim 693 – 694).

⁷² Atlas, *age.* s. 134 (Resim 107).

⁷³ Atlas, *age.* s. 131 (Çındaül gibi olan fakat çoktan beri kullanılmayan bir alet olarak tarif edilir).

⁷⁴ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 107a (Bir örnek: Brussel 2279).

⁷⁵ DS. *age.*, s.1380.

DAVUL [Davul⁷⁶]: Davul, Ar. “tabl”, Fa. “duhul” denilen çalgının aynıdır.

a. Davul, Ar. “tabl”ın Türkçeleşmiş şekli⁷⁷.

b. Tovul, “davul, avda doğan kuşu için çalınan davul” kelimesi çok eski Türk kaynaklarından da bilindiği gibi⁷⁸ çalgının İslam’dan önceki çağlarda da Türk boyları arasında yaygınlığı bilinmektedir. Eski Uygur kültüründe tanındığından, Türkçe bir kelime olduğu farzedilir. Davul kelimesinin kökü olan “tov”ın onomat, “tap-” (fil kökü) ve “top”, “yuvarlak” kelimeleri ile ilgili olduğu düşünülür⁷⁹.

Türk davulu, çalgı olarak kendi ismi ile veya yeni isim altında başka milletlere geçmiştir:

Aynı isim altında:

1. Tü. “Davul”⁸⁰.
2. Sırp. “Dalbuljane”⁸¹.
3. Bul. “Daboani”⁸².
4. Arn. “Daube”.
5. Rum. “Baul”⁸³.
6. Seylan. “Daurwala”⁸⁴.
7. Ar. “Tabl-ı Türki”⁸⁵.
8. Fr. “Tambours des Turcs”.
9. Alm. “Türkiche Trommel”.

⁷⁶ DS. *age.*, s.1379.

⁷⁷ Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 72; Gazimihal; “Öz Türkçe Çalgı Adları”, TFA, sayı 160, s. 2895.

⁷⁸ DLT, Cilt: III, *age.*, s. 165-7.

⁷⁹ Gazimihal. *Şarki Anadolu. age.*, s. 72. Gazimihal; “...Çalgı Adları”, *age.*, s. 2895.

⁸⁰ Sachs. *der Musikinstrumente age.*, s. 107a.

⁸¹ Sachs. *der Musikinstrumente age.*, s. 104 b.

⁸² Sachs. *der Musikinstrumente age.*, s. 104a, 107a, 107b bkz. Habeşçe: Daule “büyük çan”.

⁸³ Sachs. *der Musikinstrumente age.*, s. 104a, 550, 107a, 107b.

⁸⁴ Sachs. *der Musikinstrumente age.*, s. 104a, 550, 107a, 107b.

⁸⁵ Sachs. *der Musikinstrumente age.*, s. 377c; Ayrıca bkz. Sanal, Haydar. *Mehter musikisi: bestekai mehterler-mehter havaları*. MEB. İstanbul: 1964. s. 83.

10. Nubya "Sultaneh".

11. "Dourgui"⁸⁶.

Yayılışı: Davul en eski zamanlardan bugüne kadar, bütün Türkler arasında rağbet görmüştür. Hatta onların bir nevi sembolü olmuştur⁸⁷. Hem günlük yaşamda hem de Türk askeri hayatında türlü vazifeler görmüş olan ve hâlâ gören bir çalgıdır. Şamanizmde şamana yön veren, sonraları savaşa çağırın ve halk eğlencelerinde kullanılan, hatta İslamiyet'in kabulünden sonra da Ramazan ayında kullanılan dini bir alet olmuştur.

Ayrıca davul, Osmanlı Dönemi'nde askeri müziğin temsilcisi olan Mehter Takımı'nın ayrılmaz bir parçası olmuştur⁸⁸. Türk tarihinde olduğu gibi⁸⁹, edebiyatta, halk hikayelerinde⁹⁰ hatta halk inançlarında da yeri olduğu gibi⁹¹, ata sözlerinde de mevcuttur⁹².

Yapısı : Davulu teşkil eden kısımlar:

- 1) Silindir şeklinde olan bir kasnak,
- 2) İki tarafına gerilen deri,
- 3) Kasnağın kenarlarında deriyi sıkıştırmak için birer çember ve Kasnağı saran ip.

Kasnak : Çam, akça ağaç, köknar, ıhlamur ağaçlarından yapılır. En iyisi ceviz ağacından yapılandır ve kasnaklar genellikle Malatya civarında yapılır⁹³.

Üzerine gerilen derinin dana derisi olmasına dikkat edildiği gibi, koyun ve keçi derisinden de yapılabilir. Derilerinin iyice pişirilmesi lazımdır. Yaşken iyice gerilen

⁸⁶ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 377c; Ayrıca bkz. Sanal, *Mehter musikisi, age.*, s. 83.

⁸⁷ "Vatan ve Bayrak ile Davul ve Zurna" TFA, (1953), Sayı. 51, s. 889.

⁸⁸ Üngör, Etem. *Türk marşlar*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1965.

⁸⁹ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 622: Orhan Gazi hikayesi, bununla ilgili: Gazimihal, *Bursa' da Musiki*, Bursa: 1943. s. 5.

⁹⁰ Dede Korkut hikayesinde, bkz. Gazimihal, "Dede Korkut Hikayelerinde Musiki İzleri". *Ülkü Mecmuası*, (1939). Sayı 71, s. 396.

⁹¹ Uzunoğlu, "Anadolu da Halk Müziği...", TFA, *age.*, ss. 742-744 (Rüyada davul görmek v.b.).

⁹² Gazimihal, "Efsaneler ve Atasözleri Arasında". TFA, Sayı. 83 ss. 1317-1318.

⁹³ Gazimihal, *Şarkî Anadolu. age.*, s. 72.

derinin, kuruyuncaya kadar birkaç defa susam veyahut zeytinyağı ile yağlanması yumuşak kalmasını sağlar ve çatlamasını önler⁹⁴.

Boylarına göre davulların üç çeşidi vardır:

1. Küçük davul : çapı 60 cm.
2. Orta davul : çapı 70 cm.
3. Büyük davul : çapı 8-90 cm.

Kasnak genişlikleri 50-60 cm'dir⁹⁵. Davulun, boyuna asıldığı zaman alta gelen tarafına kutur olarak davulun sesine ihtizaz vermek için kalınca bir giriş veya balmumu ile sıvazlanmış bir sicim gerilir⁹⁶.

Çalınışı: Boyuna bir ip veya bir kayışla asılan davul, sol ayağın hafifçe ileri atılmasıyla hasıl olan diz kapağı çıkıntısı üzerine istinat ettirilerek tokmak, sol tarafına ise "çomak" denilen iki değnek vurulur. Bazan da sağ eldeki topuzlu sopasına "çomak veya "tokmak", sağ elde tutulana "zipzibi" denir⁹⁷. Tokmak kuvvetle, çomak ise, hafif darpları verir (Bazı yerlerde tokmak tarafına "bam", daha ince akortlu çomak tarafına ise "daubo", belki "tempo" denir)⁹⁸.

Davulculukta ustalık aranır. Davul; her türlü havaya göre usulüne uygun olarak çalınmalıdır. Türk folklorunda davul, zurna denilen çalgıyla birlikte anılan bir alettir⁹⁹ (Şaman davulu için bkz. Tüngür).

⁹⁴ Ataman, Sadi Yaver. *Anadolu Halk Sazları, Yerli Müzikçiler ve Halk Musikisi Karakterleri*. İstanbul, 1938.s. 18-19.

⁹⁵ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 18-19; daha küçük bir davul örneği Erzurum da ölçülmüştür: çapı 42 cm., Kasnağın genişliği 40 cm.; Gazimihal; *Şarki Anadolu. age.*, s. 72.

⁹⁶ Ataman, *Anadolu Halk Sazları.. age.*, s. 18-19.

⁹⁷ Zipzibi davulun çapına göre 40-50 cm. kadar uzunluğunda olan icne bir değnekten ibaret olup, çomak da, zipzibi de muhakkak kızılçık gibi sert ağaçlardan yapılır. Ataman, *Anadolu Halk Sazları.. age.*, s. 19.

⁹⁸ Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 72.

⁹⁹ Gazimihal, "Davul, Zurna hakkında". TFA, (1956) sayı 78; s. 1241-43. Yukarıda gösterilen bibliyografyadan başka bkz.; Gazimihal, "Halk İnanışlarında Davul", TFA, (1952), Sayı. 39, ss. 613-615; Reinhard; *Türkische Musik. age.*, s. 25-26; Öztuna., BTMA. *age.*, Cilt. I. s. 211; Sözen; *MMA. age.*, 183; Arseven, TFA. *age.*, s. 2393; Farmer; *Türk inst. age.*, s. 17-18 ve Orada verilen kaynaklar; Gazimihal, "Mehterhane ve Davul zurnalı halk oyunları", TFA, 1958; Sayı 106; s. 1697-98; Gazimihal, *Türk Askeri Muzikaları tarihi*, İstanbul. 1955; Gazimihal, "Yurt dışında Türk davulu", TFA, 1959; sayı 120, s. 1937-38; Öztelli, Cavit "Müzik ve halk sazları ile ilgili bazı maddeler", TFA, 1958, sayı 105; ss.1678-1680.

DEBLAK [Debelek, Debildek, Deplek, Devlek, Döplek, Düplek]:

1) Dümbelek, darbura. 2) Davul, Davulun küçüğü. 3) Def¹⁰⁰.

DELBEK: Isparta'nın Aşağı Yaylabel Bölgesi'nde "darbuka" için kullanılan bir terim¹⁰¹.

DELBEK [Delbenk]: Def¹⁰².

DESDÜMBEK [Desdünbek]: Darbuka, dümbelek¹⁰³.

DIBIDAN: Düğünlerde kızlar oynarken def yerine çalınan bakır tepsinin çıkardığı ses¹⁰⁴.

DİMBİRTİ [Dımbıltı, Dımbultı]: Davul ve benzeri çalgıların uzaktan duyulan sesi için kullanılan terimdir¹⁰⁵.

DİMBİLİK: Def¹⁰⁶.

DİMRA: (bkz. Dombıra).

DOĞUL: Davul¹⁰⁷.

DOL [Dul]: Özbek Türklerinin kullandığı bir çeşit koltuk davulu. Fa "Doh"¹⁰⁸, Özb. "Dol"¹⁰⁹; Gürc. ¹¹⁰, Abhar. ¹¹¹, Acar. ¹¹² "Doli"; Erm. "Dol".

İki tarafına deri gerilmiş bir çeşit baraban (bkz. Baraban).

DOM [Domdom¹¹³]: Davul¹¹⁴.

DORULBAS: (Kırg.) (bkz. Davulbas).

¹⁰⁰ DS. *age.*, s. 1395.

¹⁰¹ DS. *age.*, s. 4483.

¹⁰² DS. *age.*, s. 1408.

¹⁰³ DS. *age.*, s. 1436.

¹⁰⁴ DS. *age.*, s. 1448.

¹⁰⁵ DS. *age.*, s. 1459.

¹⁰⁶ DS. *age.*, s. 1459.

¹⁰⁷ DS. *age.*, s. 1539.

¹⁰⁸ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 108a.

¹⁰⁹ Atlas, *age.*, s. 123 (resim 609).

¹¹⁰ Veya dala-bandır, Atlas, *age.*, s. 98b (resim 485 – 486).

¹¹¹ Atlas, *age.*, s. 99.

¹¹² Atlas, *age.*, s. 100.

¹¹³ DS. *age.*, s. 1552.

¹¹⁴ DS. *age.*, s. 1548

DÖMBELEK [Dömbek, Dömbek, Dönbek]: 1) Orta büyüklükte Ramazan davulu. 2) Darbuka¹¹⁵.

DÖMBÜLDEK: (1 Def. 2) Birbirine bağlı iki dümbelekten meydana gelen ve “çifnağral” da denilen bir çalgı¹¹⁶.

DUMBAN: Afyon Sandıklı’da “davul” için kullanılan bir terim¹¹⁷.

DUMBULBAS: Tekkelerde bir kişinin tutup, bir kişinin iki değnekle çaldığı “darbuka” şeklinde bir çalgı¹¹⁸.

DÜMBELEK [Deblek, Deblet, Debuldek]: Adı: Tab’l-e-k < Ar. tabl ve Fa. – (dimin) “küçük tabıl davulu” (kelimenin bozulmuş şekli).

Fa. “Dambek”¹¹⁹ ~ “dombek”¹²⁰ ~ “donbek”¹²¹, Afg. “Dhombaka”¹²², Tü. “Deblek”¹²³ ~ “devlet”¹²⁴ ~ “debuldek”¹²⁵ ~ “dömbek”¹²⁶ ~ “dümbelek”¹²⁷ ~ “dümbek” ~ “dünbelek”¹²⁸ ~ “düblik”¹²⁹ ~ “Dimbek” ~ “dinbik”¹³⁰.

Tü. dümbe (le) k > Bul. Tymblek¹³¹ “davul”

> Rom. Tumblek (Pauke)

> Rum. Tumpeleki¹³²

Yapısı : Dümbelek bütün Anadolu’da kullanılan bir çalgı olup, darbukanın eşidir. Ancak gövdesi için kullanılan malzeme çömlek-balçık olduğundan, ondan farklıdır¹³³. Evliya Çelebi 1) Eyyüp. 2) Cam. 3) Çömlek. 4) Mukarran. 5) Yemen Dünbeleği adları altında beş çeşit dümbelekten bahsederse de¹³⁴, bu gün ancak bir çeşidi

¹¹⁵ DS. *age.*, s. 1580.

¹¹⁶ DS. *age.*, s. 1580.

¹¹⁷ DS. *age.*, s. 1602.

¹¹⁸ DS. *age.*, s. 1602.

¹¹⁹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 105 a.

¹²⁰ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 113 b (Cat. Metrop, s. 70).

¹²¹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 114 a.

¹²² Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 109 b.

¹²³ Reinhard, *Türkische Musik. age.*, s. 71. E. Çel; *Seyahatname, age.*, s. 624.

¹²⁴ Reinhard, *Türkische Musik. age.*, s. 71.

¹²⁵ Reinhard, *Türkische Musik. age.*, s. 71.

¹²⁶ Ataman, *Anadolu Halk Sazları.. age.*, (bkz. Küp).

¹²⁷ Çalgı için genelde kullanılan terim. Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s.123 a. “davul”.

¹²⁸ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s.124.

¹²⁹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 121b.

¹³⁰ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 110b.

¹³¹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 388a.

¹³² Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 401a; Karşılaştırma için bkz. Radloff, *Aus Sibirien. age.*, s. 363. dumbak “Mançuriye’de kullanılan Cong”.

¹³³ Öztuna., *BTMA. age.*, s. 238.

¹³⁴ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 624; Farmer, *Türk inst. age.*, ss. 16-17.

bilinmektedir. Ancak dümbelek ismi altında bazan da nakkare denilen alet kastedilir¹³⁵ (bkz. Küp).

DÜMBÜRDETMEK: Tokat Zile’de “def”, “dümbelek” gibi, müzik aletlerini icra etmek anlamında kullanılan terimdir¹³⁶. Bu çalgılardan çıkan sesler için kullanılan terim ise “dümbürtü”dür¹³⁷.

DÜPLÜK: Çanakkale Lapseki’de küçük davul anlamında kullanılan terimdir¹³⁸.

EKLEK~ EKLIĞ: Terim ,Türkçe taklit bir kelimedir. “Çalpare” anlamına gelir¹³⁹.

EYYÜB DÜMBELEĞİ (Dunbalayı¹⁴⁰): Dümbelek türünden bir çalgı olmalıdır (E. Çelebi sadece çalgının ismini veriyor)¹⁴¹.

FIRILDAK: Musiki aletinden ziyade, kaplan veya kakratgu gibi hayvanları vb. korkutmak için kullanılan bir alettir. Bazı yerlerde “civciv” veya “korkkort” denilirse de, Burdur’un Aziz köyünde “domuz korkutan” şeklinde kullanılmaktadır.

Yapısı: İçi boşaltılmış bir cevizin içine ip takılır, çekilince korkunç bir ses çıkarmaktadır. Eskipazar ve Çankırı Pazarı’nda mevcuttur¹⁴².

FİNCAN [Filcan]: Filcan “saz”; Fa. “Pungan”. E. Çelebi’nin zamanında çalındığı gibi¹⁴³, Anadolu’da hâlâ kullanılan¹⁴⁴ ve İranlıların “Pingan”, Arapların “Kas (at)” ve “Tas (at)” diye kullandıkları¹⁴⁵ çalgıdır.

GAVAL: Genel olarak “def” anlamında Kars ve Erzurum illerimizde kullanılan terim¹⁴⁶.

¹³⁵ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 16.

¹³⁶ DS. *age.* s. 1629.

¹³⁷ DS. *age.* s. 1629.

¹³⁸ DS. *age.* s. 1633.

¹³⁹ Gazimihal, *...İkliğ. age.*, s. 51; Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 131a.

¹⁴⁰ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 17.

¹⁴¹ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 625.

¹⁴² Hınçer, İhsan. “L. Picken’in Türk Halk Çalgıları Araştırma Gezisi”, TFA, (1966) Sayı: 207, s. 4206.

¹⁴³ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 644.

¹⁴⁴ Yönetken, *Derleme Notları. age.*,s. 28; Çankırı sahbetinde kullanılır, s. 77-Karadeniz kıyılarında mevcuttur.

¹⁴⁵ Farmer, *İslam. age.*, s. 198.

¹⁴⁶ DS. *age.*, s.1937.

GERME: Bir çeşit def¹⁴⁷.

GOLTUH SAZ: (Azr.) Koltuk altında çalınan bir çeşit davul. Türkiye’de koltuk davulu olarak kullanılan bir terimdir.

GOŞANAGARA: (Azer.)¹⁴⁸ “Çift nagara”; Özb. “Nagora”; Erm. “Nagara” ve Gürc. “Diplipitonka”nın eşidir (bkz: Nagara).

GÜDÜM: Bir çeşit çalgı, def¹⁴⁹.

HALİLE: Tekkelerde çalınan zil¹⁵⁰.

HANGRMA: (Çuv.) Vurma çalgı, def¹⁵¹.

İLEĞEN¹⁵²: Bir çeşit vurmali çalgı (bkz. Leğen).

KABAL: Kars’ın Iğdır ilçesinde “def” anlamında kullanılan terim¹⁵³.

KALİ: (Dağıst.) davul¹⁵⁴.

KAPLAN: Adana ve Çukurova yöresinde ekin tarlalarında yaban hayvanları ürkütmeğe yarayan bir çalgıdır.

İçi boşaltılmış bir su kabağının yarım gövde ağzına deri gerilmiştir. Derinin ortasında delik vardır. Oradan içeri giren bir sıırımın ucu, bir çanağın dibine sıkıca bağlı olup, sıırımın beri ucu derinin dışında bir sap halinde upuzun kalmıştır. Bu yarım kabak sol kolun altına sıkıştırılıp, sarkan sırma sağ elle sıkıca aniden sıvazlanırsa, kabak hazesinden öyle bir ses çıkar ki, hayvanları kaçırr.

Kuşadası’nda ve oraya Girit’ten mübadele ile göçmüş Türklerin ağzında buna “mugri nara” denilir (Giritlilerce Mugri “canavar” etimol, yanlış <Ar. “nefir”¹⁵⁵). Esasen “Kandıran”.

¹⁴⁷ DS. *age.*, s. 2004.

¹⁴⁸ Atlas, *age.*, 85 (resim 387 – 388).

¹⁴⁹ DS. *age.*, s. 2215.

¹⁵⁰ Mevlevilerde, bkz. Ritter, *Die Mevlana Beier in Konya*, Oriens, 1962. s. 252; Alevilerde: Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 83, 87; R.Yekta; *La Musique, Turque. age.*, s. 3023a.

¹⁵¹ Atlas, *age.*, s. 54.

¹⁵² Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 122.

¹⁵³ DS. *age.*, s.2579.

¹⁵⁴ Gazimihal, “Güney köy”, TFA, *age.*, s. 2786.

¹⁵⁵ Gazimihal, “Oyuncakçılık”, TFA, *age.*, s. 1963, sayı 163,

Kaplan, Silifke’de de yaban domuzlarını korkutmak için kullanılır. Ayrıca cevizden de aynı şekilde yapılan, fakat daha az ses çıkaran “civciv” yapılır (bkz. Fırıldak)¹⁵⁶.

KAŞIK: Tü. “Kaşık” >Fa. “Kaşık”, “Kaşuk”¹⁵⁷, “Gaşuğ”, “İçi kaşınmış, kazınmış oyulmuş nesne”.

Kaşık iki uzun tahtadan ibarettir, bazan sadece iki tahta kaşık avuç içine alınarak bir birine vurmaya yetinilir. Ancak kaşık, bir elin parmakları arasına alınıp diğer elle, diz arasında iki kaşığın bir birine vurulmasıyla da çalınır. “Söğüt, Mudurnu, Bolu, Konya, Seyhan bölgesi köylerinde oyunlara kaşıkla eşlik edilir, Asya’da Türkistan ve Kuzey Afganistan’da da kullanılan bir çalgıdır”¹⁵⁸. En çok şimşir ağacından yapılan kaşıklar tercih edilir.

KOLTUK DAVULU: (bkz. Goltuh saz).

KORTKORT: (bkz. Fırıldak).

KÖS: Fa. “Kus”. Eskiden kullanılan bir çeşit çalgı¹⁵⁹.

Başka adları, E. Tü. “Körrüg”, “Tuğ”, Tü. “Kus-i Hakim”, “Kus-i Şahi”. Köş kelimesi: Azer. “Kuos”¹⁶⁰; Özb., Tac. “Kus-Nagora”¹⁶¹ olarak geçer. “Kös” tek veya çift olarak bilhassa resmi törenlerde ancak hükümdar takımlarında çalınırdı, eski zamanlarda olduğu gibi hükümdarın bir nişanı idi.

Yapısı: Köş’ün gövdesi madenden büyük bir kase olup, bakırdan yapılırdı. Üzerine (tek tarafta) deve derisi gerilirdi. Köşün kaidesi ve deri gerilmiş yüzü daire şeklinde idi¹⁶². Çeşitli boyda olan köşler, mehterhanelerde umumiyetle hayvan (at, deve,

¹⁵⁶ Hınçer, ” Picken...”, TFA. *age.*, s. 4202.

¹⁵⁷ Gazimihal, “Kaşık ve oyun”, TFA, 1962, Sayı. 198, s. 978; Gazimihal, *Konya, age.*, s. 65-66. Gazimihal, “Kaşık ve oyun”, TFA, *age.*, s.978; Sözen, *MMA. age.*, s. 388; Öztuna., *BTMA. age.*, s. 434; Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 245a (Rus. Lojki).

¹⁵⁸ Gaimihal, “Kaşık ve Oyun” TFA, Sayı: 148, 1961. s. 978 Gazimihal; *Konya, age.*, s. 65-66. Gazimihal; “Kaşık ve oyun”, TFA, *age.*, s.978. Sözen; *MMA. age.*, s. 388. Öztuna., *BTMA. age.*, s. 434, Sachs; *der Musikinstrumente age.*, s. 245a (Rus. Lojki).

¹⁵⁹ DS. *age.*, s. 2970.

¹⁶⁰ Atlas, *age.*, s. 85-86.

¹⁶¹ Atlas, *age.*, s. 123b-92a; Kosi, *kosnaghara* (Sachs; *der Musikinstrumente age.*, s. 231a).

¹⁶² Sanal, *Mehter musikisi, age.*, s. 74-77.

fil) üzerinde taşınırdı¹⁶³. “Harbi Kus” denilen büyük cenk davullarının boyu 130-150 cm, üst sathının çapları 120 cm. Alt sathının çapları 80 cm. İdi. Kösler iki elde tutulan eşit büyüklükteki tokmaklarla çalınırdı. Cenk yollarında veya kışla nöbetlerinde kösler çalınırken, gayet yüksek sesle “yek bir Allah yek” diye bir nekarat tutturmak Yeniçerileri geleneklerinden dir¹⁶⁴.

KUDÜM: Tekkelerde nakkare denilen aletin ismidir. Ayinlerde Kudüm çalındığı için kudüm-i şerif de denirdi. Daima çift kullanılan bu alet bakından irice bir kase şeklinde yapılmış ve yüzüne deri gerilmiş iki küçük davulcuktan ibarettir. “Simit” denilen bir sehpa üzerine oturtulup, “Zahme” isimli ağaç çomaklarla (kendisine mahsus kudüm usulü ile) vurulur. Sağ kudüm ile sol kudüm birbirinden dört ses farklıdır. Sağ kudüme “düm” (kuvveli darp), sol kudüme “tek” (hafif darp) vurulur¹⁶⁵.

KUS: (bkz. Kös)

KUS~NAGORA: (Özb.) (bkz. Kös)

KÜP: Anadolu’da bir çok yerlerde dümbeleşe verilen bir isim olup, kadınlara mahsus bir çalgıdır. Küpler gibi topraktan yapıp, içi cilalıdır. Ağzına kursak ve anasının karnında ölmüş köpek derisi gerilir (bu deriyi elde etmek güçtür.), genellikle de kedi veya dana derisinden yapılabilir. Düğünlerde kadınların türkülerine refakat ettiği gibi, diğer sazlarada eşlik edebilir¹⁶⁶.

KÜVRÜG: (E. Tü.) “davul, kös”¹⁶⁷ (bkz. Kös).

LEBLEK: Darbuka¹⁶⁸.

LEĞEN~İLEĞEN: “Burdur’da kadın oyunlarına eşlik için kullanılan çalgı”¹⁶⁹.

LEPİRDEK: Trampet¹⁷⁰.

¹⁶³ Sürname-yi Vehbi’den ressam Levni’nin minyatürleri (Topkapı, Ahmed III. K. No 3593).

¹⁶⁴ Koçu, R. Ekrem. “Mehterler–Çökürçüler”. TFA, (1963), Sayı: 164,.s. 3005; E. Çel; *Seyahatname*, age., ss. 622-624; Farmer, Türk inst. age., ss. 13-14.

¹⁶⁵ Can, Halil. “Dini Türk Musikisi Lugatı”. MM, (1966). Sayı: 218; .s. 57, Öztuna, BTMA. age., s. 464; E. Çel, *Seyahatname*, age., ss. 620, 624, 636; Farmer, Türk inst. age., s. 14.

¹⁶⁶ Ataman, *Anadolu Halk Sazları..* age., s. 20.

¹⁶⁷ DLT, Cilt: III, age., s. 479-7 (Küvrüg).

¹⁶⁸ DS. age., s.3069.

¹⁶⁹ Yönetken, *Derleme Notları*. age.,s. 121.

¹⁷⁰ DS. age., s.3073.

LÖPLEK: Darbuka¹⁷¹.

MAŞA: (Tü.) Halk musıkisinde usul tutmak için kullanılan iptidai bir alet. Tahtadan olup, avuç içinde vurularak çalınır. Zil takılmış ve geliştirilmiş şekli, “Zilli Maşa”dır¹⁷².

MAZHAR: Çapı 50–60 cm. genişliğinde “zilsiz def” ailesinden bir çalgıdır. Tekkelerde bazan da “bendir” ismi altında kullanılır¹⁷³.

MEY DAVULU: Rize, Artvin ve Kars civarında “dümbelék” için kullanılan terim¹⁷⁴.

MUĞRİ NARA: (bkz. Kaplan).

MUKARRAN DÜNBELEĞİ: “Dunbalay”, “Kesselpauke”¹⁷⁵, “Çift davul”, “nara”.

NARA: Defe benzer bir çalgı¹⁷⁶.

NAGARA: (Azer., Erm., Özb.) (bkz. Nakkare).

NAGORA: (Özb., Tac.) (bkz. Nakkare).

NAĞRA: (bkz. Nakkare).

NAHORA: <Ar. nak (a) r “vurmak, parmak ile ses çıkartmak”

Mardin’in Midyat ilçesinde ıklığın ismi. Göğüs tavşan derisinden, sırt ve çanağı ceviz ağacından, teller ve yay-demeti at kılından, yay çubuğu mahlep ağacındandır¹⁷⁷.

¹⁷¹ DS. *age.*, s. 3093.

¹⁷² Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt.II. s. 29.

¹⁷³ Can, “Dini...”, MM, *age.*, s. 119; Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt.II. s. 32; Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 256; Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 83, 87 (Alevilerde); R.Yekta; *La Musique, Turque. age.*, s. 3023.

¹⁷⁴ R.Yekta; *La Musique, Turque. age.*, s. 3175.

¹⁷⁵ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 625 ve 644. Farmer; *Türk inst. age.*, s. 17.

¹⁷⁶ DS. *age.*, s. 3239.

¹⁷⁷ Gazimihal, ...*İklığ, age.*, s. 70-71.

NAKKARE: Vurma çalgı, bütün Asya'da yaygındır; Araplarla da İspanya'ya oradan da Avrupa'ya geçmiştir. Afrika'da da bulunur.

Türkiye'de nakkare¹⁷⁸. Nara (bkz. çifte nara), halk ağzında da nağra¹⁷⁹ (Azer. Nagora)¹⁸⁰, Erm.¹⁸¹, Özb.¹⁸² nagora, Özb.¹⁸³, Tac.¹⁸⁴ nagora (Eski Slavca: Nakkarade, Nub. Nogare durge (Eski Fr. Nacaire, Beng. Nağara, Habeş. Nagarit, Eski fr. Naguarre, Cürc. narora~di (m) plipito). Rus nagora veya nakara~nakkara.

Mehterhanelerde (umumiyetle Çift ve çifte na'ra denilen) kullanılan bir çalgı olup¹⁸⁵, bakır kase üziren deri gerilmesi ile yapıldı. İki değnek de nakkarelere vurarak ses çıkarmağa yarardı. Sesle ahenk vermek için bir tanesi ötekinden daha küçük olurdu. Nakkareler altı mehterde eğerin ön tarafına bağlanırdı. Büyük tek olarak kullanılıp, mehter tarafından sol kol ile omuz arasında taşınmaktadır¹⁸⁶.

Tekkelerde “kudüm” adı altında kullanılır¹⁸⁷. Halk arasında da çok yerde “dümbelek” diye adlandırılır.

NEKKARE: (bkz. Nakkare).

NEVBE: Ar. “sıra, kere, kez.”

Mehterhanelerde çeşitli zamanlarda icra edilen musiki faslı nevbe (nöbet) ismi ile anılıyordu. Nevbe denilen vurma çalgı ismini bu nöbet fasıllarında kullanıldığı için önce sıfat, sonra müstakil isim olarak almıştır¹⁸⁸. (Rus. Nabat)¹⁸⁹.

¹⁷⁸ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 624.

¹⁷⁹ Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt. II. s. 98, Farmer, *Türk inst. age.*, s. 15 Çingeneleer arasında.

¹⁸⁰ Atlas, *age.*, s. 82 (resim 390-391) Üç çeşidi:a. Kyoc (kloc) tel. kös? Büyük nakkare.b. Bala nagara veya çyure nagara (riope) orta nagara.c. Küçük nagara.

¹⁸¹ Atlas, *age.*, s. 91-92.

¹⁸² Fitrat, A. *Özbek Klasik Musikasi ve Umng Tarihi. Semerkand-Taşkent, 1927.* s. 48 – 51.

¹⁸³ Atlas, *age.*, s. 123 (resim 606-607).

¹⁸⁴ Atlas, *age.*, s. 129b (resim 654).

¹⁸⁵ Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı.* TDK. Yayınları, Ankara:1997. ss. 23, 41, 45 ve 111; Gazimihal, “Dede Korkut Hikayeleri”, *age.*, s. 396.

¹⁸⁶ Sanal, *Mehter musikisi, age.*, s. 83-84. bkz. Öztuna., BTMA. *age.*, Cilt. II. s. 98.

¹⁸⁷ Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt. II. s. 98.

¹⁸⁸ Y. Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, I, s. 25, beyit 86 (neşr. R. Arat, Ankara, 1947): bulut kökredi urdı nevbet tuğı (“gök güreledi, nevbet davulunu vurdu”).

¹⁸⁹ Rus.: 1) Büyük çan, 2) Ordunun büyük davulu. Strahlenberg, P.J., *Das Nord-und Östliche von Europa, Stackholm, 1730,* s. 408.

Bugün henüz zikirlerini ayakta yapan Kadiri, Rifai ve Sa'di tarikatlerinin dergahlarında, bayram ve kandilde icra edilen, orta büyüklükte ve tencere kapağı biçiminde üzeri deri ile kaplı olup, bir kayış parçası ile vurulma suretiyle kullanılan çalgıya “nevbe” derler¹⁹⁰.

ŞAKŞAK: Çalpare'nin ilkel şekli¹⁹¹.

ŞAPBAN: Trampet¹⁹².

ŞİŞE: Eğridir ve dolaylarında erkekler, kırık havalara şişe ile refakat ederler, 4-6 boş şişe masa üstüne sıralanıp bir elde bıçak, diğerinde kaşıkla şişelere vuruyorlar¹⁹³.

TABIL: Tabıl, Türkiye'de davul'un yanında sinonim olarak kullanılır¹⁹⁴.

TABL-İ BAZ: “Tabıl”, Türkiye'de “davul” un yanında Azer. “Tabl-baz”¹⁹⁵ veya “baz”.

Adı: Arapların “Tablu'l-musahher” inin eşidir. < Ar. Tbl “davul ve Fa” baz “doğan kuşu”¹⁹⁶ bazan da “Tavlumbaz”¹⁹⁷, “davulbaz”, “davlunbaz”. Tabılbaz büyücek bir nakkareden ibaret olup, atın eğerine bağlanır ve “turra” vurulmak suretiyle çalınır. Yüzüne deve derisi gerilmiş olan kasesi madeni-muhtemelen bakırdandır¹⁹⁸. “Tabl-i baz”, E. Çelebi'nin zamanında bilinip¹⁹⁹ 100 kişi tarafından çalınmıştır. İslamiyette helal aletlerden biri idi²⁰⁰,

TALBA: Zilsiz def²⁰¹.

¹⁹⁰ Can, “Dini...”, MM, *age.*, s. 147, bkz. Çin. Nao-bat, Nauba, Ar. Navbat, Cür. Noba, nobathi, Hint. Nobut.

¹⁹¹ Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt. II. s. 332. bkz. Ataman; *Anadolu halk sazları. age.*, s. 22.

¹⁹² DS. *age.*, s.3743.

¹⁹³ R.Yekta, *La Musique, Turque. age.*, s. 121-122.

¹⁹⁴ Sanal, *Mehter musikisi, age.*, s. 79-81.

¹⁹⁵ Atlas, *age.*, s. 86a.

¹⁹⁶ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 16.

¹⁹⁷ *Dede Korkut Kitabı. age.*, ss. 101-104; Gazimihal; “Dede Korkut Hikayeleri”, *age.*, s. 396.

¹⁹⁸ Sanal, *Mehter musikisi, age.*, s. 85.

¹⁹⁹ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 16.

²⁰⁰ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 644; Farmer, *Türk inst. age.*, s. 35; Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 372b.

²⁰¹ DS. *age.*, s. 3815.

TALBA: Def²⁰².

TAMBANGI: Kadınların çalgı aracı olarak kullandıkları bakır tava²⁰³.

TARBUKA: Darbuka²⁰⁴.

TEF: (bkz. Def).

TELBE: Kars'ın Iğdır bölgesinde "def" için kullanılan terim²⁰⁵.

TESBİK: Vurularak çalınan yalnız ritm sesleri çıkaran bir çeşit çalgı²⁰⁶.

TIRILDIK: Muğla, Marmaris civarında "zil" için kullanılan terim²⁰⁷.

TOMTURAK: Bursa'nın Bedre, İnegöl çevresinde "Çan, zil" için kullanılan terim²⁰⁸.

TOY: Davul²⁰⁹.

TÖMBEK: 1) Testi ağzına deri gerilerek yapılan bir tür çalgı 2) Trobpet²¹⁰.

TRAMPET: Bandoda kullanılan iki tarafı deri ile kaplanmış küçük davul.

Adı: Esas ismi Tambour olan bu saz Tanzimatta derhal trampet borusu ile beraber çalındığı için halk arasında trampet diye isimlendirilmiştir²¹¹(bkz. Balaban-Baraban).

TUĞ: (E. Tü.) Vurma çalgı. "Hakan yanında çalınan Kös ve Davul, nöbet davulu, Tuğ" (bkz. Kös)²¹².

TULUMBAZ: Tü. tulum + Fa. baz "doğan kuşu" veya "baz" çalan. Türklerde kullanıldığına dair belge olmadığı halde Türkçe olan bu terim başka dillere yine Türkçe

²⁰² DS. *age.*, s. 4735.

²⁰³ DS. *age.*, s. 3817.

²⁰⁴ DS. *age.*, s. 4740.

²⁰⁵ DS. *age.*, s. 4748.

²⁰⁶ DS. *age.*, s. 3896.

²⁰⁷ DS. *age.*, s. 3920.

²⁰⁸ DS. *age.*, s. 3958.

²⁰⁹ DS. *age.*, s. 4771.

²¹⁰ DS. *age.*, s. 3980.

²¹¹ Gazimihal, MS. *age.*, s. 254 Tranpete.

²¹² DLT, Cilt: I, *age.*, s. 194-19, III, s. 127-11, 127-12, 127-14; Ayrıca bkz. ÖGEL, Bahaeddin. *age.*, VIII.

olarak geçmiştir. Rus. Tulumbas. Arn. Tulumbaz, Sırp. Talambas, Pol. Tolombas, “büyük davul”.

TÜNGÜR²¹³: (Tü.) “Şaman davulu”²¹⁴. Altay Şamanlarının kullandıkları davul da “Tüngür” veya “Çaluu” diye isimlendirilir.

Yapısı: Büyüklüğü şamanın yaşına göre olur:

a. Daire veya oval bir şekilde olur (Çap: 72 cm. veya 54 cm.) Kullanılan maddeler: Ağaç, demir, bakır, deri ve kıl sicim. Bilhassa huş ve sedir ağaçlarına yapımın da önem verilir.

Kısımları: 1) Gövdesi-kaş. Kasnağı için kesilen ağaç obadan uzak bulunan ormandan alınır.

2) İç kısmı: a. Davulun iç kısmını sap iki parçaya ayrılır. Bu sap temiz ve yaş huş ağcından yapılır, ezi (esi-“sahibi”) diye adlandırılır.

b. Kiriş: 80 cm. uzunluğunda bir demir çubuktur, sağ tarafına beş, sol tarafına dört tane, uzunlukları 9-10 cm. olan demir parçası asılır-“Çıngırak” (kongura).

c. Krişin boyun çukuru yanına 80 cm. uzunluğunda türlü renklerde şeritler bağlanır (könge).

d. Yüzünün her iki tarafında orağa benzeyen 5-6 cm. büyüklüğünde kulak ve küpe (ay kulak, sırğa) denilen çengeller vardır.

3) Davulun çemberi (Tegerek):

a. Davulun çemberi sığır derisi-çok nadiren at derisi ile kaplanır. Deri çembere kendir iplikle dikilir; kenarları ise başka bir iplikle kıvrılarak dayanaklı bir hale getirilir.

b. Çemberin yukarı kısmını örten deri altına-hörgüç (örkeş) denilen kayın ağacı çubuğundan kesilmiş beş veya dokuz parça davulun sesini takviye etmek için konur.

c. Hörgüçler arasına “kırılgaç” (karlıgaç) denilen iki dairecik konur, onlara “kulak” ile “sırğa” bağlanır.

ÜSKÜRE [Darbuka]: Topraktan yapılmış, üstü deri kaplı çalgı²¹⁵.

²¹³ Anohin, A. V. “Şaman Davulu”, Çeviren: A. İnan. Musiki Mecmuası (1963) Sayı: 188, ss. 219-221.

²¹⁴ DLT, *age.*, Cilt: II, s. 110-3, Cilt: III, ss. 362-17- 372-6.

²¹⁵ DS. *age.*, s. 4074.

YASLI BALAMAN: “Çevresi halkalı “def”-Kars’ta²¹⁶ (tar, armonika gibi Kafkasya’dan gelmiştir).

YEMEN DÜNBELEĞİ²¹⁷: Biri “dünbelek”, biri “daire” gibi küçük “dünbelek” olup ikisinin bir arada çalındığını E. Çelebi’den öğreniyoruz²¹⁸. Bu mûsavi olmayan çift dünbeleğin ismi “Yemen Dünbeleği” idi.

ZENBAR: (Türkmen) “def”²¹⁹ < Fa. zen “kadın” baz “çalan”, oynayan “Def”in kadın meclislerinde çok ilgi görmesinden çalgıya bu isim verilmiştir.

ZİL: < Fa. “Zir” (bkz. Cürc. zili “alto”), Sırp “Zile”, Tibet, “sill, siry. Zili-bili”²²⁰.

1) Küçük zil, madenden yapılmış çalpare Eskiden dans esnasında kullanılırdı; halk arasında çan/çingirak gibi oyuncak çalgılara takıldığı gibi, “def” gibi müzik aletlerinde de kullanılırdı.

2) Büyük zil, tekke terimi halile: Bakır ile kalay (biraz altın) karışımından yapılan bu zillerin imali Samatyalı Zilciyan ailesinin sırrıdır. Bütün dünyada mehurdur. Yassı tabak biçiminde olup birbirine çarpmak suretiyle çalmır.

Ziller çok eski zamandan beri bilinir. Çalgı “çan” dan gelişerek oluşmuştur. Uygur medeniyetinde hem küçük, hem de büyük zillere rastlanılabilir. (Hindistan’da) dini törenlerde kullanılmıştır. Türk edebiyatında Kaygusuz Abdal’da²²¹ rastlanıldığı gibi E. Çelebi.’de²²² bu çalgıdan söz eder. Bugün büyük ziller tekkelerden başka bilhassa askeri müzikte kullanılmaktadır. Küçük ziller ise köçek geleneğinin devam

²¹⁶ Ataman, “Kars”, TFA, *age.*, s. 3484.

²¹⁷ E. Çel, *Seyahatname*, *age.*, s. 644; bkz. Farmer, *Türk inst. age.*, ss. 16-17.

²¹⁸ E. Çel, *Seyahatname*, *age.*, s. 644; bkz. Farmer, *Türk inst. age.*, ss. 16-17.

²¹⁹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 430a.

²²⁰ Sachs, ait olan maddeler.

²²¹ Sivas illerinde zilim çalmır. Boratav – Fıratlı, *İzahlı Halk Şiiri Antol.*, Ankara, 1943, 75.

²²² E. Çel, *Seyahatname*, *age.*, s. 624; (Kudüm, kös, tabl. Baz ve dünbelek ile zikredilir); Farmer, *Türk inst. age.*, s. 9

ettiği bazı yerlerde kullanıldığı görülmektedir²²³. Kaşık oyunları da ziller ile oynanır. Ancak genellikle kadınların oyunda zil takmaları ayıp olarak kabuledilmiştir²²⁴.

ZİLLİ MAŞA: 1)Uçlarına zil takılmış maşa biçiminde bir çalgı²²⁵.

Bugün hala Anadolu'da çok rağbet gören bir çalgıdır. Çağanak denilen çalgının daha basit bir şeklidir²²⁶.

Mangal maşasına benzeyen iki ana kol, her iki kolun üst taraflarına bağlı iki çatal ve bu çatalın uç kısımlarına bağlanmış, ziller şeklinde dir. Kadınlara mahsus bir çalgı olup, düğünlerde kullanılır. Sol elde biraz öne yatkın olarak göğüs hizasında tutulur, sağ elin baş parmağıyla diğer parmakları arasına alınarak, iki kenarlarına vurmak ve sallamak suretiyle çalındığı gibi aksi olarak bu, sağ elde de kullanılabilir. Arada maşa titretilerek zillerin ses çıkarması sağlanır, sesi şıkırtılıdır, farklı ezgisel çalgıların eşliğinde çalınır²²⁷.

ZÖMBELEK: Defe benzer bir çalgı²²⁸.

ZURNA DAVULU: Davul²²⁹.

²²³ Hınçer, "Picken...", TFA. *age.*, ss. 4202-4206.

²²⁴ Gazimihal, *Konya, age.*, s. 66; Gazimihal; *Ankara, age.*, s. 30; Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt. II. s. 527; R. Yekta, *La Musique, Turque. age.*, s. 3023; Arseven, TFA. *age.*, s. 2393; Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 45; Sanal, *Mehter musikisi, age.*, s. 87-90.

²²⁵ DS. *age.*, s. 4387.

²²⁶ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 10.

²²⁷ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 21; bkz. Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 171b; Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt. II. s. 527; Arseven, TFA. *age.*, s. 2393.

²²⁸ DS. *age.*, s. 4399.

²²⁹ DS. *age.*, s. 4401.

III. BÖLÜM

ÜFLEMELİ ÇALGILARLA İLGİLİ TERİMLER:

ACEMİ BORU: (bkz. Efrasyab Borusu).

ACEMİ ZURNA: Zurna ailesinden nefesli saz.

Bunun hakkında yalnız E. Çelebi bilgi verir. “Osmanlı zurnası”¹ ve “kaba zurna”² ile benzeşede, formu ve sesi daha kalındır.

ADA DÜDÜĞÜ: 1) Ağaçtan yapılmış uzun kaval. Gürgen ağacından yapılmış kalın bir kavaldır³. Bu çalgıya Yozgat’ta rastlanmıştır⁴ (bkz. Karabaş düdük.). 2) Söğüt dalından yapılmış düdük. 3) Ney⁵.

ALA: Avcıların, av hayvanlarını yuvalarından çıkarmak veya çevrelerine toplamak için kullandıkları müzik aleti⁶.

ARABİ ZURNA: E. Çelebi’nin zamanında Türkiye’de de kullanılmış⁷, esas olarak Şam’da Ali Nâd tarafından icat edilmiş ve Şam’da ve Mısır’da çalınmıştır⁸. Galiba Mısır’da kullanılan zurnanın eşi idi⁹.

ARGIL: Aynı boyda iki karnı düdüğün birleştirilmesiyle yapılan, çingenelerin tulumla ve çobanların ağızla çaldıkları çalgı¹⁰.

¹ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 641 (Zamanında onu çalanların sayısı 90 kişi imiş).

² Farmer, *Türk inst. age.*, s. 26.

³ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 49.

⁴ Adapazarı’ndan gelmiş olması muhtemel.

⁵ DS. *age.*, s.61.

⁶ DS. *age.*, s.170.

⁷ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 625.

⁸ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 641.

⁹ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 26.

¹⁰ DS. *age.*, s.311.

ARGUL: Eski Mısır'da bile mevcut olan köylülerin çaldıkları çifte kaval. Esasen Arap medeniyetine ait olup, Türkiye'nin güney bölgelerinde nadiren görülen bir çalgıdır¹¹.

Yapısı: Birbirine sıkı bir şekilde bağlı, ayrı uzunlukta olan iki kavaldan ibarettir. Sağ kavalda ezgi çalmak için altı delik mevcut ise de, sol kaval -dem tutan- kaval deliksizdir. Üflemek için kavallardan kesilmiş fakat onlarla aynı parçada bulunan sade bir dil vardır¹².

ARGUN: Kamıştan yapılmış çok sesli bir çalgı¹³.

ASAFİ ZURNA: Zurna ailesinden üflemeli çalgı.

Bugün kullanılmayan bu çalgı ancak XVII. y.y.'da E. Çelebi tarafından kaydedilmiştir¹⁴. Çalgı hakkında detaylı bir bilgi verilmemektedir¹⁵.

BALAMAN: "Mey" de denilen üflemeli bir çalgı, "zurna"¹⁶.

Hem üflemeli hem de vurmali bir çalgı için kullanılan terim.

Tarifi : 1) a. Nefesli kamışlı saz, bir nevi "oda zurnacığ"ı¹⁷ (bkz. Mey).

b. Çifte zurna (Dağıstan).

c. Boru¹⁸.

2) Davul¹⁹ (bkz. baraban).

Adı: Balaban (Azer. Ve Dağıst.).

¹¹ Sözen, *MMA. age.*, s. 51. Argül- Antalya havalisinde mevcut olduğunu söylüyor; Reinhard; *Türkische Musik. age.*, s. 71 (R. 600-20/4/956'da Şenköy'de yapılmış fonogram).

¹² Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 19a.

¹³ DS. *age.*, s.311.

¹⁴ E. Çel, *Seyahatname, age.*, ss.641, 624- zamanında bu sazı çalanlar 80 kişi idi.

¹⁵ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 25. Asaf vezir manasındadır. Eskiden her vezirin mehterhanesi olduğu için, vezir'in zurnası kendi mehterleri tarafından mı kullanılırdı? Bilemiyoruz; Farmer, *Türk inst. age.*, s. 25. Asaf Süleyman'ın veziri olduğu için . Asafi (Süleymani ve Davudi isimler ile olduğu gibi) hürmeten verilen bir sıfat olabilir ise de, vezirin mehterhanesindeki zurnaya bazan "vezirli zurna" derlerdi.

¹⁶ DS. *age.*, s. 498.

¹⁷ Gazimihal, *MS. age.*, s. 28.

¹⁸ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 43b.

¹⁹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 27b.

Balaban (Tac.)-Beleben (Azer.)-Balaban (Azer.).

Etimolojisi < F. Bala (Yüksek) + ban (ses)²⁰.

Yayılışı: a. Nefesli kamışlı saz:

Orta Asya'da çok yaygındır. ("Balaman", "balaban" veya "yaşlı balaman", "yastı balaman"-ayrıca "düdük" "düdükü" terimleriyle kullanılır) Azerbaycan ve komşu memleketlerinde-Dağıstan, Ermenistan, Gürcistan²¹(balaban²² beleben²³), Özbekistan (balaban), Dağıstan²⁴ (balabon), Tacikistan²⁵ (balaman) Karakalpaklar arasında²⁶, ayrıca Türkmenler, Harezmîler ve Doğu Türkistan müslümanları arasında²⁷ kullanılır.

b. Çifte zurna: "goşa balaban" ismi altında Dağıstan'da²⁸ bulunur.

c. "Boru" Güney doğu anadolu bölgesinde bulunur (balaban şeklinde)²⁹.

Tarihi: Abdülkadir Meragi (XV. y.y.' da) zurna şeklinde olan bir na'ihat balabandan bahsediyor³⁰. XVII. y.y.'da E. Çelebi' da (Şiraz'da icat edilmiş olan) balaban sazının zamanında 100 kişi tarafından çalındığını söylüyor.

Yapısı: 1) Gövdesi: Uzunluğu 280–310 mm. Olan kiraz-nadiren kayısı ağacından yapılan silindir şeklinde bir borudur.

2) Borunun üst tarafına uzunluğu 90-110 mm. Olan kamıştan bir baş pare konur.

Çalmak için beş veya yedi deliği bulunmaktadır, ancak bugünkü pratikte sekiz üstte, bir altta olmak üzere dokuz delikli olarak kullanılır. Bazen de çalgının alt

²⁰ Gazimihal, MS. *age.*, s. 28 Balaban; Halk etimolojisine göre balaban daima küçük davul ile birlikte çalındığından (= baraban) adını bu barabandan edimmiş (Gazimihal, MS. *age.*, s. 28 Balaban), bu ancak balaban barabar için düşünülebilir.

²¹ Atlas, *age.*, s. 81, (resim 379).

²² Atlas, *age.*, s. 118 (resim 570).

²³ Fıtrat, *özbek... age.*, s. 48

²⁴ Atlas, *age.*, s. 106 (resim 522).

²⁵ Atlas, *age.*, s. 125 (resim 623).

²⁶ Atlas, *age.*, s. 124 (resim 614).

²⁷ Gazimihal, MS. *age.*, s. 31 Baraban

²⁸ Atlas, *age.*, s. 106 (resim 523).

²⁹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 43b.

³⁰ Farmer, H. G. "Abdalgadir İbn Gaibi On Instruments of Music". *Orients* 15, 1962. s. 247; Sachs; *der Musikinstrumente age.*, s. 28a.

kısımında ses açısında hiçbir önemi olmayan bir delik açılır. Bu delik için “şeytan deliği” denilir.

Özelliği: Yumuşak sesi ile nüansları zenginleştirerek verebilmesinden dolayı özellikle Azeri musiki aletleri arasında en sevilen çalgılardan biridir³¹.

BATTAL: Bu isim altında iki ayrı çalgı bilinmektedir:

- 1) Mıskal’ın bir çeşidi.
- 2) Ney’in bir çeşidi.

BARBURTA: Bandoda yer alan kalın sesli borazan³².

BİŞE: (bkz. Pişe).

BORAZAN: 1) üflemeli çalgılardan “boru”nun (Trompet) eşidir³³. 2) Bir çocuk çalgısı³⁴.

BORU: Söğüt ağacının kabuğundan yapılan düdük³⁵. Çalgılar içinde beş ayrı anlamda kullanılır:

1) Bütün boru şeklinde olan özellikle metal üflemeli çalgılar için kullanılan genel bir terim³⁶.

2) Mehterhanelerde kullanılmış bir çalgı (pirinç borusu, pirinç mehter borusu isimleri ile de anılırdı)³⁷.

3) Çocuk folklorunda nefesli bir çalgı³⁸.

4) Tanzimatta “trompet” veya “clairon” kelimelerin karşılığı³⁹ (bkz. Borazan)⁴⁰.

³¹ Atlas. *age.*, s. 81, 82, yukarıdaki gösterilen maddeler.

³² DS. *age.* s. 514.

³³ Gazimihal, MS. *age.*, s. 41 Borazan.

³⁴ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 23.

³⁵ DS. *age.* s. 741.

³⁶ Gazimihal, MS. *age.*, ss. 41-42; Farmer, *Abdalgadir, age.*, s. 247. Güney Hind buruga; Sachs; *der Musikinstrumente age.*, s. 204 a.

³⁷ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 643.

³⁸ Gazimihal, “Çocuk folklorunda oyuncak çalgıları”, TFA, (1955), sayı: 73, s. 1156.

³⁹ Gazimihal, MS. *age.*, ss. 41-42. Boru.

⁴⁰ Gazimihal, “Dede Korkut Hikayeleri”, *age.*, s. 397.

5) Org t yoları-boru⁴¹.

Adı: Boru-burgu-bur-(boru ismi ağaç kabuğundan burularak yapılan d d klere verilir). Kaşgarlı Mahmut borguy “ flenerek  tt r len boru”⁴², Ebu Hayyan “borgu”⁴³ şeklini veriyor. Radloff Sibirya’daki Türk boyları arasında (Kaz., Tob. Kar.) avcılarının birgi isimli bir çalgı kullandıklarını s yl yor⁴⁴.

Kelime boru şeklinde XIV. y.y.’ın sonlarından itibaren Dede Korkut Kitabında, olduğu gibi kullanılır.

T . “borgu”, -Arm. “bori”⁴⁵ Sırp-Hır. “bori”, “boriye”, “borya”, Hintçe “buri”⁴⁶ “harp borusu”.

Yayılışı: Boru, Türk boyları arasında eskiden beri bilinmektedir⁴⁷. Eski Çin kaynaklarına göre M. . II. asırda Çinli ordu amire ve siyasi adamı ang Khyen Bergana bölgesinden Őftali ağacının kabuğundan burula burula yapılmış boruları Çin sarayına g t rd ⁴⁸.

Anadolu’da çocukların hala yaptığı Çeker k lahına benzeyen ve Őerit gibi ağaç kabuğundan yapılan ve ağzının deliğine “sipsi” denilen başlık takılmış olan borunun aynısıdır⁴⁹. Türk askeri borularının önceleri bu tarzda burularak yapıldığı düşünülürse de, esas borular tunçtan, Osmanlı devresinde pirinçten imal ediliyordu⁵⁰. E. Çelebi “Efrasyap borusu”, “Dervif borusu”, “Acemi borusu”, “Eyyüp borusu”, “Pirinç borusu” ve “Şişe borusu” diye beş borudan söz eder⁵¹.

Mehterhanelerde alınan bu borular Osmanlı imparatorluğunun yayılmacı politikasıyla Balkan ülkelerine geçtiği anlaşılmaktadır.

⁴¹ Gazimihal, MS. age., ss. 41-42 Boru.

⁴² DLT, age., Cilt: III, s. 241 – 242.

⁴³ Caferoğlu, İbn Müh., s. 23.

⁴⁴ Radloff, Aus Sibirien. age., s.60b.

⁴⁵ Sachs, der Musikinstrumente age., s. 57b.

⁴⁶ Sachs, der Musikinstrumente a.g.e. s. 64b.

⁴⁷ Sachs, Die Musik instrumente Indiens, Bin. –Leipz. 1923.

⁴⁸ Gazimihal, “ocuk folklorunda oyuncak algıları”, age., s. 1156.

⁴⁹ Gazimihal, “ocuk folklorunda oyuncak algıları”, age., s. 1156 .

⁵⁰ E. el, Seyahatname, age., s. 643, Alp Arslan’ın icadı olduğunu söylüyor.

⁵¹ E. el, Seyahatname, age., s. 643.

Osmanlı mehter borusu deliksiz olup, ağızlıktan itibaren ince ve düz olarak uzanır. İleride bir boyun ile kıvrıldıktan sonra geriye düz olarak gelir, tekrar kıvrılır, önceki kıvrımın hizasını geçtikten sonra ağız genişleyip açılarak boru son bulur⁵². Boru deliksiz olduğu için icra edilirken tek elle kavramak yeterlidir.⁵³

BOY ZURNA: Nefesli saz =Kaba zurna. Az kullanılan bu “kaba zurna”ya Doğu Anadolu’da “boy zurna” derler⁵⁴.

BÜLÜ: Borazan⁵⁵.

BÜLÜR: Nefesli bir saz “kaval”.

Yayılışı: Malazgirt taraflarında kullanılır⁵⁶.

Adı: “Flüt, kaval manasına geliyor. Bilvar, Bilyur manasına geliyor. Bilur, Bilvar, Bilyur⁵⁷, Bulul⁵⁸ Bulur şekillerinde de kullanılmaktadır.

BÜYÜLÜ: Klarnet⁵⁹.

CİN DÜDÜK: Ankara’da boyu 33,5 cm. olarak ağaçtan yapılan, kaval cinsinden dilli düdüğün⁶⁰ bir çeşididir.

CİVCİV: (bkz. Fırıldak).

CUKÇUK: Onomat. “Bir çocuk çalgısı” (Edremit’te Cik cik)⁶¹. 1) Düdük. 2) Zurnanın üst kısmı⁶².

CURA [Cüre]: Küçük zurna⁶³.

⁵² Sanal, *Mehter musikisi, age.*, s. 69-71.

⁵³ Sanal, *Mehter musikisi, age.*, s. 69-71.

⁵⁴ Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 74.

⁵⁵ DS. *age.* s.820.

⁵⁶ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 109.

⁵⁷ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 46b.

⁵⁸ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 63a.

⁵⁹ DS. *age.*, s. 833.

⁶⁰ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 625.

⁶¹ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 143; Ataman; *Anadolu halk sazları. age.*, s. 23.

⁶² DS. *age.*, s.1011.

⁶³ DS. *age.*, s.1018.

CURA ZURNA: XVII. y.y.'da İstanbul'da yapılan⁶⁴ ve çalınan⁶⁵ bir saz olup, hala Erzurum ve Van bölgelerinde çalınmaktadır⁶⁶. Arnavutluk'ta da "Cura" adı ile bilinir⁶⁷. Yapılışı (bkz. Zurna).

ÇAĞIRTMA DÜDÜĞÜ: (bkz. Çağirtma).

ÇAPÇAK: (Farmer kelimeyi "Çubçık" şeklinde okumuştur)⁶⁸.

ÇEBUZGA: Sebuza (Kalm.) "Kalmüklerin elyafarla sarılı tahtadan yapılmış bir "dilli kaval"ı olan bu çalgı, üzeri şeffaf deri ile kaplıdır. üç deliklidir. Sesi çok incedir. (bkz. Sıbzga)⁶⁹.

ÇİĞİRTMA: Bir nevi küçük kaval.

Adı: Çığirtma=çağırma⁷⁰ (düdüğü), < çağirtma "ilan etmek bağırma"⁷¹.

Yayılışı: Türkiye'de Elazığ-Harpüt ve çevresindeki⁷² oturak alemlerinde kullanılıp özellikle "tamzara" oyununa refakat eden bir çalgıdır. XVII. yy. kaynaklarında bu çalgıyı görmek mümkündür⁷³. Eski İstanbul'da saray ve tekke müziğinde kullanılan çalgı⁷⁴, sokak çalgıcılarında da gözlenmektedir⁷⁵.

⁶⁴ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 624.

⁶⁵ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 641; Sanal, *Mehter musikisi, age.*, s. 67.

⁶⁶ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 25.

⁶⁷ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 172b.

⁶⁸ Arel, Saadettin. "Fatih devrinde Türk Musikisi". *MM*, 63-65, s. 75.

⁶⁹ Privalov, VIII, II, s. 229; Sachs; *der Musikinstrumente age.*, s. 101a.

⁷⁰ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 641.

⁷¹ DLT, *age.*, Cilt: III, s. 128-11; çığ kelimesi "göçebelerin sele sazı (çığ) otundan yaptıkları çadır örtüsü" ile izah eder. Çığirtma "çığ otundan yapılan düdük?" izah dil bakımından mantuki değildir.

⁷² Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 99; Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 26.

⁷³ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 642. (Üsküpte icat edilmiş olduğunu ve çalanlar 65 kişi olduğunu öğreniyoruz).

⁷⁴ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 27.

⁷⁵ E. Karabey, 50 sene evvelki İst.'daki sokak müziği, *MM*, 12/ s. 20.

Yapısı: Umumiyetle kartal kemiğinden, bazan da tahtadan, hatta demirden de yapılır. Boyu 15-30 cm. arasında olan⁷⁶ çalgının altı deliği üst bir deliği arkadan olmak üzere yedi deliği vardır. (Yaklaşık olarak bir oktav)⁷⁷.

a. Kemikten olan çığırtmacı kartal kanadının birinci büyük kemiği mafsallarından kesilerek, içindeki ilik çekilir, ağız tarafı eğe ile tesviye edilerek aletin dudaklar arasına alınacak ağız tarafı 3 köşeli yapılır. (Sazın dudaklara alındığı zaman vaziyetinin bozulmamasına yardım eder)⁷⁸.

b. Tahtadan yapılmış olan çığırtmacı şimsir ağacından yapılır⁷⁹. Çobanların bazan kavallarını yaptıkları gibi alet, ince bir bağırsak içerisine sokulur. Bağırsak iyice kuruduktan sonra cismi kavrar ve bunun gibi ince aletlerin kurulmasına mani olur⁸⁰.

Hususiyeti: Tahtadan yapılmış olan çığırtmanın sağır, kemikten yapılan çığırtmanın berrak ve açık bir sesi vardır. Çalınması dilsiz nefesli sazlara nisbeten olaydır. Fasıllarda umumiyetle 3 kadar çığırtma kullanılır, biri veya 2 çığırtma dem tutar. Dem hançereden çıkar sese karışarak bir uğultu halini alır (bazı da tiril yaparlar).

Flüt gibi bir çeşit çalgı⁸¹.

⁷⁶ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 21. 20cm. olarak belirtilmiştir; E. Karabey, 50 sene evvelki..., (bkz. Not 6) 15 cm. olarak belirtilmiştir; Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 26. 26 – 27 cm. olarak belirtilmiştir; Öztuna, *BTMA. age.*, Cilt. I. s. 200 Çığırtma 25-30 cm. olarak belirtilmiştir.

⁷⁷ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 26

⁷⁸ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 26

⁷⁹ E. Karabey, 50 sene evvelki İst. 'daki sokak müziği, *MM*, 12/ s. 20.

⁸⁰ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 26

⁸¹ *DS. age.* s. 1162.

ÇİĞİRTMAÇ: Kütahya'da bir çeşit zurna⁸².

ÇİBÜK: Eski Orta Asya çoban kavalı.

ÇİFTE: Anadolu folkloruna ait bir çalgı. Tariflere göre iki çeşit çifte mevcut olmalıdır⁸³.

Zurna tavır ve uslubunda olmakla beraber gövdesi yassı ve ucuna doğru genişleyen dar bir kutuya benzer. Bazısının üzerinde müvazı iki sıra deliği vardır. Ağza alınacak yerde iki tane dil (cukcuk) bulunur. Zurna gibi tiz çayrılı bir ses çıkartır. Davula refakat etmez⁸⁴.

Zonguldak – Ereğli taraflarında bulunan iki sesli üflemeli çalgı. Yassı tahtanın içi 2 ince boru şeklinde oyularak yapılmıştır. Sağda 7, solda 2 deliği vardır. Bu iki perde veya dizi özelliğine göre eşlik eder (dem tutar)⁸⁵.

ÇİFTE KAVAL: Tek örnek 1938'de Ürgüplü bir çiftçinin elinde Ankara'da bulunmuştur. Kartal kanatlarının kemiklerinden yapılır ve her kavalın üstünde 7 deliği olan bir çalgıdır. İki gövde, üç yerden birbirine tellerle sarılarak bağlıdır. Tel bağlarının birincisi birinci ve ikinci delikler arasında, ikincisi dördüncü ve beşinci delikleri arasında, üçüncüsü altıncı ve yedinci arasında sarılıdır. Gövdelerin boyu 19,1 cm.'dir⁸⁶. Dilli veya dilsiz oluşuna dair bilgi verilmiyor.

ÇİFTE SİPSİ: Burdur'un kazalarından Defenni'de bulunmuştur. 20 cm. uzunluğunda olan, ince iki kamışın yan-yana bağlanmasından meydana gelmiş üflemeli bir çalgıdır. Kamışların üzeri ince kiraz kabuğu ile örtülmüş ve süslenmiştir. Ağızlık görevini gören baş tarafı üstten yarılmıştır⁸⁷. Sipsinin üstünde 5 çift, altında bir tek

⁸² Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 113.

⁸³ Tarifler birbirinden biraz farklı ve eksik olduklarından (ikinci sazın dilli veya dilsiz olduğu belli değildir) sazın mahiyeti pek anlaşılmadığı için onları iki ayrı çeşit gibi gösteriyorum; bkz. Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 26; Öztuna, *BTMA. age.*, Cilt. I. s. 202; Arseven, *TFA. age.*, s. 2393.

⁸⁴ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 26.

⁸⁵ Türk Halk Musiki Usulleri, s. 15. Galiba bu tarifine göre İngiliz Prof. Picken 1966 senesinden Zonguldak Ereğlisi'nde "Çifte düdük" diye bir çalgı aramış, ancak bir ihtiyar bir tarafı delikli bir tarafı deliksiz olan öyle bir düdüğü görmüş olduğunu söylemiş; Hınçer, "Picken...", *TFA. age.*, ss. 4202-4206.

⁸⁶ Gazimihal, *Ankara, age.*, s. 38 – 39 (ölçüleri de veriyor).

⁸⁷ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 125 Yapılış tarzı hakkında bir mukayese için bkz. Çığırta Sıbzga ve Sipsi.

deliği vardır, parmaklar bu delikleri birden örter, yani çalgı tek ses çıkarıyor, güzel zarif bir halk çalgımızdır.

ÇİMON: Artvin bölgesinde sıra kamışlı bir çocuk çalgısı olarak tespit edilmiştir.

Yapısı: Kamış, buğday veya çavdar sapından 20 cm. uzunluğunda parçalar kesilerek, iki ile 4 tanesi yan-yanına bağlanarak yapılır. Kamış boyları eşit olup (boğum yerlerinden kesildiği için) alt başları tıkalıdır. Her birinde beşer perde deliği vardır daha çok ağız yapısına uygundur.

Çalınışı: Delikler parmaklarla idare edilmek suretiyle, Çimon ile bütün köy türküleri v.s. çalınabilir⁸⁸.

ÇUBÇIK: (E. Tü.) Hataylıların kullandığı sıra kamışlı bir çalgıdır. Abdülkadir Meraği'nin bahsettiği çalgılar arasında bulunur⁸⁹. (bkz. Sipsi, Musikal)

ÇOĞUR: Bir çeşit çoban düdüğü⁹⁰.

DAMAKLI DÜDÜK : Ağaç dalını boğumundan keserek yapılan bir çeşit düdük⁹¹.

DANAKİYU DÜDÜĞÜ [DANAKYU⁹²]: Çalgı hakkında sadece E. Çelebi'nin seyahatnağmesinden bilgi ediniyoruz. Trabzon'da Lazların icadı olup, delikli bir kamış olduğu ve 75 kişi tarafından çalındığını söylüyor⁹³.

DERVİŞ BORUSU: XVII. yy.'da çok kullanılan çalgı ise de⁹⁴, bu çalgının kimliği belli değildir. Niebuhr, Kalender tarikatine mensup olan Dervişlerin boru çaldıklarından bahseder (Sachs'da bahsedilen Sur denilen "derviş boruları"⁹⁵)'nın aynı

⁸⁸ Gazimihal, Sıra Kamışlı çocuk çalgıları, TFA, (1955), sayı: 75, s. 1188.

⁸⁹ Farmer, *Abdalğadır*, age., s. 47 DAP (Azer.) (bkz. DEF).

⁹⁰ DS. age., s. 1258.

⁹¹ DS. age., s. 1349.

⁹² Farmer, *Türk inst. age.*, s. 21 içinde hareket eden bir tane danek den mi bu ismi almış?

⁹³ E. Çel, *Seyahatname*, age., s. 642.

⁹⁴ E. Çel, *Seyahatname*, age., s. 642 (bunu çalan 500 kişiyi kaydeder).

⁹⁵ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 365a, idg. Svar "ses".

olabilir). E. Çelebi'nin bahsettiği derviş borusunun bunların eşi veyahut bunlarla ilgili olduğu düşünülmektedir⁹⁶.

DESDİ : Düdük, kaval⁹⁷.

DİLLİ DÜDÜK [Dili Düdük, Dilli Damak]: Dilli olan düdükten ayrı bir çalgı olup olmadığı anlaşılmayan bu çalgı E. Çelebi tarafından bahsedilmektedir. Zamanında 62 kişi tarafından çalınan Dilli düdüğün Rumeli çobanlarının icadı olduğunu söyler⁹⁸. Söğüt kavak gibi ağaçların ince dallarından, kamıştan yapılan bir çeçit düdük⁹⁹.

DÜDEYH: Kamıştan yapılan düdük¹⁰⁰.

DÜDÜK: 1) Boru 2) Kaval¹⁰¹.

DÜLLÜ DÜDÜK: Söğütten yapılan düdük¹⁰².

DÜLLÜCE [Düllice, Düllü Düdük, Düllük]: Oyuncak düdük ve kavala verilen ad¹⁰³.

GALAK: Zurnanın kalın başı¹⁰⁴.

GAYDA: Tü., Ar. "Tulum".

Ar. (-Gayyad- "kadının yumuşaklığı, şefkati")¹⁰⁵.

Tü., Ar.¹⁰⁶, Çuv. Gayda.

Tü.G > Rum. Gaida¹⁰⁷

⁹⁶ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 28-29.

⁹⁷ DS. *age.* s. 1436.

⁹⁸ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 21-21 (Farmer Zurna tipinde bir saz olduğunu düşünürse de bu fikir gerçeğe pek yakın olmasa gerek).

⁹⁹ DS. *age.*, s. 1496.

¹⁰⁰ DS. *age.*, s. 1617.

¹⁰¹ DS. *age.*, s. 1617.

¹⁰² DS. *age.*, s. 1628.

¹⁰³ DS. *age.*, s. 1628.

¹⁰⁴ DS. *age.*, s. 1897

¹⁰⁵ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 157a.

¹⁰⁶ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 157a.

¹⁰⁷ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 158b.

> Ruten. Gojdyca¹⁰⁸

> Sırp. Gadlje¹⁰⁹

> Çek. Kejdy¹¹⁰

> Bul., Pol., Ruten. Gayda¹¹¹ veya direkt olarak:

Ar. > Endülüs > Avrupa

Mısır – Ar. Gete¹¹²

İsp. Gaita v.s.¹¹³

Türkiye'ye bu çalgı daha çok Tulum veya Tulumzurna adı altında yaygın ise de, Edirne civarında Gayda ismi altında bir alet bulunmuştur¹¹⁴.

GAYDE: Zurnalı ve tulumlu bir çeşit çalgı¹¹⁵.

GIRNATA: Kıranta – kınata

< Klarinette (Klarnet)

Anadolu'da Klarinette (Klarnet) kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. Kınata ismi altında E. Çelebi İngiltere¹¹⁶, de icad edilmiş, Kudüs'te rahipler tarafından çalınmış olan bir çalgıdan bahseder¹¹⁷.

Bugün Anadolu'da çok yaygın olan bu çalgı, la bemol, bilhassa sol akortlu olarak¹¹⁸ çok defa zurna yerine davul ile beraber çalınır¹¹⁹. Anadolu'da ilgi bulması

¹⁰⁸ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 163b.

¹⁰⁹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 150b.

¹¹⁰ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 206b..

¹¹¹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 151a

¹¹² Sachs, *der Musikinstrumente age.* s. 157b.

¹¹³ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 150b, 51a, 152b, 153b.

¹¹⁴ Hınçer, "Picken...", TFA. *age.*, s. 4202.

¹¹⁵ DS. *age.*, s. 1944.

¹¹⁶ E. Çel, *Seyahatname, age.*, ss. 642-43; bkz. Farmer, *Türk inst. age.*, ss. 26 –27 (kurnata şeklinde).

¹¹⁷ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 27; Sözen, *MMA. age.*, s. 273; Gazimihal, "Zurnayı yıprandıran Klarnet", TFA,(1962). Sayı. 158 s. 2838.

¹¹⁸ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 27.

¹¹⁹ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 27.

askerlikte bandalarda bulunmuş şahısların beraberlerinde getirmeleri ve düğünlerde kullanmaları yüzündendir¹²⁰. Nefesle çalınan bir müzik aleti, klarnet¹²¹.

GOVAL: Kaval¹²².

HORTHORT: Düdük kaval¹²³.

HOTAT [Hotdak, hotduk]: Baharda söğüt ağacının kabuğu soyularak yapılan, kalın sesli düdük¹²⁴.

HOTTUK: Baldırandan ya da bitki saplarından yapılan düdük¹²⁵.

HÖPPÛ: Söğüt dalından yapılan düdük¹²⁶.

HÖRBÛ: Küçük kaval¹²⁷.

HUDDİ: Yeşil ağaç kabuklarından yapılan ince düdük¹²⁸.

HÛBBÛK [Hüttük]: Düdük¹²⁹.

HÛLÛBE: Kaval¹³⁰.

HÛS [hüssuk]: Söğüt dalından yapılan düdük¹³¹.

¹²⁰ Gazimihal, "Zurnayı...", TFA. age., s. 2838.

¹²¹ DS. age., s. 2061.

¹²² DS. age., s. 2109.

¹²³ DS. age., s. 2413.

¹²⁴ DS. age., s. 2419.

¹²⁵ DS. age., s. 2420.

¹²⁶ DS. age., s. 2433.

¹²⁷ DS. age., s. 2433.

¹²⁸ DS. age., s. 2446.

¹²⁹ DS. age., s. 2447.

¹³⁰ DS. age., s. 2449.

¹³¹ DS. age., s. 2451.

KABA DÜDÜK: “Büyük düdük”, Türkmenlerin “tütek”, İranlıların “tutak” adlı çalgısının eşidir¹³². XVII. yüzyılda E. Çel. çalanların sayısını 80 kişi olarak gösteriyor¹³³. Şimşir ağacından yapıldığını söylüyor.

KABA ZURNA: Zurna ailesinden nefesli çalgı. “Büyük zurna”¹³⁴. Bugün ancak nadiren rastlanan bu çalgı, XVII. yüzyılda bilhassa Cura zurna ile mehterler tarafından çalınırdı¹³⁵. Evliya Çelebi kaba zurna’yı çalan 100 kişiden bahsetmiştir¹³⁶. Çifte nara ile hala İstanbul’da Topkapı, Eyüp, Üsküdar gibi semtlerde sokakları dolaşan çingene sanatkarların elinde görülür¹³⁷.

KAKRATCU: (E. Tü.) (XI. Asır). “Kaçırarak için çalınan şey”¹³⁸ kakrat – “davul çalarak, zararlı hayvaları, kuşları kaçırtmak.”

KALAK; Ceviz ağacı kabuğundan yapılan bir çocuk düdüğü¹³⁹.

KAMIŞ MİZMAR: XVII. yüzyılda Karagöz için Şeyh Şuştari (XIII. Yüzyıl) tarafından icad edilmiş, kamıştan dilim dilim yarılmış bir çalgı olduğunu E. Çelebi’den öğreniyoruz. Tarif ettiğine göre¹⁴⁰ mıskal’in eşidir¹⁴¹.

KARABAŞ DÜDÜK: Ada düdüğü (bk.) Ankara bölgesinde bulunan, boyu 28,5 cm., 7 üstte, biri altta olmak üzere 8 delikli dilli bir düdüktür¹⁴². Çoban düdüğü¹⁴³.

KARGI – TÜDÜK: (Türkmen) Dilsiz kaval veya düdük¹⁴⁴

¹³² Farmer, *Türk inst. age.*, s. 20.

¹³³ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 642.

¹³⁴ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 84, kaba zurna galiba Mısırlıların kaba zurna veya Zamra’l –kebir’in eşidir.

¹³⁵ Sanal, *Mehter musikisi, age.*, s. 67.

¹³⁶ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 641.

¹³⁷ E. Karabey, Elli sene evvelki İstanbul’da sokak müziği, MM, s. 19.

¹³⁸ DLT, *age.*, Cilt: II, s. 334-15.

¹³⁹ DS. *age.*, s. 2608.

¹⁴⁰ E. Çel; *Seyahatname, age.*, s. 625.

¹⁴¹ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 27 ve orada verilen bibl., galiba Çin’de getirilmiştir; bkz. Gazimihal; “Sıra kamışlı çocuk çalgıları”, *age.*, s. 1187.

¹⁴² Gazimihal, *Ankara, age.* s. 36.

¹⁴³ DS. *age.*, s. 2638.

¹⁴⁴ Atlas, *age.* s. 115 (resim 552-553).

KAVAL: Ar. “çok konuşan, geveze, ozan”.

Tü. Kav, kav – içi boş ile ilgili¹⁴⁵

K. Asya’daki Türkler arasında yaygın olmayan bir isimdir. Ancak Azer.: gaval “def”¹⁴⁶ manasına geliyor (Erm. Haval)

T. haval > Rum. Kaulos – Kauxos

> Bul., Sırp, Arn., Rum. Kava-kabau

> Bul. Kavalçe

İptidai bir üflemeli çalgı olduğu için yapısı için standart bir kural yoktur. Dilli ve dilsiz olmak üzere 2 çeşidi vardır; ayrıca boya göre küçük, orta ve büyük kavaldan bahsedilir. Her çeşit materyalden kaval yapılabilir. Köylüler ve bilhassa çobanlar tarafından çalınır.

KIRANTA: (bkz. Gırnata)

KIRNATA: Klarnet¹⁴⁷. (bkz. Gırnata).

KIVGIDI: Mızıkâ¹⁴⁸.

KOPUZ: İdiyofon (nefesli) “ağız tanburası”

Başkı. “kubız”¹⁴⁹, Kırg. “Kovuz”¹⁵⁰ (temir – komuz), Kaç. “Koms”, Türkmen.

“Kobız”¹⁵¹, Dağs. “Komus”, Bar., “komus”, Bar. Şor. “Komus”, Tar. “Kopuz”¹⁵².

KORNAY: (Türkis.) Özb. Kerney’in eşi olmalıdır¹⁵³. Kurrenay orkestrada kullanılışı daima çifttir.

¹⁴⁵ Gazimihal, MS. *age.*, s. 124. Kaval.

¹⁴⁶ Atlas, *age.*, s. 86a.

¹⁴⁷ DS. *age.*, s. 2835.

¹⁴⁸ DS. *age.*, s. 2849.

¹⁴⁹ Atlas, *age.*, s. 58.

¹⁵⁰ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 310a.

¹⁵¹ Atlas, *age.*, s. 117.

¹⁵² Caferoğlu, “Türk Kopuzu”, *age.*, s. 212.

¹⁵³ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 229b.

KOŞNAY: (Özb., Tac.) Özbeklerin en iptidai çalgılarından olan koşnay, bugün kaybolmak üzeredir. İki kamışın yan – yana konulup bağlanmasından meydana gelen bu çalgının çok yanık bir sesi vardır¹⁵⁴.

KOŞAMEY: Çift borulu bir çeşit ney¹⁵⁵.

KURRENAY: Hint. Karna¹⁵⁶

Tü. Kurrenay¹⁵⁷ veya kerrenay, (Türk- İst.) – Kornai Özb.

Kereneş, bununla ilgili Ar. karn~korna/karna Henüz Abdü'l-Kadir (kerrehnay)¹⁵⁸, Ahmedoğlu Şükrullah (karranay?/kurrenay)¹⁵⁹ bu çalgıdan bahsederler. Mehterhanelerde çalınan bir saz idi. E. Çel.'den, tunç ve gümüşten yapılmış olup, eşek sesine benzeyen özel bir sese sahip olduğunu öğreniyoruz. İstanbul'da yapıcısı olmadığı için Nevan'dan getirildiğini söyler¹⁶⁰.

LİFİR: Zurna¹⁶¹.

MEY: Zurna ailesinden üflemeli çalgı.

Artvin ve Kars havalisinde çalınan, Azer, Laslı Balaman veya Koşameş denilen çalgının eşidir. 8 delikli, boyu 30 cm. olan bir gövde ile bir ağızlıktan ibarettir, kamış dilini sıkmağa yarıyan bazan tek, bazan çift kısıkaç denilen bir maşa kullanılır¹⁶².

MEYİ: Ney¹⁶³.

NÜHÜR: Zurna¹⁶⁴.

¹⁵⁴ Fitrat, *özbek... age.*, s. 46; Atlas. *age.*, s. 5.

¹⁵⁵ DS. *age.*, s. 2933.

¹⁵⁶ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, ss. 229b-204a.

¹⁵⁷ Sanal, *Mehter musikisi, age.*, s. 72.

¹⁵⁸ Farmer, *Abdalğadır, age.*, s. 247.

¹⁵⁹ Yekta, Rauf. "Türk Sazları" Milli Tettebbular Mecmuası. II, sayı 5, İstanbul, s. 234.

¹⁶⁰ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 641; bkz. Sanal; *Mehter musikisi, age.*, s. 72-73; Farmer; *Türk inst. age.*, s. 32.

¹⁶¹ DS. *age.*, s. 3078.

¹⁶² Ataman, Sadi Yaver. "Mey" TFA. İstanbul: 1951 Cilt.1 Sayı.18 s. 277-278; Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 74; Ataman, "Kars", TFA, *age.*, s. 3484.

¹⁶³ Ataman, "Kars", TFA, *age.*, s. 3175.

¹⁶⁴ Ataman, "Kars", TFA, *age.*, s. 3257.

MISKAL: (bkz. Musikal)

MIZIKA: (bkz. Ağız Mızakası), < musica.

MİZMAR: a. A. Şükrullah'ın tarifine göre, bir çeşit ney¹⁶⁵

b. Ar., İran ve Türk¹⁶⁶ musiklerinde düdük nevinden olan çalgılar için kullanılan

MİZMAR (DÜDÜĞÜ): "Pare pare" kamıştan yapmış bir çeşit sıra kamışlı çalgı (bkz. Musikal)¹⁶⁷

MUSİKAL: Miskal, miskal, musikar

<Yun. Mousikin¹⁶⁸

1) Asya'da türlü isimler altınad bilinen sıra kamışlı çalgı (Sapçak, Çupçık, Fa. muştak ~ muştak-i sini) Türkiye'de de rağbet görmüştür¹⁶⁹.

Tü. musikal > Rom. Muscal¹⁷⁰

Rumun. Maskal, meskal¹⁷¹ Büyüklüğüne göre battal (büyük) ve girift (küçük) diye 2 çeşidi vardır¹⁷².

2) Bir Çoban düdüğü¹⁷³.

MÜSTAHSEN: "Herkesin güzel bulup beğendiği". Ney'in bir çeşidi.

NAY: Ney için kullanılan farklı bir terim.(bkz. Ney).

NEFİR: Ar., Fa., T., Kür. Hint. Nafari, Fa., Hint nafiri.

¹⁶⁵ R. Yekta, Milli Teteb. *age.*, s. 234 R. Yekta; *La Musique, Turque. age.*, s. 3013a

¹⁶⁶ Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt. II. s. 59.

¹⁶⁷ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 642; Farmer, Türk inst. *age.*, s. 22

¹⁶⁸ Sachs, der Musikinstrumente *age.*, s. 265b

¹⁶⁹ E. Çel, *Seyahatname, age.*, ss. 624-636; Sürname-i Vehbi, ressam Levni'nin minyatürlerinde (Topkapı Ahmed III. Küt., No: 3593)

¹⁷⁰ Sachs, der Musikinstrumente *age.*, s. 264a

¹⁷¹ Sachs, der Musikinstrumente *age.*, s. 255a

¹⁷² E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 624

¹⁷³ Gazimihal, "Sıra kamışlı çocuk çalgıları", *age.*, s. 1174; Sachs, *Handb... age.*, s. 301; Farmer, Türk inst. *age.*, s. 7, 22-23; Gazimihal, "Sıra kamışlı çocuk çalgıları", *age.*, s. 1173 - 74; Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 111.

Düz boru–XV. yy.’da borudan biraz küçük, uzunluğu 168 cm. olan çalgı¹⁷⁴. E. Çel. zamanında zurnanın bir çeşidi¹⁷⁵

NEY: < Fa.

Ney isminin beş manası vardır:

1) Bütün Doğu memleketlerinin daha çok san’at musiklerinde kullanılan, kamıştan yapılmış olan dilsiz üflemeli çalgılar için kullanılan genel isim.

2) Sıra kamışlı, Miskal türünden bir çalgı (Rum. nain¹⁷⁶, Mold. ¹⁷⁷)

3) Yan flüt¹⁷⁸ (Özb., Tac., Kara Kalp.)

4) Nay anbanan, nay erbab şeklinde “tulum”

5) Dilli kaval/düdük (Pancap¹⁷⁹, Tac.¹⁸⁰, erm. Düdük). (bkz. Tutek).

Türkiye’de ney ismi altınad yalnız kamıştan yapılan çalgı bilinir. Türk san’at musikisinde en çok sevilen aletlerin birisi olmakla beraber bilhassa tekkelerde kutsal bir çalgı haline gelmiştir. Allah’ın “Hu” ismini söyleyen tek çalgı olduğu için¹⁸¹, bu mevkii aldığı söylenir.

Çeşitleri: Boyuna ve bununla beraber düzene göre isimlendirilir; Türk musikisinde kullanılan oktavların tamamı için (ancak bugün fiziki nedenler bazı ney çeşitlerinin kullanılmasını engellemektedir) birer ney mevcuttur:

Mansur (dügah) ve mansur mabeyni (Kürdi)

Şah (Segah)

Davud (Çargah) ve Davud mabeyni (Hicaz)

¹⁷⁴ Farmer, *Abdalqadr*, *age.*, s. 241.

¹⁷⁵ E. Çel. *Seyahatname*, *age.*, s. 641, kamış sis (sipsi?) ile çalınır.

¹⁷⁶ Sachs, *der Musikinstrumente age.* s. 268a.

¹⁷⁷ Atlas, *age.*, s. 44.

¹⁷⁸ Fıtrat, *özbek... age.*, s. 45-46 (pirinç veya bakırdan); Atlas, *age.*, s. 117-118 (resim 568-69); Kara-Kalp. (4 boğumlu kamıştan); Atlas, *age.*, s. 124 (resim 613)-125 (resim 621); Türkistan ve Keşmir, Atlas, *age.*, s. 269.

¹⁷⁹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 269.

¹⁸⁰ Atlas, *age.*, s. 125 (resim 621).

¹⁸¹ “Halil Bazuki” sözlü bilgi. Kültür Bakanlığı İzmir Devlet Klasik Türk Müziği Korusu “Ney” sanatçısı.

Bolahenk (Neva) ve Bolahenk mabeyni (hisar)

Sipürde (Hüseyni) veya Ahteri

Müstahsen (Acem), Müstahsen mabeyni (Evc)

Kızneyi (Gerdaniye), Kızneyi mabeyni (Şehnaz)¹⁸²

Battal –Büyük ney-, düahenk, serheng¹⁸³ isimli neyler bugün ismen de bilinmiyor¹⁸⁴.

Nısfıye denilen ney çeşidi, her ney için mevcut olup, ondan bir oktav tiz olan neyi kasteder¹⁸⁵.

Yapısı: Ney 9 boğumlu, içi oyulmuş bir kamış ile – umumiyetle boynuzdan – yapılan bir başpareden ibarettir. 6 deliği üstte, bir deliği alt tarafta olmak üzere 7 delikli bir çalgıdır¹⁸⁶. (Başpareden) 7. boğumun büyüklüğüne göre yapılacak olan neyin çeşidi tesbit edilir (Şah neyi 7 cm., Mansur neyi 6 cm., Kızneyi 5,5 cm., Mi-neyi 4.5 cm., Bolahenk 4 cm., Nısfıye 3.5 cm.)¹⁸⁷.

Girift 7 deliği üst (1 tanesi biraz yanda), bir tane altta olmak üzere 8 delikli neydir.

NİSFİYE: Ar. “yarım”.Her neyin bir oktav tiz olan çeşidine nısfıye denir¹⁸⁸.

ÖRDEKSİPİSİ: Avcıların avlayacakları hayvanları av yerine çekmek için kullandıkları bir müzik aracı¹⁸⁹.

ÖRTTÜRÜK: Söğüt, kavak vb ağaçların ince dallarından yapılan düdük¹⁹⁰.

ÖTTÜREÇ: Düdük¹⁹¹.

PİPİÇ: Düdük¹⁹².

¹⁸² Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt. II. ss. 116-118; bkz. R.Yekta, *La Musique, Turque. age.*, s. 3018-3020.

¹⁸³ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 624 (bk.'da s. 636).

¹⁸⁴ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 19.

¹⁸⁵ R.Yekta, *La Musique, Turque. age.*, s. 3020a.

¹⁸⁶ Ölçüler için bkz. R.Yekta, *La Musique, Turque. age.*, s. 3018-19, Bk.'da Girift.

¹⁸⁷ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 19-20 bkz. verilen bibliyografya.

¹⁸⁸ R.Yekta, *La Musique, Turque. age.*, s. 3020; Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt: II. s. 118.

¹⁸⁹ DS. *age.*, s. 3344.

¹⁹⁰ DS. *age.*, s. 3358.

¹⁹¹ DS. *age.*, s. 4629.

¹⁹² DS. *age.*, s. 3475.

PÖĞREK: Dūdük¹⁹³.

SIBIZGA: a. Dilsiz dūdük, kaval.

Anadolu göçmenleri arasında¹⁹⁴ Karaç., Çer.¹⁹⁵, Tatar¹⁹⁶, Haz., Özb.¹⁹⁷ “Sıbzga”; Kaz¹⁹⁸ “sıbzgı”, Kalm. “Çebuzga, çebızga, sebusga”¹⁹⁹, Kırg. “Sısbısgı”²⁰⁰.

b. Uygurlarda sıra kamışlı çalgı²⁰¹.

Anadolu’da tesbit edilne sıbzga’nın boyu 52 cm., üstünde 3 perde deliği ve altında bir nefes deliği bulunan, üstüne bağırsak geçirilmiş bir kamıştan ibarettir²⁰².

Kaşg. Mahm., I, s. 176-7 “dūdük, boru” manasında sıbzga, abu Hayyan “dūdük” manasında sıbzgı şeklini veriyor²⁰³. Yapılış tarzı çığırmaninkine benzer.

SIBIZGI: Kaval²⁰⁴ (bkz. Sıbzga).

SIBIZGU: (Bkz. Sıbzga).

SİBSİ BORU: Taze söğüt kabuğundan yapılan dūdük²⁰⁵.

SİLİK: Bir çeşit dūdük²⁰⁶.

SİPÜRDE: (bkz. Süpürde).

SİPSİ [Sıbsi Süpsübü]²⁰⁷: (bkz. Sıbzga).

¹⁹³ DS. *age.*, s. 3478.

¹⁹⁴ Ataman, Sadi Yaver. “Doğu Türkistan Folklorundan Örnekler” TFA. İstanbul: (1958) Cilt: 5 Sayı: 102 ss.1630-1632.

¹⁹⁵ Atlas, *age.*, s. 104.

¹⁹⁶ Atlas, *age.*, bkz. Kuray.

¹⁹⁷ Atlas, *age.*, s. 131-132.

¹⁹⁸ Atlas, *age.*, s. 5.

¹⁹⁹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 101a.

²⁰⁰ Radloff, *Aus Sibirien. a.g.e.* cilt:I, s. 504.

²⁰¹ Gazimihal, MS. *age.*, s. 233. Sıbzgu, kaynak vermiyor. (bkz. Çupçık).

²⁰² Ataman, “Doğu Türkistan” TFA, *age.*, s. 1632.

²⁰³ Caferoğlu, Ebu Hayyan, *age.*, s. 90, bkz. ’da orada verilen sıbzga ve Taran Sıpzğa (Radloff, *Aus Sibirien. age.*, cilt.IV, s. 365- 672) veya Sipozga

²⁰⁴ DS. *age.* s. 3600.

²⁰⁵ DS. *age.* s. 4695.

²⁰⁶ DS. *age.* s. 3634.

²⁰⁷ Gazimihal, “Dūdük”, TFA, s. 2973-74; Gazimihal, “Çocuk folklorunda oyuncak çalgıları”, *age.*, 1156-57; Gazimihal, “Sıra kamışlı çocuk çalgıları”, *age.*, s. 1173.

1) Zurnanın başına takılan karni, 2) Bir nevi ddk²⁰⁸, 3) Çift karni bir çalgi²⁰⁹, 4) Ağaç dallarından yapılan ddk²¹⁰, 5) Sögüt dalından yapılan ddk²¹¹.

SİVRİ BORU: Ağaç dallarından yapılan ddk²¹².

SİVSİN: Sögüt dalından yapılan ddk²¹³.

SURNAY: Kırg., zb.²¹⁴ (bkz. Zurna).

SNNEY: Türkistan göçmenlerinin kullandığı Zurna²¹⁵.

SÜPÜRGE: Ney'in bir çeşidi.

SPSP: Sgtten yapılan ddk²¹⁶.

SSK: Bir tür ddk²¹⁷.

SÜTLÜK: Bir tür ddk²¹⁸.

ŞAH: Ney'in bir çeşidi.

ŞABR: (Şapor) (Çuv.) "tulum"benzeri çalgi²¹⁹.

ŞAHLİÇA: (Çuv.)

1) Dilsiz kaval.

1) Dilli kaval²²⁰.

ŞAVUR: Ddk²²¹.

²⁰⁸ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, ss. 152- 158.

²⁰⁹ Yönetken, *Türk Folklorunda Kıbrıs Kemanesi, TFA, sayı 108, s. 1738.*

²¹⁰ DS. *age.*, s. 3645.

²¹¹ DS. *age.*, s. 5698.

²¹² DS. *age.*, s. 3649.

²¹³ DS. *age.*, s. 4699.

²¹⁴ Fitrat, *zbek... age.*, s. 47 (resim).

²¹⁵ DS. *age.*, s. 3716.

²¹⁶ DS. *age.*, s. 4713.

²¹⁷ DS. *age.*, s. 3726.

²¹⁸ DS. *age.*, s. 3727.

²¹⁹ Atlas, *age.*, s. 52-53 (resim 178); bkz. Çerem Şabur- "tulum", Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 368a.

²²⁰ Atlas, *age.*, s. 52 (resim 176-177).

²²¹ DS. *age.*, s. 4721.

ŞILAVLI: Kaval²²².

ŞİHABİ ZURNA: Mağrib’de Şeyh Şihab tarafından icad edilip, fez’de 40 kişi tarafından kullanıldığını E. Çelebi’den öğreniyoruz²²³.

ŞÜDÜRGÜ: Kamış dilli düdük²²⁴.

TULUM: Veya Tulum düdüğü²²⁵, Tulum düdük²²⁶, Tulum zurna. ²²⁷ Tulum kelimesi Türk halk dilinde kullanılırsa da, şehirlerde Ar. Gayda (bk.) daha yaygındır²²⁸. E. Çelebi’nin zamanında Türkiye’de mevcut olduğu gibi ²²⁹ bugün de Anadolu’da rağbet gören bir saz olup, en çok Doğu Karadeniz’de Trabzon ve Rize bölgelerinde, bilhassa köylerde bulunur²³⁰. Azerbaycan’da da mevcuttur²³¹. Alet, toklu derisinden tulum çıkarılarak, kol yerine 5 perdeli bir “çifte kamış”ın eklenmesiyle yapılır. Derinin ayak tarafındaki sipsi ile tulum şişirilerek hava depo edilir. Tulumdaki kamışların her ikisinde beşer perde vardır²³². Alet 2 seslidir²³³.

TUTEK: Azer. ²³⁴, Tas. ²³⁵, (Erm.) dilli düdük, kaval .

TUTUT: (Çuv.). (Tut, Karnis).

Boyu 45-50 cm. Zurna ailesinden olup, çobanlara mahsus bir çalgıdır²³⁶. Kelime Türkçe düdük (bk.) Fa. tüttek, Kür. Tütik v.s. kelimelerin eşi. Onomat.

²²² DS. *age.*, s. 3767.

²²³ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 641. Farmer; Türk inst. *age.*, s. 30.

²²⁴ DS. *age.*, s. 3794.

²²⁵ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 642.

²²⁶ Gazimihal, MS. *age.*, s. 257. Tulum düdük.

²²⁷ Gazimihal, *Ankara, age.*, s. 39; Arseven; TFA. *age.*, s. 2392.

²²⁸ Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 78.

²²⁹ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 642 – Rus icadı mı olduğunu söyleyerek onu çalan 5 kişiden bahseder; Meninsky; *Complementum, age.*, “Tulum – tibia utricularis”.

²³⁰ Sarısözen, Muzaffer. *Türk Halk Musikisi Usulleri*. Ankara, 1962. s. 140; Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 76.

²³¹ Atlas, *age.*, s. 82.

²³² Sarısözen, *THM. Usulleri. age.*, s. 104; Gazimihal; *Şarki Anadolu. age.*, s. 76, (biri delikli, biri deliksiz).

²³³ Sarısözen, *THM. Usulleri. age.*, s. 103; bkz. Gazimihal, MS. *age.*, Mad. Tulum düdüğü.

²³⁴ Atlas, *age.*, s. 181 (resim 376-78).

²³⁵ DLT, *age.*, s. 386-20k, nay çuponimen.

²³⁶ Atlas, *age.*, s. 53.

VİLVİLİ: Kaval²³⁷.

YARIMCA: Üç perdeli küçük flüt²³⁸.

YASLIBALAMAN: 1) a. “Düdük”–Azer. –(bkz. Balaban)

b. “Mey, Koşamey” Azer. (bkz. Mey)

2)“Çevresi halkalı def” –Kars’ta²³⁹ (tar, armonika gibi Kafkasya’dan gelmiştir).

Üfleyerek çalınan zurnaya benzer küçük bir saz²⁴⁰.

YELLİ DÜDÜK: Bir halk sazı olan yelli düdüğün kamıştan bir “çifte düdük” ve çobanlar tarafından çalındığını E. Çelebi’den²⁴¹ öğreniyoruz. Dilli veya dilsiz oluşuna dair bilgi vermiyor.

ZİMBON [Zımpon]: Düdük, küçük boru²⁴².

ZIPÇİ: Zurna kamışı²⁴³.

ZIPÇIK: Zurna ve düdüklere takılan ötücü dil²⁴⁴

ZİMBON: 1) Çimbon. Kalem boyunda bir düdüktür.

Yapısı: Buğday kurumadan boğum yerinden kesilip üstüne delik açılarak, bir de dil çıkarılır. Bilhassa çocuklara mahsus bir çalgı olup, kızıl ağaçtan da yapılabilir²⁴⁵.

2) Kızıl ağacı buğday sapı gibi nesnelere yapılan düdük²⁴⁶.

ZIPÇİ [Zipzi, Zipzibi]: Ağaç kabuğundan yapılan düdük.²⁴⁷

ZIPÇİ: Ağaç kabuğundan yapılan düdük²⁴⁸.

²³⁷ DS. *age.*, s. 4015.

²³⁸ DS. *age.*, s. 4184.

²³⁹ Ataman, “Kars”, TFA, *age.*, s. 3484.

²⁴⁰ DS. *age.*, s. 4194.

²⁴¹ E. Çel, *Seyahatname*, *age.*, s. 642.

²⁴² DS. *age.*, s. 4370.

²⁴³ DS. *age.*, s. 4373.

²⁴⁴ DS. *age.*, s. 4373.

²⁴⁵ Gazimihal, *Şarki Anadolu*. *age.*, s. 75.

²⁴⁶ DS. *age.*, s. 4387.

²⁴⁷ DS. *age.*, s. 4389.

²⁴⁸ DS. *age.*, s. 4839.

ZOMBON: Ağaç, buğday sapı, kamyş vb den yapılan düdük²⁴⁹.

ZURNA: Adı : İki şekilde izah edilir:

1) Umumi telakkiye göre : Zurna Fa. surnay “dügün, bayram için çalınan nay” (Zurna kelimesinin yayılışına bakarak bu izah daha kuvvetle muhtemeldir.)

2) “Zur” ve “na” dan (turna gibi) yapılmış bir kelime olup, zur onomat, cur, yur, ır, cır, yır v.s. kelimelerin eşidir²⁵⁰.

Zurna sazının tarihi çok eskidir. İptida şekli Eski Mısır’da mevcut olup Ön Asya’da inkişaf edip, Antik ve İslam san’atının seviyesine kadar yükseliyor. Aulos ve Tibia ismi altında Doğu ve Batı Roma’da bilinmesine rağmen Orta Çağdan itibaren Avrupa’da inkişaf eden Obua’nın prototipi İslam ülkelerinde kullanılan çalgılar (Zamr, zurna...) oldu²⁵¹. Araplar arasında Zamr adı altında bilinen bu saz Türk halkları arasında Zurna ismi altında intişar etmiştir²⁵². Eski Uygur medeniyetinde var olan oluşuna dair (bilhassa resim mahiyetinde) vesikamız vardır. Ayrıca Türk halkları arasında – Hem Orta Asya, hem de bugünkü Türkiye’de- çok yaygın ve sevilen bir alet olması sazın kadimliğine bir delildir.

Azer²⁵³., Dağis. “zurnay”²⁵⁴, Özb²⁵⁵, Tac. ²⁵⁶, Kara – Kalp. ²⁵⁷, Kırg. “surnay”, Tü “zurna” (isim olarak) Erm., Cürç.,Çeçeno-İnguşça, “Zurna”, Rus. “Surna” olarak mevcuttur (Çalgı olarak).

Mac. Torok sip “Tü. düdüğü” Tabor sip “Tabılham düdüğü”²⁵⁸.

Türkiye’de halk müziğinde davul ile beraber kullanılan en karakteristik çalgıdır. Halk eğlencelerine renk verdiği gibi savaşlarda teşvik için çalınan çalgı gene o idi.

²⁴⁹ DS. *age.*, s. 4392.

²⁵⁰ Gazimihal, “Davul Zurna hakkında”, TFA, 1956, sayı 78, s. 1241-43.

²⁵¹ Sachs, *Handbuch*, s. 318-319.

²⁵² Gazimihal, sesinin gürültülü, keskin, Asyai orkestra temayüllerine uygun sesler çıkardığına dayanarak menşeinin Orta Asya’da olduğunu söyler. Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 73-74 araştırılmalıdır.

²⁵³ Atlas, *age.*, s. 82 (resim 380).

²⁵⁴ Atlas, *age.*, s. 107 (resim 525-526).

²⁵⁵ Atlas, *age.*, s. 118-119 (resim 572); Fıtrat; *özbek... age.*, s. 47 (resim s. 47).

²⁵⁶ Atlas, *age.*, s. 125 (resim 625).

²⁵⁷ Atlas, *age.*, s. 124.

²⁵⁸ Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 73-74.

Mehterhanelerde kullanılan zurna mevcut olan çalgılar arasında ezgi çalabilmesinden dolayı baş çalgı idi.

E. Çelebi'nin bahsettiği çalgılar arasında bittabi zurna da mevcut olup, mehterlerin sazı olarak ismi geçer²⁵⁹.

Davul gibi zurna da halkta kökleşmişti, hatta Türklerin (vatan, bayrak, davul ile beraber) bir nevi sembolü olduğu söylenir²⁶⁰. Birçok Atasözleri onunla ilgilidir²⁶¹.

Yapısı : Şimşirden, dişbudak denilen sert ağaçtan yapıldığı gibi²⁶², zerdali, kara erik, ardıç²⁶³ kızılçak, gürgen ve ıhlamurdan²⁶⁴ da yapılan bir gövde ağza konulan kamyş ile kamyş zurnaya rapteden madenden yapılmış olan yer – metef'ten ibarettir. Kamyş ağza alındığı zaman dudakların kaymamasını temin eden şimşirden mamul avurtlak veya zaynek²⁶⁵ fakat umumiyetle cukcuk denilen dil zurnada asıl rol oynayan kısımdır. Çocukların cukcuk sazı gibi yapılı²⁶⁶. (En iyi kamyşlar Giresun'da çıkarmış)²⁶⁷.

Gövdesi ağız kısmından ucuna doğru genişleyen bir borudan ibaret olup, 7 perde üstte, 1 perde altta olmak üzere 8 deliklidir (Orta Asya'daki tipler umumiyetle 7 deliklidir). Ucundaki geniş kısma doğru (2 ve 3) hava delikleri açılmıştır. Zurna ağza alınarak nefes ile avurtları şişirmek suretiyle idare edilerek çalınır²⁶⁸.

²⁵⁹ E. Çel, *Seyahatname*, age., s. 643

²⁶⁰ TFA, 1953 sayı 51, s. 809

²⁶¹ Gazimihal; "...Atasözlerinde", age., s. 2972

²⁶² Ataman, *Anadolu halk sazları*. age., s. 22-23

²⁶³ Gazimihal, *Ankara*, age., s. 39; bkz. Ataman, *Anadolu halk sazları*. age., s. 53; Gazimihal, "Zurnayı...", TFA. age., s. 2838; Gazimihal, "Mehterhaneden Davul Zurnaya", TFA 1957, sayı 93, s. 1476-7; Farmer, *Türk inst. age.*, ss. 23-24; Öztuna, *BTMA. age.*, Cilt. II. s. 530; Sözen, *MMA. age.*, s.872; bkz. Hınçer, "Picken...", TFA. age., s. 4202 (Zurna yapan Diyarbakırlı Dikran Nişanyan hakkında). Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 55, 275.

²⁶⁴ Ataman, *Anadolu halk sazları*. age., ss. 22-23

²⁶⁵ Ataman, *Anadolu halk sazları*. age., s. 22-23

²⁶⁶ Gazimihal, "...Atasözlerinde", age., s. 2972

²⁶⁷ Gazimihal, *Şarkî Anadolu*. age., s. 73-74

²⁶⁸ Gazimihal, "...Atasözlerinde", age., s. 2972

E. Çelebi’de zurna, kaba zurna ve Cura zurna’dan başka Asafi, Şihabi, Arabi ve Acemi zurna olmak üzere 6 veya daha fazla zurna bulduğumuz halde²⁶⁹ Zurna’nın bugün boyuna göre ancak 2 çeşidi bilinmektedir:

Kaba zurna veya Boy zurna (bk.), Büyük zurna.

“Cura zurna” veya “Mey” (bk.) Küçük zurna

²⁶⁹ Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 73-74

IV. BÖLÜM

TELLİ ÇALGILARLA İLGİLİ TERİMLER

IV. 1. MIZRAPLI ÇALGILAR:

AĞAÇ-KUMUZ: Dağıstan da 3 telli halk çalgısı. (bkz. Kopuz).

ALTI TELLİ: Mızraplı halk çalgısı. “bağlama”²⁷⁰

ASSA: Baksilerin sazı. (bkz. Kopuz)

AŞIK SAZI: Bağlama ailesinden her hangi bir saz normal –19- perde bağlarından daha az gösterirse (bazan da değişik düzenli olursa aşık saz denirmiş.

BAĞLAMA: Çırpma (umumiyetle mızraplı) telli saz.

- 1) Bütün mızraplı telli Türk halk sazları için kullanılan umumi bir isimdir.
- 2) Türk halk musiki aletlerinin saz veya bağlama ailesine mensup olup, curadan sonra en küçük sazdır. Yapılış tarzına göre iki çeşidi vardır:
 - a. Teknesi oymalı olan bağlama.
 - b. Teknesi dilimli olan bağlama.

Bağlama kelimesi Türkçedir, perde bağlarına dayanarak oluşmuş bir terimdir²⁷¹. İkiyüz sene önce yalnız Türkmen ve Yörük aşiretleri arasında kullanılmıştır²⁷². Bu gün hemen hemen bütün Türkiye’de bu terim yaygın olarak kullanılmaktadır: İstanbul’dan başka Karadeniz ve iç bölgelerde – Trabzon’da v.s.²⁷³, Kuzeydoğu’da Ankara ve havalisinde²⁷⁴, Sivas²⁷⁵, Tokat²⁷⁶, Kayseri²⁷⁷, Elazığ²⁷⁸,

²⁷⁰ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 50.

²⁷¹ Gazimihal, *MS. age.*, ss. 27-28. Bağlama.

²⁷² Gazimihal, *MS. age.*, s. 27-28.

²⁷³ Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 77, 78; Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 75.

²⁷⁴ Gazimihal; *Ankara, age.*, s. 39-43.

Yönetken, *Derleme Notları. age.*, (Ankara’da cümbüşlerde msl. Kullanılan sazdır) ss.12-16, Çankırı’da ss. 33-35, Kırşehir’de, ss. 45-46, Yozgat’ da s. 49.

²⁷⁵ Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 78; Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 55.

²⁷⁶ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 79.

²⁷⁷ Gazimihal; *Şarki Anadolu. age.*, s. 78; Yönetken; *Derleme Notları. age.*, s. 55.

²⁷⁸ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, ss. 97-99.

Tunceli²⁷⁹, Niğde²⁸⁰, Bingöl²⁸¹, Adana²⁸², Kütahya ve Afyon²⁸³, Tavşanlı'nın Alabarda köyü dolaylarında²⁸⁴, Isparta, Burdur, Antalya ve Muğla²⁸⁵, Edremit'te²⁸⁶ kullanıldığı söyleniyor. Ancak Konya'da adı bilinmiyormuş²⁸⁷ Türkiye'nin dışında Kafkas ve Arabistan'da²⁸⁸ ayrıca Yugoslavya (Sırbija)'da²⁸⁹ aynı isim ile kullanılıyor.

Kısımları :²⁹⁰

- 1) Gövde – Çanak, tekne
- 2) Gövdenin sathı – yüz veya göğüs (gömmüş)²⁹¹
- 3) Kol – sap
- 4) Sapın sol tarafındaki, perdeleri bağlayabilmek için, mevcut olan oluk – kanal²⁹²
- 5) Kulaklar²⁹³, burgular²⁹⁴ bunlar bazan mandal diye isimlendirilir²⁹⁵.
- 6) Perde bağları- perde²⁹⁶ bazanda samialar²⁹⁷.

²⁷⁹ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, ss.102-103.

²⁸⁰ Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 78; Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 55.

²⁸¹ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 107.

²⁸² Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 78; (Civarı).

²⁸³ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, ss. 111-114.

²⁸⁴ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 115.

²⁸⁵ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 115; (Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 78).

²⁸⁶ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 142.

²⁸⁷ Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 78.

²⁸⁸ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 27a; Londra müzesinde No: 989-90; Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 78.

²⁸⁹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 27a.

²⁹⁰ Gazimihal, *Ankara, age.*, s. 40, çizgili olan kelimeler İstanbul'un normal terminolojisini veriyorlar.

²⁹¹ Trabzon'da kullanılır: Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 78.

²⁹² Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 222a.

²⁹³ Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 78.

²⁹⁴ Gazimihal, *Ankara, age.*, ss. 39- 43; Yönetken; *Derleme Notları. age.*, Ankara'da Kullanılan çalgıdır. ss. 12-16, Çankırı'da, s. 33-35, Kırşehir'de, s. 45-46, Yozgat' da s. 49.

²⁹⁵ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 114; Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 13.

²⁹⁶ Tezene veya benzer şekiller bütün Anadolu'da mevcuttur. bkz. Gazimihal, *Ankara, age.*, s. 40; Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 13; Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 56, s. 114 (Uşak)-tezene, s. 111 (Kütahya) - terzane, s. 114 (Afyon-Dinar)- tezgene. bkz. Sırp, terziyan "mızrap"; (Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 383b; bkz. Gazimihal, "Tezene ve Çalgıç İkizliği", TFA, 1961/ sayı 139, s. 2319-20.

²⁹⁷ a. Normal perde sayısı 19 ise de , bazan fazla ilave edilebilir. 19 perdeden az olursa (değişik düzenlerle beraber) Aşık sazı Olurlar. Fakat bağlama adı altında muhtelif kitaplar da 12-18 perdeli sazlardan da bahsedilir. 12 perdeli bağlama: Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 13; Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 78 (Trabzon); 17 perdeli bağlama: Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 114 (Afyon); Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 57 (Sivas); 18 perdeli bağlama: Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 75 (Trabzon); Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 114 (Afyon); Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 57 (Sivas); Fazla perde oluşu: Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 112. 28 perde (Kütahya).

7) Tellerin dipten bağlandığı yer – diplik veya kordiyer (tel takacağı veya düğme)²⁹⁸

8) a. Gövdenin üzerindeki büyük köprü ve b. Sapın üst kısmındaki küçük köprü – eşik

9) Teller (3 çift)²⁹⁹

10) Mızrap- tezene³⁰⁰

Kullanılan materyel :

1) Tekne: Tut (dut), kestane ceviz³⁰¹ kavak³⁰² ve iğde kökü ağaçlarından yapılır. Onların en makbulü dut ağacıdır³⁰³.

2) Ses Tablası: Yumuşak ağaç gurubundan olan Ladin ağacı kullanılmaktadır. Geleneksel yapımcılar Orta kısım da ladin ağacı, yanlarında ise estetik görünmesi açısından ceviz veya tercihe bağlı olarak ardıç ağacı eklenir, aralarına boyalı fleto konur (Siyah olanı ceviz ve beyaz olanı kavak ağacından yapılır).

1) Sap: Gürgen ağacındandır.

2) Burgular: a. Elimize geçen eski çalgılarda gürgen ağacından yapılmış “T” şeklinde burgular kullanılmıştır.

b. Genellikle sert ağaçlar tercih edilir. (Abanoz, pelesenk, gül vb.)

Eşik: Daha çok akça ağaç dan yapılmaktadır.

3) Perde bağları: Bugün misina (beyaz veya boyalı). dan yapılıyor.

4) Diplik: eski çalgılarda tenekeden yapılmış diplikler görülmektedir. Ancak bu gün artık sert ağaçlardan yapılan diplikler tercih edilmektedir.

²⁹⁸ Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 78.

²⁹⁹ Gazimihal, “Saz ve Tel”, TFA. (1958), Sayı.103, ss. 1633-1635.

³⁰⁰ Tezene veya benzer şekiller bütün Anadolu’da mevcuttur. bkz. Gazimihal, *Ankara, age.*, s. 40; Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 13; Yönetken, *Derleme Notları. age.*, ss. 56-114 (Uşak)-tezene, s. 111 (Kütahya) - terzane, s. 114 (Afyon-Dinar)- tezene; bkz. Sırp, terziyan “mızrap” (Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 383b; bkz. Gazimihal, Tezene ve Çalgıç İkizliği, TFA, 1961/ sayı 139, s. 2319-20.

³⁰¹ Gazimihal, *Ankara, age.*, s. 40.

³⁰² Gazimihal, *Ankara, age.*, s. 40.

³⁰³ Gazimihal, *Ankara, age.*, s. 40.

5) Teller: Madeni (çelik veya sarı pirinçten).

6) Mızrab: a. Bugün genellikle plastiktir.

b. Kiraz ağacının kabuğundan yapılmış olanlar mevcuttur³⁰⁴.

Ölçü: Bağlamanın boyu ve biçimi belli bir ölçüye göre tesbit edilmiş değildir, herkes kendi kolunun uzunluğuna arzusunun göre büyükçe veya küçükçe yaptırmaktadır³⁰⁵. Bu anlayış bugün ki icracılarda yerini arzulan tınıya göre tekne büyüklüğü dolayısıyla tekne büyüklüğüne uygun oranda da tel boyu belirlemeye bırakmıştır.

Ancak genellikle her ustanın kalıp şeklinde standart ölçüleri vardır; yapımıcılıkta fom boyuna göre tel boyu oranına³⁰⁶ önemle uyulmalıdır. Bütün bunlara dayanarak sap boyunun değişmesi perde ölçülerinin de değişmesini beraberinde getirir³⁰⁷.

Bir örnek: Boy: 89 cm.

Tellerin (eşikten eşiğe) ihtizaz eden kısmı 55 cm.

Armudi gövdesinin uzunluğu 31 cm.

Armudi gövdesinin en geniş yeri 13 cm.

Armudi gövdesinin en derin yeri 14 cm³⁰⁸.

Telleri : (3 çift):

Orta tel sarı pirinçten olur. (cim) zir ve bam teli beyaz – çelik – tellidir.

Akort: Bütün sazlar, çalınacak havaya göre muayyen akortler üzerinde düzenlenirler.³⁰⁹ En mühim düzenler:

³⁰⁴ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 13. Kiraz kabuğu birkaç gün zeytinyağında yatırılıp iyice yumuşadıktan sonra kullanılır.

³⁰⁵ Gazimihal, *Ankara, age.*, s. 40.

³⁰⁶ Açın, *Enstrüman Bilimi age.*, s. 99.

³⁰⁷ Perde ölçüleri için bkz. Açın, *Enstrüman Bilimi age.*, ss.106-108; Ayrıca bkz. Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarı Çalgı Yapım Bölümü Arşivi.

³⁰⁸ Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 3; başka ölçüler için bkz. Gazimihal, *Ankara, age.*, s. 40; Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 75-boy 97 cm., s. 112-boy 110 cm. s. 57-boy 110 cm., perde bağlarını taşıyan sap 69 cm. veya boy 100 cm., sap 66 cm., s. 114-boy 95 cm., sap 66 cm.; Öztuna., *BTMA. age.*, Cilt. I. s. 139. boy 70 cm.; Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 13- boy 72 cm.

³⁰⁹ Gazimihal; *Ankara, age.*, s. 42.

- 1) Bağlam düzeni
- 2) Misket düzeni (Hüzzam düzeni)
- 3) Rast düzeni
- 4) Bozuk düzeni

(Bazı bölgelerde saz düzeni ve kara düzeni) – (Hicaz düzeni veya Aşık Veysel düzeni)³¹⁰.

Çalmış: Mızrapla, Muğla havalisinde yalnız parmaklarla (şahadet parmağı ile aşağıdan yukarıya veya 4 parmakla yukarıdan aşağıya tarayarak çalınır³¹¹.

Hususiyeti: Sazların mümkün olduğu kadar süslü olmasına ehemmiyet verilir. Çok kere gövde, göğüs ve sap sedeflerle, fil dişi oymalarla işlenir. Saplarına sırma, püskül, hatta nazarlık bir diş sarımsak sağlanması da uğurlu addedilir.

Anadolu'da sazlara büyük kıymet veriyorlar, kıymetli eşya gibi onları saklıyorlar. Hatta karı, silah, at gibi namusun bir sembolü olarak kabul ediyorlar. Bilhassa erkek meclislerinde çalınır³¹².

Sesi ince ve yanıktır. İyi yapılmış olanlarda devamlı ve içli bir tınnet mevcuttur³¹³ Şekil itibariyle kopuz ile birdir. Kolca kopuz. Kiriş teller yerine Anadolu'da madeni teller bağlanır (XIV. ?), inkişaf etmiştir. Kolca kopuz, tambura ve nihayet bağlaam aynı sazın devamıdır³¹⁴.

BALAMA: (Balıma) Bağlama, saz³¹⁵.

BERBAT: (Ut ailesinden).

Adı: F. Buşto, A. Tür. Berbat – Barbat³¹⁶ - Barbut³¹⁷ ya da – Barbit (Yunanca Barbiton BapBitov ve Cürç. Barbith ile ilgili olup olmadığı henüz kesin olarak bilinmiyor.)

³¹⁰ Gazimihal; *Ankara, age.*, s. 43 (9 tane).

³¹¹ Gazimihal; *Şarki Anadolu. age.*, s. 78.

³¹² Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 14.

³¹³ Öztuna, *BTMA. age.*, Cilt. I. s. 139.

³¹⁴ Gazimihal, *MS. age.*, s. 27-28. Bağlama.

³¹⁵ *DS. age.*, s. 498.

³¹⁶ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 41; (bkz. Sachs; *der Musikinstrumente age.*, s. 44b).

³¹⁷ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 31a; Farmer, *Türk inst. age.*, s. 31.

Etimolojisi: Skr. “bharbhi” –“parmak ile (telleri) kuvvetli bir şekilde çırpılmak veya çekmek” kelimesi ile ilgili olmalıdır³¹⁸.

Yunanca Barbiton galiba onunla menşeye bakımından yakınlık gösterir .

Yayılışı: İran kültür sahasına ait bir saz olup, aş. –yk. 590-602 seneleri arasında Araplara ud ismi altında geçmiştir. ³¹⁹ İran tesiri altında kalmış olan edebiyatlarda ismi çok geçer. XVIII. Y.y.’la kadar Türkiye’de de biliniyor. ³²⁰

Tarihi: ananeye göre Şapur I. (241-271 m.) zamanında icat edilmiş olduğu söylenirse de,³²¹ aletin bu zamanlarda Hindistan³²² ile Afganistan’dan gelmiş olması daha kuvvetle muhtemeldir³²³. Sasani zamanının musiki aletleri arasında mevkii vardır.

Yapısı: Berbat Kopuza benzer bir saz olup³²⁴, armut şeklindeki bir gövde ve kısa bir sap olarak tek parçadan meydana gelmiştir³²⁵. Burguluk ile sap hemen hemen bir dik açı teşkil eder. Berbatın 4 telli (avtar) olduğuna göre 4 burğu da mevcuttur. Telleri (kiriş ve çelikten) göğüs üzerinde bir dipliğe bağlıdır. Mızrap ile çalınırdı.

BEŞTELLİ: Bir Bağlama çeşidi³²⁶.

BEYÜK SAZ³²⁷: (Berok caz) Azer. (Büyük Saz),

BOZUK: 1)Bağlamanın bir çeşidi³²⁸. 2)Uzun saplı Anadolu çalgılarının orta boy bir çeşididir.

Adı : bozmak – makamdan makama düzende değişiklik yapıldığı için saza bu isim verilmiştir³²⁹. Tü. bozuk – ar. Bizuk

³¹⁸ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, ss. 30-31.

³¹⁹ bkz. Farmer, *Islam. age.*, s. 20.

³²⁰ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 640; Meninsky, *Complementum, age.*, “pandura”.

³²¹ Farmer, *Islam. age.*, s. 18.

³²² Farmer, *Islam. age.*, s. 18.

³²³ Farmer, *Islam. age.*, s. 134.

³²⁴ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 640.

³²⁵ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 41.

³²⁶ DS. *age.*, s. 645.

³²⁷ Atlas, *age.*, s. 83.

³²⁸ DS. *age.*, s. 752.

³²⁹ Gazimihal; MS. *age.*, s. 42. Bozuk; Başka bir izaha göre: bozuk < kopuz (metatez yoluyla) Gazimihal; MS. *age.*, s. 42. Bozuk.

arn. buzuk

rum. Busuk, buzuki

Yayıışı :

- a. Türkiye’de Batı Anad.’nun bazı semtlerinde (Söz gelimi, Kayseri bölgesinde)³³⁰ Güney Anadolu’da Nizip³³¹, Kütahya’da³³², bulunur.
- b. Suriye’de (bizuk)³³³ Yunanistan’da (buşikki)³³⁴, buzuki³³⁵ ve Arnavutluk’ta (buzuk)³³⁶ mevcuttur.

Yapısı: Şekil itibariyle bağlamadan farkı kesin olarak bilinmemekle beraber ³³⁷ düzen bakımından, perde bağlarında, bazan da tel sayısında bağlamadan değişiklikler gösteren sazlara, bozu denir. (Fakat boya göre de bazı yerlerde adlandırılmıştır. Bağlamadan biraz büyük olan saza “bozuk” denilmiştir.³³⁸ 15 – 18 perde bağım havı³³⁹ üçü altta, üçü ortada, üçü yukarıda olmak üzere 9 tellidir.³⁴⁰ (alt ve üste bağlanan üçer telden birisi sarı, kalın pirinç telidir, bu tel iki çelik telden bir oktav pes olarak çekilir.)³⁴¹

Çalınışı: Bağlama bozuk da kucağa alınarak sapı hafif yukarıda tutmak suretiyle çalınır. Mızrapla üst tellere gösteriş yapılarak alt telde kesik ve seri tuşlar yaparak

³³⁰ Gazimihal; MS. age., s.42. Bozuk; Başka bir izaha göre: bozuk < kopuz (metatez yoluyla); Gazimihal; MS. age., s. 42. Bozuk.

³³¹ Reinhard, *Türkische Musik. age.*, s. 71 (ve fonogram R 546-549).

³³² Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 111-12.

³³³ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 48a.

³³⁴ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 65a.

³³⁵ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 12; bkz. Yönetken; *Derleme Notları. age.*, s. 112; (tarif ettiği “saz” = Ataman; *Anadolu halk sazları. age.*, s. 12 tarif ettiği “bozuk”).

³³⁶ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 65b; Fakat: Arn. Buzuk < Tü. Buzurk değil < Tü. Bozuk (Arn. Buzuk 6 telli bir sazdır).

³³⁷ Sözen, *MMA. age.*, s. 118. Öztuna, *BTMA. age.*, Cilt. I. s. 163; bkz. Ataman; *Anadolu halk sazları. age.*, s. 12 (bozuk: boyu 80-90 cm. = Bağlama).

³³⁸ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 113-Kütahya taraflarında (Tavşanlı’nın Alabarda köyü dolaylarında).

³³⁹ Buna göre bkz. Hızır b. Kemani’nin kitabındaki 34 perdeli bozuk sazının resmi.

³⁴⁰ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 12 tarif ettiği “bozuk”; Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 112.

³⁴¹ Ataman; *Anadolu halk sazları. age.*, s. 14-16, 28-30, resim s. 14).

çalınır. Bu hayli ustalık isteyen bir çalma şekli olduğu için Anad.'da bu sazı iyi çalanlar pek azdır.³⁴²

Hususiyeti : Sesi tiz, açık ve berraktır. Teller fazla gerildiği için ince gürültülü bir sesi vardır.³⁴³

BUÇİ: (KOPUZ) (E: Tü.)³⁴⁴ “İnliyen Ud. Barbat’ın bir çeşididir”³⁴⁵

BULGARI: 1) (Bulgarina, Bulgarne, Bulgura): Cura, üç telli saz, uzun saplı bağlama³⁴⁶.

2) Küçük boyda bir bağlama çeşididir. Adı : Bulg. Bulgariya³⁴⁷ Bulgari (ya) veya ar. Tanbur-u bulgarisazların eşidir. Tü. – Bulgarlardan kalmıştır.³⁴⁸

Yayılışı: Anadolu’nun güneybatısında Çukurova taraflarında Kayseri bölgesine doğru hala revaç bulur.³⁴⁹

Yapısı : 5 veya 6 telli bir saz olup,³⁵⁰ Başka kaidelere göre Bulgari; Bağlamının eşidir.³⁵¹ veya; Bağlamadan veya diğer sazdan düzen farkı ifade eder.³⁵²

BUNÇUK: (Rus.) İdiophon. Tü. Boncuk. Rus. “Çevgan” (bkz.)

BZURA: Kırım Tatarları arasında “Kobza”nın ismi³⁵³

CORA [Cara]: Sazın az telli ve küçük tiplisi³⁵⁴.

³⁴² Ataman; *Anadolu halk sazları. age.*, s. 12 tarif ettiği “bozuk”; Yönetken; *Derleme Notları. age.*, s. 112.

³⁴³ Ataman; *Anadolu halk sazları. age.*, s. 13.

³⁴⁴ Gazimihal, *...İklğ. age.*, s. 15. Tahminen yaylı bir çalgı olduğunu söylerse de barbat veya ud ile mukayese edildiği için ancak mızraplı olabilir.

³⁴⁵ DLT, *age.*, Cilt: III, s.173-2, 219-4.

³⁴⁶ DS. *age.*, s. 788.

³⁴⁷ Bulgarya: Tambura tipli bir halk sazı, Bulgaristan’da kullanılır. Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 62; Gazimihal, MS. *age.*, s. 43. Bugarija (Sachs’a göre Bulgariya ile Bugariya arasında bir ilişki yok).

³⁴⁸ Gazimihal, MS. *age.*, s. 43; Bulgari: Eski Volga boylarında yerleşmiş, müslümanlığı kabul etmiş olan Bulgar isimli Türk Boyundan bazı oymakların Anadolu’ya inerek Toroslar’a komşu bazı yaylalardan konup göçer olduğunu Bulgari sazının onlardan kaldığını söylüyor.

³⁴⁹ Gazimihal, MS. *age.*, s. 43. Bulgariya.

³⁵⁰ Gazimihal, *Bursa, age.*, s. 57.

³⁵¹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 63b.

³⁵² Gazimihal, *Ankara, age.*, s. 42.

³⁵³ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 63a.

³⁵⁴ DS. *age.*, s. 1000.

CURA: Mızraplı (bazan da çırpma) telli çalgı.Uzun saplı halk çalgılarının en küçüğüdür.

Adı : Cura “Cılız, çelimsiz, ufak – tefek”³⁵⁵ manasına geliyor.

Yayılışı : a. Türkiye’de her yerde saz olarak mevcut ise de, başka başka isimlerle de yaygındır. Cura isminin kullanıldığı tesbit edilen yerler arasında Sivas³⁵⁶, Kütahya³⁵⁷ ve Tavşanlı’nın Alabarda köyü dolayları³⁵⁸, Antalya³⁵⁹ ve Dimirli Burdur³⁶⁰ dur. Tahtacılar arasında³⁶¹, Çankırı sohbetlerinde de kullanılır³⁶².

b. Ermenistan’da da biliniir³⁶³

Yapılışı: Bağlama gibi iki çeşidi vardır. Oymanlı veya dilimli³⁶⁴. Bağlama gibi üç çift teli 19 perdesi vardır.

Akort: Bağlama gibi (fakat bir oktav daha tizdir)³⁶⁵.

Çalınışı: Mızrapla, bazan da tırnak veya parmakla çalınır. 3 telini aynı zamanda idare etmek ve sol elin baş parmağını da kullanmak ustalık ister³⁶⁶.

CURA IRIZVA: Güney Anadolu’da tesbit edilmiş bir sazdır³⁶⁷. (bkz. Irızıya, ravza)

CÜMBÜŞ: 1930’da Zeynel Abidin (1881 – 1947) tarafından icat edilmiştir³⁶⁸.

Adı: < (Fa.) Cümbiş “eğlence”

³⁵⁵ Gazimihal, *Ankara, age.*, ss. 35-36 (Tam ölçüleri veriyor).

³⁵⁶ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 56.

³⁵⁷ *Tarama Sözlüğü*. İstanbul: TDK Yayınları, 1995.

³⁵⁸ *TS.age.*, s. 113.

³⁵⁹ *TS.age.*, s. 111.

³⁶⁰ *TS.age.*, s. 152.

³⁶¹ *TS.age.*, s. 124.

³⁶² *TS.age.*, s. 130.

³⁶³ *Atlas, age.* s. 84. Cura - (bkz. Saz).

³⁶⁴ *Atlas, age.* s. 138.

³⁶⁵ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 152’deki tarif edilen cura; Gazimihal, *Ankara, age.*, s. 40(2 resim).

³⁶⁶ Sözen, *MMA. age.*, s. 163. Ataman; *Anadolu Halk Sazları.. age.*, s. 13-14.

³⁶⁷ Reinhard, *Türkische Musik. age.*, s. 53a-çalan bir Türkmen (Haruniye, 1956 – Fonogram R 578 – 580).

³⁶⁸ Öztuna, *BTMA. age.*, Cilt. I. s. 187.

Yapılışı: Ud'un sesini kuvvetlendirmek ve daha gürü bir çalgı haline getirmek için yapılan, aliminyum gövdeli ve göğsüne deri gerili olan bu çalgıya ince Do teli ilavesiyle Ud'dan ayrı bir karakter kazandırılmıştır³⁶⁹. Fakat gövdesi Ut biçiminde değil yuvarlaktır. Gövdenin ön kısmı kalınca bir zar ile örtülmüştür³⁷⁰. Zeynel Abidin daha sonra Aliminyum gövdenin ve deri gerili göğsün, cümbüşün sese kudretini arttırdığını görerek, aynı tarzda tambur, mandolin, gitar ve bağlama imaline girişmiş fakat yaptığı sazlar rağbet görmemiştir.

Özelliği: Sesi fazladır, geniş salonlar için yapılmıştır, çalgı esasen sadece meyhane musikisine mahsustur³⁷¹.

ÇARTA [ÇARTAR]: Fa. Çartar <Fa. çahar "dört" ve tar "tel" kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen "Dört Telli" manasında İranlı bir çalgı olup, E. Çel.'in zamanında Türkiye'de de biliniyordu³⁷², yapanlar³⁷³ ve çalanlar – az olsa da (15 kişi)³⁷⁴ mevcuttur.

Yapılışı: Esasen 4 telli olmalıdır. Fakat bu gün çartar ancak Özbekistan ve Türkmenistan'da 5 telli olarak rağbet görülür³⁷⁵.

ÇAŞDA: (bkz. Çeşde).

ÇEMBER: Oniki telli çalgı³⁷⁶.

ÇENK: Organolojinin "açık arplar" arasında incelediği çalgılardandır. Açık arplar, "yay-arp" ve "köşeli arp" olmak üzere iki türe ayrılır.

< Fa. Çenk/ Tü. çeng – çenk/ (cür. çanki³⁷⁷, Ar. cenk³⁷⁸ veya cunk³⁷⁹ – Tü. çeng (i) < Sırp çingiriye³⁸⁰.

³⁶⁹ Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt. I. s. 187.

³⁷⁰ Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt. I. s. 187.

³⁷¹ Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt. I. s. 187.

³⁷² E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 637, mucidini – İranlı Kemal Haydar (1488) da bahseder.

³⁷³ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 624.

³⁷⁴ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 637, mucidini – İranlı Kemal Haydar (1488) da bahseder.

³⁷⁵ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 38-39 (Belayev, s. 89).

³⁷⁶ DS. *age.*, s. 1128.

³⁷⁷ Özbeklerde de bu isim altında mevcut ise de, - bkz. Fıtrat, *özbek... age.*, s. 43 (resim, s. 44) kanun veya santur türünde bir çalgı bulunmaktadır. Atlas'da yok.

³⁷⁸ Farmer, *Military. age.*, s. 29-30.

³⁷⁹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 172b.

³⁸⁰ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 102a-333b, bkz. Saun – birma – "Arp tipinde bir saz < çenk.

Kelimenin halk etimolojisi:

Sümerce Zagsal < Assurice Zakkat ve Çağğal < Keldanice çangal, < Fa. çenk Afg.'da "çangal"³⁸¹?

M. Ö. 2000 yıllarında doğuda çok yaygın bir çalgı olup, Assur ve Babil tasvirlerinde rastlanır. Sasani sanat eserlerinde yenilenmiş görülür³⁸². Bütün İslam dünyasında ilgi görmüştür³⁸³. Türkiye'de de beklenen ilgiyi gördüğünü kaynaklardan öğreniyoruz. Fakat XVII. yy. da E. Çel. henüz Çenk yapan³⁸⁴ ve çalanlardan (12 kişi)³⁸⁵ bahsederse de³⁸⁶, XVII. yy'ın son çeyreğine kadar kullanıldığı anlaşılır. Ancak daha sonra da çeşitli kaynaklarda görüldüğü gibi XIX yy. Gürcistan' da kadın sazı olarak kullanıldığı anlaşılır³⁸⁷.

Çeng için standart bir boydan söz etmek güç olmakla birlikte başlıca iki boy çeng olduğu anlaşılmaktadır. Birincisi küçük olan ve kapalı mekânlarda, oturularak çalınan *kucak çengi*; ikincisi ise bir hayli büyük olan ve ayakta çalınan *açık hava çengi*'dir. Kucak çengi, burguluğu, oturan icracıların sol dizi üzerine konularak; açık hava çengi ise, uzun ayağı icracının iki bacağı arasında sıkıştırılarak ve gövdesinin (yani ses kutusunun) alt kısmından geçirilen bir kuşakla bele bağlanarak çalınır.

Ağaçtan yapılmış yatay bir tel takacağı ses kutusuyla (Ses kutusu geyik deri ile kaplanmıştır³⁸⁸)70-90 derecelik bir açı oluşturur. belli sayıda teller çift veya tek olarak bu arada bağlıdır. Ses kutusunun önündeki eğri uç edebiyatta doğan kuşunun gagasına benzetilmiş, hatta bazan da bu kuş motifleri ile de süslenmiştir³⁸⁹. (Çenk "yay arp" tamamen doğan kuşuna benzetilmiştir). Genellikle arka tarafında (dayamak için) kısa bir ayakvardır³⁹⁰.

³⁸¹ Sürelnan, İsmail Baha. "Çenk'e Dair". MM, (1965), Sayı. 205, s. 4.

³⁸² Farmer, *İslam. age.*, s. 14 ve 16 (resimler).

³⁸³ Farmer, *Military. age.*, s. 29-30.

³⁸⁴ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 624.

³⁸⁵ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 631.

³⁸⁶ Meninsky, *Complementum, age.*, "Chang"- trigonum in ablium, cithara sambuca, psalterium.

³⁸⁷ Atlas, *age.*, s. 96 – 97 (ve resim 462 467).

³⁸⁸ Kocatürk, Vedat. *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1949, s. 41.

³⁸⁹ bkz. Hızır b. Kemani, Çenk'in resmi (yalnız gösterdiği çenk yapı bakımından aynıdır).

³⁹⁰ bkz. R. Yekta, *Milli Teteb. age.*, s. 235.

Tellerin sayısı 24 olup, ikişer veya üçer bağlanır (daha az veya daha çok da bulunur)³⁹¹, (teller ipek veya at kuyruğundan)³⁹². Evliya Çelebi'nin çengden 40 telli olarak söz etmesi inandırıcı görünmemektedir. Çünkü diyatonik olarak akortlanacak 40 telli bir çenge takılacak ipek,at kuyruğu veya bağırsaktan yapılan pest tellerin çok kalın olması gerekir. Bu çok kalın tellerin çengde müzikal ses vermesi mümkün değildir. Ama bu sayı gerçeği yansıtıyorsa, Çelebi zamanında çengin akordunun diyatonik olmadığını (yani bemollü veya diyezli ara sesler için de tel bulunduğunu) kabul etmek gerekir.

ÇERMEK: (Kırg.)Bu sazın iki çeşidi bilinir³⁹³.

ÇERTME: Çer–fili “parmakla çalmak” bkz.’da Çermek Altaylılarda ses tablası tay derisi ile kaplanmış gövdesi, ağaçtan yapılmış iki telli ilkel bir çalgıdır. Aletin iki teli örülmemiş at kılındadır³⁹⁴.

ÇEŞDE: Bugün unutulmuş çalgılarımızdandır. E. Çelebi’de rastlanan bir çalgı olup, Türk edebiyatında da bazı yerlerde geçer³⁹⁵. Çögür gibi 5 telli olsa da gövdesi küçük ve dairevi şekilde olan, kısa saplı, perdeleri gayet sık bir çalgıdır. E. Çel.’ nin zamanında ekseriya Balat çingeneleri tarafından meşhur mesire yerlerinde çalınmıştır. Hatta Çeşde sazını yapanlar 300³⁹⁶ kişi olarak belirtilmiştir³⁹⁷.

ÇONUR: Dut ağacından yapılmış tek parçalı üç telli çalgı³⁹⁸.

ÇÖĞÜR [Cükür, çöör, çuğur, çükür]: 1) Bir çeşit saz, tambur 2) Eski bir çeşit nefesli saz³⁹⁹.

³⁹¹ Her eserde başka başka rakamlar veriliyor. Şafiye'd Din, - 34 tel (akort diyaton) Kenzül'tuhaf < A. Şükrüllah-24 (bam teli) Keşfü'l-humum (- 60 48 veya 29, fakat kaidesi yoktur) Ahmed-i Da'i-24; (Sürelsan, “Çenge...” MM, age., s. 5); E. Çel, *Seyahatname*, age., s. 40; (Farmer, Türk inst. age.,s. 32).

³⁹² R.Yekta, Milli Teteb. age.,s. 235, düzen için de açıklama verir.

³⁹³ Burguları yan tarafından geçirilmiş olan eşiksiz ve perdeleri olmayan 3 telli bir sazdır (Taciklerin dumburağı'nın eşidir).

³⁹⁴ Radloff, Aus Sibirien. age., cilt: I, s. 337.

³⁹⁵ Kaygusuz Abdal: 30 kopuz, 40 çeşte, 50 ikliğı çalınsm odada iki telli saz ile. Gazimihal, MS. age., ss. 113-114. İkliğı; bkz. TS.age., mad. Çeşte (orada verilen misaller).

³⁹⁶ E. Çel, *Seyahatname*, age., s. 639.

³⁹⁷ Çalgının ismi hakkında: Farmer, Türk inst. age.,s. 39.

³⁹⁸ DS. age., s. 1269.

³⁹⁹ DS. age., s. 1280.

2)Adı : Çögür –Cürc. Çongur (a), Çongur, Çugur⁴⁰⁰, Fa. Çogor Kelime XIV. yy. kitapları arasında bulunmuyor. Çögür, esas manasıyla “develerin yediği diken, ağaç diken, çalı” manasına geliyor⁴⁰¹. Çögür dikeninin sert ve dik kıllarından dolayı mı bu isim saza da verildi⁴⁰². (Tetkik için Kafkasya’da mevcut olan çongur v.s. şekillerine de bakılmalıdır.) Çögür ismi altında iki mana kastedilir:

1) Türkçe uzun saplı halk sazları için bir kollektif isim⁴⁰³.

2) Türkçe uzun saplı halk çalgılarının bir çeşidi (bağlama).

Yayılışı: Anadolu’da Bursa⁴⁰⁴, Kütahya⁴⁰⁵, Tokat⁴⁰⁶ ve Sivas taraflarında⁴⁰⁷, ayrıca Yalova’dan 17 km. içeride Güney köyündeki Kafkasya’dan gelen Dağıstan’lı Avar göçmenleri arasında⁴⁰⁸ Çögür sazı tesbit edilid. Kafkasya’da Çongur v.s. isimleri altında bilinir⁴⁰⁹.

Çögür tarihte bilinen bir sazdır. E. Çel.⁴¹⁰ Meninski⁴¹¹ aynı zamanda Peçevi ve Naima⁴¹² tarihlerinden çögür sazının Yeniçeriler arasında çok rağbet gördüğü, hatta onlara mahsus bir çalgı olduğu anlaşılır. XVIII. yy.’da Osmanlı sarayında da görülür.

⁴⁰⁰ Çongur Kafkasya’da yaygın 4 telli-çarpma telli bir sazdır. Çangur veya Açangur (Abhaz.), Çangura (Cüic.), Çongur (Cürc., Erm., Dağ.), Çongari (Cürc. Avar) Çungur / Çugur (Dağ.) şekillerinde bulunur. Atlas, *age.* s. 89, 95, 99, 100, 108; Sachs, *der Musikinstrumente a.g.e.* s. 102b.

⁴⁰¹ TS. *age.*, s. 243.

⁴⁰² Çögür sazının Cermiyan padişahlarından Yakub’un icadı olduğunu söyler E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 638-639; Ayrıca Kütahya’da bugün bir Çögür köyü biliniyor (Çögür dikeninin bolluğu yüzünden bu adı almıştır.) Uzunoğlu, Sadık. “Çögür Sazı ve İcat Olunduğu Yerde Bugünkü Durumu”. TFA, (1950), Sayı. 9. s. 133; Derleme notlarında ancak Kütahyalı N. Çavuş Çögür ailesinden bahsediyor. – Yönetken; *Derleme Notları. age.*,s. 112.

⁴⁰³ Yönetken, *Derleme Notları. age.*,s. 112 – Çögür ailesi.

⁴⁰⁴ Uzunoğlu, “Çögür...”, TFA, *age.*, s. 134.

⁴⁰⁵ Yönetken, *Derleme Notları. age.*,s. 112 – Çögür ailesi.

⁴⁰⁶ Yönetken, *Derleme Notları. age.*,s. 79.

⁴⁰⁷ Uzunoğlu, “Çögür...”, TFA, *age.*, s. 134. Anadolu’da ve bilhassa Sivas dolaylarında bu saza Meydan sazı diyorlar.

⁴⁰⁸ Gazimihal, *...İklğ. age.*, s. 49.

⁴⁰⁹ Çongur Kafkasya’da yaygın 4 telli çarpma telli bir sazdır. Çangur veya Açangur (Abhaz.), Çangura (Cüic.), Çongur (Cürc., Erm., Dağ.), Çongari (Cürc. Avar) Çungur / Çugur (Dağ.) şekillerinde bulunur. Çögür, Atlas, *age.*, s. 89, 95, 99, 100, 108; Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 102b.

⁴¹⁰ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 638-639.

⁴¹¹ Meninsky, *Complementum, age.*, Chugur/chügür “insturmentum musicum cithara erassus”; Farmer, *Türk inst. age.*, ss. 39-40.

⁴¹² Uzunoğlu, “Çögür...”, TFA, *age.*, s. 134.

Yapısı : XVII. yy.'in çoğürü tahta göğüslü, 5 kılı, 26 perdeli, gövdesi büyük bir saz diye tarif edilir⁴¹³. Bu günkü çoğür sazının hüvviyeti belli değildir. Ancak uzun saplı, göğsü armut şeklinde olan mızraplı halk sazı ailesine mensup olduğu, bazı yerlerde Meydan sazının eşi olduğu bilinir... Tarif edilen çoğür sazlarının tel sayısı: 3 (tek) veya 5 (Bulgari ? – bk.)⁴¹⁴ -6 (6 perde)⁴¹⁵ - 12 telli (32 veya 28 – 30 perde)⁴¹⁶ yani çok farklı olarak gösterilmiştir⁴¹⁷ Boyu 80 cm. olan Güney köyünde bulunan çoğür sazı⁴¹⁸ Cur. Çongur sazının⁴¹⁹ eşidir. (Çoğür hakkında yeni bir tetkik lazımdır).

DAMBIRA [dambur, dambura, damdıra, damura, dembur]: Tambura⁴²⁰.

DIMDIM: Bir müzik aleti, ut⁴²¹.

DINBIRA: Mızraplı telli saz.Tanbura Doğu folkloruna ait olan bu saza Anadolu'da göçmenler arasında rastlanır, umumiyetle Sıbızga ile çalınır.

Bağlamaya benziyorsa da, gövdesi yuvarlak olmayıp, mustatile yakın bir kutu gibidir. İki telli, 8 perdeli, boyu 88 cm. olan bir çalgı olup, sapı hafifçe yukarı tutulup, alt telin perdelerine basarak ve üst teli de daima dem tutulmak suretiyle iki tele birden vurularak çalınır⁴²².

DINDIN: 1) Çocuk dilinde saz vb. müzik aletlerine verilen ad 2) Çocukların süpürge sapından yaptıkları oyuncak çalgı⁴²³.

DINGIRA [Dingira]: Tambur bağlama gibi mızrapla çalınan bütün sazlar⁴²⁴.

⁴¹³ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 112 – Çoğür ailesi.

⁴¹⁴ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 638-639; bkz. 5 telli Fa. Çogor – Huart, R. Yekta, *La Musique, Turque. age.*, s. 307.

⁴¹⁵ Uzunoğlu, “Çoğür...”, TFA, *age.*, s. 134.

⁴¹⁶ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 40.

⁴¹⁷ Uzunoğlu, “Çoğür...”, TFA, *age.*, s. 134; Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 112, (perde bağları arasındaki fark: a. 32, b. 28).

⁴¹⁸ Gazimihal; “Güney köy”, TFA, *age.*, s. 2782.

⁴¹⁹ Çongur Kafkasya'da yaygın 2,3 – bugün 4 telli – çırpma telli bir sazdır. Çangur veya Açangur (Abhaz.), Çangura (Cünc.), Çongur (Cürc., Erm., Dağ.), Çongari (Cürc. Avar) Çungur / Çugur (Dağ.) şekillerinde bulunur. Çoğür, *Atlas, age.*, ss. 89, 95, 99, 100, 108; Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 102b.

⁴²⁰ DS. *age.*, s. 1352.

⁴²¹ DS. *age.*, s. 1459.

⁴²² Ataman, “Doğu Türkistan” TFA, *age.*, s. 1632.

⁴²³ DS. *age.*, s. 1463.

⁴²⁴ DS. *age.*, s. 1465.

DİVAN SAZI: Bu saz bütün Anadolu'da kullanılan uzun saplı bağlama ailesindeki sazların içinde boy bakımından en büyüğü olup, yapısı ve tel sayısı bağlama (b. bk.) ile aynıdır.

EĞRİ: Telli bir çalgıdır⁴²⁵.

EKEME: (Eski Türkçe) Kaş. Mah.'da zikredilen fakat tarif edilmeyen bir çalgıdır⁴²⁶. Fes halk çalgıları arasında Mizher adlı mızraplı telli saz mevcuttur. Kaş. Mahmud'un izahatına göre Ekemen sazı "Nev'un min el-mezahr" dır. Onun için bu aletin de mızraplı telli bir saz olması muhtemeldir. (İklğ –b. bk. ile ilgili?)⁴²⁷.Sesi daha güçlü ve kalın olduğu için halk müziği korolarına eşlik eder⁴²⁸.

FELEK: (bkz. ÇEVGAN)

FELLAHİ: 8 Kenarlı tahtadan yapıp deri ile gerilmiş bir gövde ile uzun, doğru ve bir saptan ibaret olup, uzunluğu 80 cm., çapı 12.7 cm. olan bir sazdır. Bir Türk sazı olduğu söylenir⁴²⁹.

GUMUŞ: < Türkçe Kopuz Kafkasya'da çok yaygın olan, Türkiye'de Yalova'nın 17 km. içerisinde Güney köy'ün göçmenleri arasında (5-6 kişi) çalınan 6 perde, sabit 2 telli bir saz olup, gövdesi ıhlamur, göğsü çam ağacından yapılır. Başı soru işareti gibi alttan üste doğru eğridir. Eşik fevkalade alçaktır. Gumuz ancak parmaklarla çalınır⁴³⁰.

IRIZVA: (bkz. Ravza).

İKİ TELLİ: 1)Bağlama, cura vb halk çalgıları⁴³¹ .2) Bugün Türkiye'de mevcut olmakla beraber ismi henüz Bursa'da halk çalgısı için kullanıldığı gibi⁴³² tarihi kayıtlarda da rastlanılabilir⁴³³.

⁴²⁵ Arel, Sadettin. "Fatih devrinde Türk Musikisi", MM, Sayı. 63-65, s. 75.

⁴²⁶ DLT, age., Cilt: III, s. 174-11.

⁴²⁷ Gazimihal, ...İklğ, age., s. 13-15.

⁴²⁸ Sözen, MMA. age., ss. 196-197.

⁴²⁹ Sachs, der Musikinstrumente age., s. 138 b.

⁴³⁰ Gazimihal, "Güney köy", TFA, age., s. 2782 (ve resim).

⁴³¹ DS. age., s. 2516.

⁴³² Gazimihal, Bursa, age., s. 57.

⁴³³ Gazimihal, ...İklğ, age., s. 38; Kaygusuz Abdal: "Otuz kopuz, kırk çeşte, elli ikliğ, rebab hub çalınsin odada "iki telli" saz ile".

Tü. İki telli > Rum. Kitelis (Kitexıs)

(Uzun saplı 2 telli Tanburası)⁴³⁴.

Kopuzun şeklinin değişmesiyle ona verilen isim olsa gerek⁴³⁵.

KANGIR: Bir çeşit saz (Halk çalgısı)⁴³⁶.

KANUN: Ar. Yun. Kanun Mucidi Al-Farabi (ölm. 950) olduğu söylenen bu sazdan kendi kitabında bahsedilmiyor⁴³⁷. E. Çelebi, Ali Şah isimli bir zatın icadı olduğunu söylerse de onun hakkında bilgi vermiyor⁴³⁸. Fakat XI. Yy.'da çalınan bu saz, hatta "sazların kırkı" olduğunu İbn Hazm (ölm. 1064)'dan öğreniriz⁴³⁹. Araplar tarafından İspanya'ya, oradan Avrupa'ya götürüldüğü gibi⁴⁴⁰. Hindistan'a kadar da yayıldı⁴⁴¹.

Kanun Türklerce henüz XV. yy.'da bilinip, Ahmedoğlu Şükrullah tarafından tarif edilir⁴⁴². Eksik⁴⁴³. Yani Şark musikisinde mevcut olan bütün perdeleri ihtiva etmeyen bu saza E. Çelebi, Meninski'de⁴⁴⁴ de rastlanırsa da XVIII. yy.'da artık unutulur. Mahmud II. (1808-1839) zamanında Şamlı Ömer Efendi adlı bir zat kanun denilen sazi yeniden İstanbul'a getiriyor. Bu zamandan itibaren çok rağbet gören bir saz olup, bilhassa, Türkiye'de Türk musikisinde kullanılan koma perdeleri icra etmeğe müsait olan (telleri kısaltılan) mandallar icad edildikten sonra, klasik musikinin fasıllarından ayrılmaz bir unsur oldu⁴⁴⁵.

Yapısı : Kanun trapez şeklinde bir sazdır. Gövdesi umumiyetle Çam ağacından yapıp, kaide, kenar, göğüs ve mandal tahtalardan ibarettir. Göğüs'ün esas kısmı çam ağacından

⁴³⁴ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 213a.

⁴³⁵ Gazimihal, MS. *age.*, s. 113; İki telli, Gazimihal, *Bursa, age.*, s. 57.

⁴³⁶ DS. *age.*, s. 2622.

⁴³⁷ Farmer, *İslam. age.*, s. 194.

⁴³⁸ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 637.

⁴³⁹ Farmer, *İslam. age.*, s. 194.

⁴⁴⁰ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, Psalterium, Cannele, Cano, Canon.

⁴⁴¹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 203a – Kanun.

⁴⁴² R.Yekta, *Milli Teteb. age.*, s. 337-338.

⁴⁴³ R.Yekta, *Milli Teteb. age.*, s. 337-338.

⁴⁴⁴ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 33-34.

⁴⁴⁵ R.Yekta, *La Musique, Turque. age.*, ss. 3020-3021.

olup, sağ taraftaki dik asılı kenar ile göğüs tahtadansı arasına deri gerilir. Sesi te'min etmek için göğüste 3 delik – kafes – açılıp (kemik veya boynuzdan) ornamanlarla süslenir. Soldan asılı taraftaki mandal tahtasına geçirilen 72 (veya fazla) tahtadan yapılmış burgu vardır. –Üçer ünison olarak akort edilen- 72 tel mevcut olduğuna göre kanun 24 perde ihtiva eder (bugün 25 perdelik kanun mevcuttu). Teller'den deri üzerindeki bir eşik ile mandal tahtasının yanında bulunan demirden yapılmış mandallar arasında ihtizaz ederler⁴⁴⁶. Kanun 2 şهادet parmağına gerilmiş yüksüklere konulan mızrapla çalınır.

KARADÜZEN: (1) Küçük tambur⁴⁴⁷. E. Çelebi'de rastlanan (sürahi) şişe şeklinde olan perdeli ve 3 telli olan bu saz Şehzade Beyazid'in (1520-1566) refakatinde İran'a kaçan Kuduz Ferhad tarafından İsfahan'da memleketini anmak için tambura benzetilerek icat edilmiştir⁴⁴⁸. Hala Arnavutluk'da Karadüzen ve Düzen ismi ile bağlama tipinde olan mızraplı çalgılar mevcuttur⁴⁴⁹.

KUBUR: Tek telli bağlama⁴⁵⁰.

KOPUZ: Gövdesi armudi şeklinde olan bu sazların tel sayısı 2 (kaç. Koms) veya üçtür (kırg. Komus), E. Çel.'nin tarif ettiği kopuz 6 telli –şestâr- olarak tarif edilirse de, 3 (çift) telli olsa gerek⁴⁵¹.

Bütün Türk halkları arasında rastlanan bu saz en eki Türk çalgılarından biri olup, ondan eski Çin kaynaklarında da bahsedilir. Uygun medeniyetinde bilindiği ve çalındığı gibi, tarih boyunca Türklerin milli sazı olarak içtimai hayatlarında büyük rol oynardı. Kıpçaklar ve Doğu Türkistan'ın tarihi devletlerinde rağbet görmüştür. Onların, bilhassa dini hayatlarında Şamanizmde davul yerine baksi tarafından kullanılıp halk şairleri – ozanlar- tarafından da çalınırdı. Hatta XII. Bilhassa XIII. yy.'da Türkistan Türkleri

⁴⁴⁶ Yapılış için bkz. Atlas. *age.*, s. 90 (resim 419-Erm. Kanun) GÜNEYLİ, Haluk. "Kanun Sazı İmal eden San'atkarlar", MM, Sayı. 217, ss. 8-9; Güneylî, Haluk. "Kanun sazı ve bizde kanun çalanlar", MM, Sayı. 184, ss. 82-83. Akort için bkz.: Üngör, Ethem. "Kanun Mandal Tertibatı Hakkında Bir Etüd", MM, Sayı. 23, s. 19-20; Ayrıca Kanun hakkında: Sözen, MMA. *age.*, s. 377; Farmer, *Military. age.*, s. 30-32.

⁴⁴⁷ DS. *age.*, s. 2642.

⁴⁴⁸ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 639.

⁴⁴⁹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, ss. 309b-124b.

⁴⁵⁰ DS. *age.*, s. 2988.

⁴⁵¹ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 638.

arasında Kopuz çalmanın bir nevi meslek haline geldiğini, Yedi Su vilayetinde bulunan bir mezar taşında kopuzcu olarak anılan bir zatın isminden anlayabiliriz. (Bu an'ane "kobzar" –kopuzcu- tarafından Ukrayna'da devam ettirildi.). Türkler tarafından Anadolu'ya getirilmiş olan bu saz bilhassa Ordu'da rağbet görmüştür. Mükerreren büyük divan şairleri tarafından bahsedildi. Toponim olarak, bazı deyimlerle, ayrıca Anadolu'nun ağızlarında hala yaşayan bu saz E. Çelebi zamanında artık tarihi sahnedeki köybolmuş, ancak hudutlarda bazı askerler tarafından çalınmıştı⁴⁵². Sazın devamını bugünkü Bağlama ailesinde görmeliyiz⁴⁵³.

Kırgızların milli sazı olan komus hakkında bk. Vinograadov, s. 162 – 176, Atlas, s. 130 – 131...

LAĞUTA: (bkz. LAVTA)

LAVTA: Lağuta ~ lavut lavuta

< Ar. el-Ud,

Doğudan batıya, batıdan tekrar doğuya geçen bir sazdır⁴⁵⁴.

MEYDAN SAZI: Uzun saplı Tü. halk sazları ailesinden en büyüğü Cöğür (bk.) ve Oniki telli'ye (bk.) benzerse de, sapı daha kalın ve uzun, telleri 6'dan 9'a kadar bağlanır. (Gazi Antep ve Maraş havalisinde bilhassa görülür⁴⁵⁵).

MUĞNİ: <Ar. muğni (fiil "şarkı söylemek")

39 telli veya 24 telli olan bu saz, XV. – XVII. asırlara arasında bilinen, Safiyuddin Abdü'l-Mü'min tarafından rebab (bk.), kanun (bk.) ve nuzha (bk.)'dan inkişaf ettirilmiş bir sazdır⁴⁵⁶.

⁴⁵² E. Çel, *Seyahatname*, *age.*, s. 638.

⁴⁵³ Gazimihal, "Kopuzdan Son hatıralar", TFA, (1949), Sayı, ss. 49-51. (1961), sayı 144, ss. 2437-38; Gazimihal, "Dede Korkut Hikayeleri", *age.*, s. 395.

⁴⁵⁴ Gazimihal, *MS. age.*, s. 147; Öztuna, *BTMA. age.*, Cilt. I. ss. 473-474 s. 17-18; bkz. Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 244a; R. Yekta; *La Musique, Turque. age.*, s. 3017b – 3018a.

⁴⁵⁵ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 12; Öztuna, *BTMA. age.*, Cilt. II. s. 55; R. Yekta; *La Musique, Turque. age.*, s. 3018.

⁴⁵⁶ R. Yekta, *Milli Teteb. age.*, s. 238-9; E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 639-40; Farmer, *Türk inst. age.*, s. 43; R. Yekta, *La Musique, Turque. age.*, s. 3013; Farmer, *Islam. age.*, s. 116.

NUSHA: Ar. nusha “sevinç”

Kanuna (bkz.) benziyen, fakat 4 köşeli olan (üçer-üçer) 81 telli saz Safiyü’-d-Din Abdü’l-Mü’min tarafından icat edilmiştir. Dikey olarak çalınırdı.

ONİKİ TELLİ SAZ: Bilhassa Anadolu’daki tarikatlarda kullanılan bir saz olup⁴⁵⁷, büyüklük bakımından meydan divan (bk.) sazı ile Çöğür’ün (bk.) eşidir⁴⁵⁸. İsminden anlaşıldığı gibi tel sayısı itibariyle tekabül ettiği sazlardan farklı olursa da, umumiyetle 12 teli ihtiva etmeyip (3 alta, 4 ortada ve 4 yukarıda) 10 telli bir çalgıdır⁴⁵⁹. Perde bağları değişebilirse de⁴⁶⁰ umumi 22-24 perde bağlandığı tesbit edildi⁴⁶¹. Oniki telli saz, kendisi bir çalgı olarak telakki edilir. 12 teli 12 imam aşkına bağlanmıştır⁴⁶².

RAVZA: (Ar.)⁴⁶³. XVI. yy.’da yaşayan Arapkirli Şükrullah’ın icadı olduğunu E. Çelebi’den öğreniyoruz. 5 telli, çartar gibi perdeli olduğunu söylüyor. Güney Anadolu’da hala Irıvza denilen, uzun saplı, mızraplı bir nevi halk sazı kullanılır.

Irıvza < Ravza (Matates)⁴⁶⁴.

⁴⁵⁷ Uzunoğlu, “Anadolu da Halk Müziği...”, TFA, *age.*, ss. 742-744; Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 29-30, 32-33 (Çankırı sohbetinde).

⁴⁵⁸ Uzunoğlu, “Anadolu da Halk Müziği...”, TFA, *age.*, ss. 742-744.

⁴⁵⁹ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 10.

⁴⁶⁰ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 48.

⁴⁶¹ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 10.

⁴⁶² Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 10; Uzunoğlu, “Anadolu da Halk Müziği...”, TFA, *age.*, ss. 742-744; Sazın yapılışı için bkz. Ataman, *Anadolu Halk Sazları.. age.*, s. 10-11, 48-49.

⁴⁶³ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 40; Gazimihal, *...İklğ. age.*, s. 71-72.

⁴⁶⁴ “Musiki Tarihimiz ve Folklor Malzemesi” TFA. (1953), Sayı. 44 ss.692-693.

RUBAB: <Fa. ruvava⁴⁶⁵. Bugün Özb⁴⁶⁶, Kara-kalp⁴⁶⁷ rubab, Tac. Rabob, rubob⁴⁶⁸ ve şekilleri ile tanınan müzik aleti henüz Gaznevi zamanında İran'da bilindi⁴⁶⁹. Armudi gövdeli, 2 – bugün 3 – telli mızraplı çalgıdır⁴⁷⁰.

RUBOB: (Tac.) (bkz. RUBAB)

SANTUR: Vurma telli saz.

1) [Santır: Çal, DENİZLİ] Birçeşit çalgı, kanun⁴⁷¹.

2) < Aram. Psanterin < Yun. Psalterion⁴⁷²

Ar., Fa. Santir – Fa.

Tü., Kü. Santur⁴⁷³

Arn. Santur⁴⁷⁴

İran'da, Ermenistan⁴⁷⁵ ve Gürcistan'da⁴⁷⁶ çok yaygın olup, Türkiye'de az rağbet görmüş olan trapez şeklinde çok (üçer-üçer akort edilmiş 72) telli bir çalgıdır, 2 ufak değnek ile yatay olarak çalınır. R. Y. daha çok Yahudiler tarafından çalındığını söylüyor⁴⁷⁷.

⁴⁶⁵ Mütercim Asım Efendi, *Burhan- ı Katı*, (Haz. Prof. Dr. Mürsel ÖZTÜRK, Dr. Derya ÖRS), TDK. Yay. Ankara, 2000; (Farmer, *İslam. age.*, s. 38).

⁴⁶⁶ Atlas, *age.*, s. 120-121 (resim 588-592); Fıtrat, *özbek... age.*, s. 41-42 (resim s. 42).

⁴⁶⁷ Atlas, *age.*, s. 124b (resim 619).

⁴⁶⁸ Atlas, *age.* s. 127-128 (resim 635-638).

⁴⁶⁹ Farmer, *İslam. age.*, s. 155.

⁴⁷⁰ Farmer, *İslam. age.*, s. 155; (Gazimihal; *Şarki Anadolu. age.*, s. 111).

⁴⁷¹ DS. *age.*, s.3539.

⁴⁷² Farmer, *İslam. age.*, s. 195.

⁴⁷³ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 331a.

⁴⁷⁴ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 330b.

⁴⁷⁵ Atlas, *age.*, s. 91b (resim 426).

⁴⁷⁶ Atlas, *age.*, s. 98 (resim 481).

⁴⁷⁷ R.Yekta, *La Musique, Turque. age.*, s. 3021 – 3022; Farmer, *Türk inst. age.*, s. 34.

SAZ: Bütün musiki aletleri için kullanılan bir kollektif isim (sinonimi: alet, çalgı).

1) Anadolu'nun bütün mızraplı veya çırpma telli çalgıları için kullanılan bir kollektif isim (sinonimi: bağlama)⁴⁷⁸

1) Saz ailesinden (Tü., K., Bulg., Boşn.) armudi gövdeli tanburlara^{479?} verilen isim⁴⁸⁰.

Adı: Fa. "her çeşit çalgı" veya Tü. "saz" orman⁴⁸¹ ile ilgili^{482?}

SUNDAR: Çögür'e (bk.) benzeyen, fakat göğsü içinde 10 demir deli olan bir saz olup, Kürtler tarafından çalındığını E. Çelebi bize bildiriyor⁴⁸³. Saz hakkında başka bir şey bilinmiyor.

ŞANE: < Fa. "tarak"

E. Çelebi bu isim altında bir saz zikrederse de, onu tarif etmiyor⁴⁸⁴. Fakat "tarak" hala halk arasında kullanıldığı için, E. Çelebi onu kastettiği muhakkaktır⁴⁸⁵.

ŞARKİ: Çartar'a benzeyen 4 telli bir saz olup, E. Çelebi zamanında çalınırdı⁴⁸⁶. Tanbur-ı Şarki'nin eşi miydi?⁴⁸⁷

Güney İslav Sara ("4 telli tanbura", Arn. Şarkiya. < Tü. Şarki⁴⁸⁸. Bugün kullanılırsa da bağlamadan veya diğer sazlarda düzen farkı ifade ediyormuş⁴⁸⁹.

⁴⁷⁸ Azer. Saz (caz): 3 çeşidi vardır; 1) Büyük saz veya tavar saz-120 – 150 cm. 2) Orta saz, 80-100 cm. 3) Hırda caz veya goltuh saz 50-70 cm.; Atlas, *age.*, s. 82-83 (resim 381-383); Erm. Saz – Atlas. *age.*, s. 89 (resim 413).

⁴⁷⁹ Tanbur: tanbura (bkz.) kastedilmiş, bkz. Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 335.

⁴⁸⁰ Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 79.

⁴⁸¹ Ebu Hayyan. *Kitap al-İdrakli-lisan al-Atrak*. Yayına Hazırlayan: A. Caferoğlu, İstanbul, 1931.s. 88-57

⁴⁸² Gazimihal, "Saz ve Tel", TFA, *age.*, s.1633-1635; Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 76 – 77, 79 – 80; Gazimihal, "Saz" TFA, (1961) Sayı.138 ss.2299-2300

⁴⁸³ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 640.

⁴⁸⁴ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 640

⁴⁸⁵ Reinhard, *Türkische Musik. age.*, s. 77a (Tarakla çalınan taksim).

⁴⁸⁶ E. Çel; *Seyahatname, age.*, s. 640.

⁴⁸⁷ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 38.

⁴⁸⁸ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 369a

⁴⁸⁹ Gazimihal, *Ankara, age.*, s. 42.

ŞEŞBER: Uşak'ta (bağlama veya divan/meydan sazının) 6 telli halk sazının ismidir⁴⁹⁰.

ŞEŞHANE: Ancak E. Çelebi'den biliniyor. İran'da Rızau'd-Din Şirvani tarafından icad edildiğini, Ud gibi burgululuğu eğri olan, sapı uzun, gövdesine balık kursağı çekilmiş, perdesiz bir saz olduğunu söylüyor, tesmiye tel sayısından ileri geliyor. Müşköl bir saz imiş⁴⁹¹.

ŞEŞTAR: < Fa. (şiş) "altı" ve "tar" tel. E. Çel. Çartav gibi perdeli, 6 telli bir saz olup, Tebrizli Ali Han tarafından icad edildiğini söyler⁴⁹². Türk edebiyatında Ahmed Paşa (XV. yy.) şeştar'ı medh ediyor⁴⁹³. İsmi ve tarifi ayrıca bu yy.'dan biliniyor⁴⁹⁴.

ŞIDURĞU: Aslında Mog. Bir alet olup (Hatay'da kullanılan), uzun saplı göğsü deri ile kaplı tanbura tipinde bir saz olduğunu Abdülkadir'den öğreniyoruz⁴⁹⁵. Şidurğur şeklinde (Doğu Türk.) bir sazın ismi Sachs'da da geçer.

TANBUR: < Yun. Pandura > Sümer. Pandur ~ pantur "küçük yay". Bütün Türk halkları arasında yaygın olan bu kelime bugün 2 çeşit saz için kullanılır.

1) Gövdesi armudi şeklinde 2 veya 3 telli halk sazlarına Orta Asya'da verilen isim (Bugünkü Tür. Türkçesinde Tam bura mütekabil).

2) Türk klasik mukisinde kullanılan, gövdesi yarım – küre şeklinde uzun saplı Tambur..

Tanbur kelimesi kopuz'da olduğu gibi muhtemelen önce her çeşit çalgı için bir kolektif isim idi. Muhtelif lisanlarda tanbur (ve türeme şekilleri) ile çeşit – çeşit masiki sazları kastedilir (Bk. telli sazlardan başka Hitt. Dambran "ağız tanburası", Cürc. dambura, batı lisanlarındaki tambourun v.s.. "def").

Türkiye'de Tambur adı altında Türk klasik musikisinde kullanılan bir saz kastedilir. Tarihi hakkında kesin bir şey bilinmemekle beraber, ıklığ ~ rebab ve kopuz –

⁴⁹⁰ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 114 (orada verilen aletler, boy: 118 cm., sap: 51 cm. perde: 15, burğu: 6).

⁴⁹¹ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 637-38 (çalanlar 70 kişi), Farmer, *Türk inst. age.*, s. 34-35.

⁴⁹² E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 637.

⁴⁹³ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 42.

⁴⁹⁴ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 43.

⁴⁹⁵ Abdülkadir, *Camiü'l Elhan (Badl., Marsh. 282, v. 77v – 81v).*

bağlama gibi sazlardan inkişaf edildiği anlaşılır. XVII. yüzyılda E. Çelebi⁴⁹⁶ ve Meninski⁴⁹⁷ tarafından zikredildiği gibi o zaman rağbet gördüğü bilhassa E. Çelebinin kendisinin bu saza çaldığını iftiharla söylediğinden anlıyabiliriz⁴⁹⁸. Araplar bu saza Tanbur-i Türki derler⁴⁹⁹. (Abdülkadir Meragi de Tanbur-i Türki diye bir sazdan bahsederse de tarife göre bugünkü tanburdan çok farklı idi.) Bu isimden anlaşıldığı gibi tanbur Türklere mahsus bir sazdır.

Türk klasik musikisinin icrasına en uygun olan saz tamburdur⁵⁰⁰. Kürevi şeklinde olan gövdeye yapıştırılmış uzun sapı üzerinde vazıh bir şekilde bütün Türk musikisinde oktav içinde kullanılan 24 gayr-i müsavi perde bağlanmış⁵⁰¹. 4 çifte telli bir sazdır.

Tanbur mızrap ile çalınır da, yay ile çalınan yaylı tanbur ondan inkişaf ettirilmiştir.

TANBURA: Kelimenin etimolojisi hakkında (bkz. Tanbur).

Orta Asya'da – (Özb.⁵⁰², Kara-Kalp.⁵⁰³, Tac.⁵⁰⁴, Uyg.⁵⁰⁵. Tanbur, Cürc. Bandur⁵⁰⁶, Dağs. Tamur⁵⁰⁷ - Mecut olup, Anadolu'da da gövdesi armudi şeklinde olan halk sazlarının bir çeşidinin ismidir. Orta Asya'daki şekillerden farkı, uzun saplı oluşudur. Boyca Bozuk (bk. kadardır. 6 teli vardır, 20-22 perde bağlı, alt ve üst telleri çelik, orta telleri pirinçtir⁵⁰⁸).

⁴⁹⁶ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 636.

⁴⁹⁷ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 35.

⁴⁹⁸ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 636.

⁴⁹⁹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 376a.

⁵⁰⁰ bkz. 'da Kantemiroğlu (1673-1723): "Bizim sazlardan cümlesinden kamel ve tamam tanbur.. beni ademin nefesinden zuhur eden seda ve nağme tamamen.. icra eder" (Kantemiroğlu, el yazm. *Türk Enst.*, No. 2768, s. 1); Zeren, M. Ayhan. "Tanburda Mansur Düzeni" *MM.* (1955), Sayı. 93 ss.615-616.

⁵⁰¹ Tam ölçüler için bkz. Öztuna, *BTMA. age.*, Cilt. I. s. 372; Akort için: L. Karbey, *MM* 9, s. 22-24 (ve verilen bibl.); bkz. S. Ezgi, *Tanbur Metodu*, *MM* 18, s. 21-24, *MM* 19, s. 20-21; Farmer, *Military. age.*, s. 29, R.Yekta; *La Musique, Turque. age.*, s. 3015-3017.

⁵⁰² Fitrat, *Özbek... age.*, s. 36 – 39 (3 telli); Atlas, *age.* s. 120 (resim 583 – 587).

⁵⁰³ Kara Kalp. Atlas. *age.*, s. 124a (resim 618), 2 telli.

⁵⁰⁴ Atlas, *age.*, s. 126-127 (resim 629-632), 3, 4, 5, 6, 11 telli.

⁵⁰⁵ Atlas, *age.*, s. 134 a (resim 696-697), 2 telli.

⁵⁰⁶ Atlas, *age.*, s. 94-95 (resim 444-452), 3 telli.

⁵⁰⁷ Atlas, *age.*, s. 107, 2 telli.

⁵⁰⁸ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 13 – bağlama tarifi gibi.

Çalınışı Tanbur tarzında olmakla berabre tellerin hepsine birden vurmak ve mızrabı tutan 2 parmaktan ayrı parmakları tellere sürterek göğüs üzerinde tempo tutularak çalınır.

Şiddet, irtifa ve tinnet itibarıyla 12 telli sazına yakındır⁵⁰⁹. Tanbura, halk tarafından sevildiği için ata sözünde bile geçer: “Erinden gülen kadının zülûfleri tanbura çalar.”⁵¹⁰

TAR: Sekiz ya da on iki telli bir çeşit çalgı⁵¹¹.

Farsca tar “tel”.

İranlı, Orta Asyalı Azer.⁵¹², Erm.⁵¹³, “tar”, Dağıs. “Tara”⁵¹⁴, Gürc. “Tari”⁵¹⁵, bir çalgı olup, Kars’ta rastlanır. Boyu 78-96 cm. 5-9-11 veya 14 telli bir çalgıdır içbükey ses kutusu dut ağacından yapılır. Ses tablası olarak deri kullanılır.

TARAK MİZMARI: E. Çelebi bu sazın şehir delikanlıları tarafından icat edildiği, onunla peşrev faslı edildiğini söylüyor⁵¹⁶.(bkz. Şane.)

TAVAR SAZ: (Azer.) (bkz. Saz).

TAVLUNBAZ: (bkz. Tabl-ı Baz)

TEL TANBUR: XVII. yy.’da bilinen bir çalgı olup, çifte telli bir çalgı olmalıdır. E. Çelebi Kütahya’da icad edildiğini, 3 telli olmasına rağmen 6 telli gibi “suzinak” ve duyulabilen bir saz olduğunu söyler⁵¹⁷.

TESBİH: Bir halk çalgısı⁵¹⁸.

TOKUR: Bağlamann küçüğü, cura⁵¹⁹.

⁵⁰⁹ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 13 – bağlama tarifi gibi.

⁵¹⁰ Uzunoglu, *Anadolu’da halk musikisi*, TFA, 1953, sayı 47, s. 743; bkz. E. Çel; *Seyahatname, age.*, s. 640; Farmer, *Türk inst. age.*, s. 35.

⁵¹¹ DS. *age.*, s.4739.

⁵¹² Atlas, *age.*, s. 83-84 (resim 384).

⁵¹³ Atlas, *age.*, s. 89b (-414-417).

⁵¹⁴ Atlas, *age.*, s. 108 (-534).

⁵¹⁵ Atlas, *age.*, s. 97a (-468-469).

⁵¹⁶ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 644.

⁵¹⁷ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 640, 624; bkz. Farmer, *Türk inst. age.*, s. 36.

⁵¹⁸ Ataman, “Mey”, TFA. *age.*, s. 277.

⁵¹⁹ DS. *age.*, s. 3950.

TUMRA (Çuv.): Mızraplı telli çalgi⁵²⁰. (bkz. Tanbur, Dombra.)

UD: Ar. “mızraplı telli saz”.

Türkler arasında ancak zaman zaman daha fazla rağbet gören Ud esasen Arapların milli sazıdır. Berbat sazının devamıdır. Emeviler zamanında al_Nadr İbnu'l-Harit (ölm. 624)'ten itibaren evvela: Ud Farisi olarak kullanılan bu çalgi⁵²¹ Araplar arasında çok sevilmiş. Evvela 4 telli ve perdeli olup, Endülüs'te tahminen IX. Yy. Ziryaab (ölm. 860) tarafından –beşinci bir tel ilave edilir⁵²².

Ud'u Türk kaynaklarında A. Şükrullah'ın tarif ettiği çalgılar arasındadır⁵²³. Eliya Çelebi⁵²⁴ ve Meninski'de⁵²⁵ de bahsetmiştir. Fakat Evliya Çelebi'nin zamanındaki 8 sazendenin sayısından az rağbet gördüğü anlaşılır. Toderini (1781-6)'nin zamanında tanbur ud'un yerini tutar. XIX. Yy.'da galiba İtalyan etkisi altında ud'un küçük bir tipi lavuta Türkiye'de kullanılmaya başlandı. Ud, Arabistan'dan Udi Afet (1850 – 1922) tarafından getirilmiştir. Böylece Ud çabucak Lavuta sazının yerine geçmiş⁵²⁶: Hala klasik Türk musikisi fasıllarında kullanılan zaruri bir alettir.

Yapısı: Ud, ses kutusu, ses tablası, sap, burguluk, 11 burgu, 11 tel, baş eşik, tel takacağı denilen kısımlardan ibarettir. Derin armudi şeklinde olan gövdesi dililidir. Kalıp üzerinde (takoz takılarak) işlenir. Maun, ceviz veya gürgen ağacından yapılmış olan 19-21-23 gibi tek rakamlı dilimlerden oluşmaktadır. Ortadan başlanıp sağlı sollu sıra ile dilimler alıştırılır ve yapıştırılır. Sap gürgen veya ceviz ağacından, ses tablası da genellikle ladin ve köknar ağacından yapılmalıdır. Ses tablası delikleri –kafes- boynuz (bakalit) oymanlarla süslenir. Burgular için daha çok kızılçak ağacı kullanılır. Süs için kenarlarına fleto yapıştırılır.

Bugünkü Ud 11 telli olup, bir teli tek, 10 teli çift olarak akord edilir.

⁵²⁰ Atlas, *age.*, s. 53.

⁵²¹ Farmer, *İslam. age.*, s. 141.

⁵²² Farmer, *İslam. age.*, s. 145.

⁵²³ R.Yekta, *Milli Teteb. age.*, s. 137-139.

⁵²⁴ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 637.

⁵²⁵ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 42.

⁵²⁶ bkz. Gazimihal, *Konya, age.*, s. 43.

Ud mızrap ile çalınır. Klasik musikisi te'sirinde Anadolu'ya geçen bu saz orada muhtelif yerlerde çok rağbet görüyor⁵²⁷.

ÜÇTELLİ: Anadolu'da kullanılan halk musikisine mahsus 3 çift telli bir sazdır⁵²⁸. Bağlama ailesindedir.

YATAĞAN: Uyg. "Yatogan"⁵²⁹. ~ Alt. Tü. "yatıgan"~ Abakan Tü. "çattağan"⁵³⁰ ~ Kalm. "Yatağa, yatka"⁵³¹. yat -agan (-agan intensite ifade eden bir ekdir "devamlı yatan")

Santur (b. bk.)'a benzeyen bir sazdır. Kanun' a benzer bir müzik aracı⁵³².

YATAĞIN: (bkz..Yatağan)

YELTEME⁵³³: Adı : Tü. Yelteme "şevke getiren, (saz havası)" yel – "koşmak, şitab etmek" yelte "teşvik". Dede Korkut kitabında rastlanır: "ozan geldi, yelteme çaldı"⁵³⁴.

E. Çelebi onun Şemsi Çelebi tarafından icad edildiğini tanbure cinsinden fakat daha kısa olan ikisi kiriş, biri madeni 2 telli bir saz olarak tarif eder⁵³⁵.

YUNKAR ~ YONKAR: Tü. Yonkar "tel"⁵³⁶

XVII. yy.'da bilinen bir saz olduğunu, hatta padişahların meclislerinde çalındığını E. Çelebi'den⁵³⁷ öğrenirsek de hüviyeti hakkında bilgi edinemiyoruz.

⁵²⁷ Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt. II. ss. 458-459; Süreksan, "Ud'a Dair", MM. (1965). Sayı. 211ss.197-198; Atlas, *age.*, s. 89-90 (resim 418).

⁵²⁸ Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt. II. ss. 458-459.

⁵²⁹ Abdülkadir Meraği Hatay halkına mahsus bir alet olarak tarif eder.

⁵³⁰ Radloff, Aus Sibirien. *age.*, Cilt: I, s. 381.

⁵³¹ Atlas, *age.*, s. 134 bkz. Gazimihal; MS. *age.*, s. 271. Yatoğan.

⁵³² DS. *age.*, s. 4198.

⁵³³ Farmer, Türk inst. *age.*, s. 38; Yaltma.

⁵³⁴ TS. *age.*, yelteme "ezgi" ile tercüme edilir. "Saza" daha uygun olur. Gazimihal, "Baş Ozan Korkut Ata ve onun yelteme kopuzu", TFA, (1958), sayı 104, ss. 1653-1655.

⁵³⁵ E. Çel, *Seyahatname*, *age.*, s. 639.

⁵³⁶ Sachs, der Musikinstrumente *age.*, s. 428b.

⁵³⁷ E. Çel, *Seyahatname*, *age.*, s. 639.

Meninski 3 telli bir saz, çögür sazının (bkz.) küçüğü olduğunu söylüyor⁵³⁸.
Bugün ancak Arnavutluk'ta yongkar adı altında 3 telli bir saz biliniyor⁵³⁹.

. **ZANTUR:** Santur da denilen saz⁵⁴⁰.

ZENNE: Cura, bağlama⁵⁴¹.

ZIMZIM: Ut, bas⁵⁴²

⁵³⁸ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 38.

⁵³⁹ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 42/7; bkz. Gazimihal, "Çalgı bilim (Org.)", TFA, (1957), sayı, 99, s. 1575.

⁵⁴⁰ DS. *age.*, s. 4348.

⁵⁴¹ DS. *age.*, s. 4360.

⁵⁴² DS. *age.*, s. 4370.

IV. 2. YAYLI ÇALGILAR:

AYAKLI KEMAN: Alm. "Fussgeige"¹.

Aş. – yk. 1770 – 1800 yılları arasında rağbet görmüş bir sazdır. Gövdesi iri bir tencere büyüklüğünde olup, sapında perde bağları görünen ıklığ tipinde fakat kontrabas büyüklüğündedir.

ÇAĞANA: 1) Zilli maşa veya Çevgan.

2) Yaylı saz (Dağıstan'da)², Rebab (Iklığ) manasında³.

Tü. Çağane <Fa. Çağane, çeğane.

Yaylı saz: Onomat Çağana, Çağanak⁴. < Çak – fiili, bkz. E. Tü. Çağı – Çoğu "gürültü"⁵, Moğ. Çağan "bayram, şenlik"⁶

İran kültür sahasına ait bir saz olup, III. Yüz yıldan beri bilinmektedir⁷. Türkiye'de de XVII. y.y.'da mevcudiyeti bilinir. İran'da Şir Hoda tarafından icat edildiği biliniyorsa da, Türkiye'de de meşhur olduğu⁸ yapanlar ve çalanlar (o zamanda 200 kişi – Çağanebaz)'ın mevcut olduğu malumdur⁹. Çevgan ismi altında mehterhanelerde de kullanılırdı.

Yaylı saz: Türkiye'de Yalova'nın 17 Km. içerisindeki Güney köyünde Dağıstanlı Avar göçmenleri arasında¹⁰ da kullanılır ise de, esas yeri Kafkasya'nın kuzeyidir. Afganistan'da da başka bir yerde rastlanmıyor¹¹.

¹ Sachs, der Musikinstrumente *age.*, s. 25a (Kemançe acuz'un eşi).

² Atlas, *age.*, s. 108-109 (ve resim 535); Gazimihal, "Güney köy", TFA, *age.*, s. 2786.

³ Gazimihal, ...*Iklığ*, *age.*, s. 31 Camiü'l-Furs.

⁴ "Çalgı çağanak" – A. V. Paşa, LO, ayrıca Anadolu'da Samsun'un Ladik ilçesinde ve bütün Anadolu'da; bkz. Gazimihal, ...*Iklığ*, *age.*, s. 50.

⁵ DLT, *age.*, Cilt: III, s.225-2.

⁶ Başka misaller bkz. Gazimihal, ...*Iklığ*, *age.*, s. 50, 21.

⁷ Farmer, *Islam. age.*, s. 134; Farmer, *Islam. age.*, s. 18, 26 (resim, s. 27 – 8/9. y.y).

⁸ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 644; bkz. Gazimihal, *Konya, age.*, s. 65.

⁹ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 625.

¹⁰ Gazimihal, ...*Iklığ*, *age.*, s. 49.

¹¹ Atlas, *age.*, s. 108-109 (resim 535); Sachs, der Musikinstrumente *age.*, Mad. Caghane, s. 99a; bkz. Divan Ed.'da "çeng ve çeğane" (Yaylı telli çalgı), Bahru-Garaib, tre- çeğane "ıklığ" Mevlana'da yaylı saz olarak geçer; (Gazimihal, ...*Iklığ*, *age.*, s. 21).

Yapılışı: 1) İdiyofon: İki ucunda birer ufak zil – Cymbal – bağlı olan çatal şeklinde elastikiyetli, madeni bir değnekten ibarettir¹² veya iki iri kaşığın yüz yüze getirilmesi ve oyuklarına ziller ve daha sonra yuvarlak çingırakçılardan (Grelots) sıralanması suretiyle yapılmıştır¹³. El kapanınca ziller birbirine vurularak ses verir¹⁴.

Yaylı saz: 3 tellidir. Kase şeklinde oymalı bir teknesi vardır. Uzunluğu 680 – 780 mm.'dir. Göğsü, üzerinde iki ses deliği açılmış olan koyun derisi ile kaplanmıştır, arka tarafında da bir ses deliği mevcuttur. Burgular alttan burguluğa raptedilmiştir. Çalmak için çok eğri bir yay kullanılır. Kemançenin eşidir¹⁵.

ÇEM DIRNAK: Güney Anadolu'da İklığ sazına verilen isim¹⁶.

DIZDIR: Keman¹⁷.

Erzincan'ın Kemah ilçesinde kullanılan basit bir yaylı çalgı imiş¹⁸.

ENÇE¹⁹: (bkz. KEMENÇE)

EĞİT: 1) Kemançe²⁰, 2) Türkçe Eg- fiil kökünden getirilmiş bir tavsifdir²¹.

Eğit çalgısı Toroslar bölgesinde Yörükler arasında çok bilinen Adana bölgesinde de yayı gibi sapı da kavisli olan bir çalgıdır.

EGİ: Bir halk çalgısı²²

ENİN: Sazın ismi Ar. enin "inlemek, inilti" kelimesinden geliyor. Mustafa Şirin tarafından yapılan bir kemandır²³.

¹² Farmer, *İslam. age.*, s. 18.

¹³ Gazimihal, *Konya, age.*, s. 108-109.

¹⁴ Farmer, *İslam. age.*, s. 18.

¹⁵ Atlas, *age.*, s. 108-109; Sachs; *der Musikinstrumente age.*, s. 99a.

¹⁶ Yönetken, *Türk folklorunda Kıbrıs Kemanesi*, TFA, sayı 108, s. 17, 38; Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 129.

¹⁷ DS. *age.*, s.1476.

¹⁸ Gazimihal, *...İklığ, age.*, s. 50.

¹⁹ Gazimihal, *...İklığ, age.*, s. 50 (kelimenin nerede kullanıldığını yazmıyor.).

²⁰ DS. *age.*, s.1680.

²¹ Gazimihal, *Ankara, age.*, ss. 31-32.

²² H. S. Arel, *Türk Musikisi Kimin*, MM, 16 s. 9 (< Abdülkadir Meragi, el-yazm. No.: 3644, Nuruosmaniye, X. Bab, 4. fasıl).

²³ Sözen, *MMA. age.*, s. 221.

FASIL KEMENÇESİ: Karadeniz kemençesinden tefrik için, Kemenç'ye bazen verilen isimdir²⁴.

GANGİLİ: Kırşehir köylerinde yaylı çalgının ismi olmakla beraber yerli yapı bir çalgının adı olup olmadığı bilinmiyor²⁵.

GICAK: Kıçak –gışek- gışçek – gjek – gıyak – gıçak²⁶

Afg. Ğaçaha²⁷, Fa. ğıçak²⁸, Pamir. Gırçek²⁹.

Gıcak Türkmen³⁰, Özbek³¹, Tacik³² ve Uygurlar³³ arasında yaygındır. Sazın bu Tü. halkları arasındaki şekilleri bir birinden bir az farklı iseler de umumi olarak deri ile kaplanmış, tahtadan (eskiden Hint cevizi veya kabaktan) yapılmış bir gövde ile yuvarlak bir saptan ibarettir, boyu 70-90 cm.'dir. Esasen 3 telli olup, son zamanlarda 4 telli olarak inkişaf ettirilmiş sazlar vardır. Abdülkadir Meraği'ye göre Gıcak kemañçe'nin bir az büyük şekli olup, 10 telli bir çalgı olmakla beraber 2 telli ancak ezgi çalınır, öbür teller, bazen de parmaklarla çalınır, eşlik ederlerdi. Fakat kendisi kemañçeyi Gıcak'a tercih ettiğini söylüyor³⁴.

GIVGIÇ: Keman yayı³⁵.

GIVGIV: 1) Niğde bölgesinin gezgin oymakları arasında bir tahta parçasına atın kuyruk veya yelesinden 4 tutam kıl gerilip, bunlara yay sürtülerek çalınır.

2) Denizli'den Çal ilçesinin Zeyve köyünde kullanılan yaylı çalgı, kabak cinsinden³⁶.

²⁴ Gazimihal, ...*Iklğ, age.*, s. 52.

²⁵ Gazimihal, ...*Iklğ, age.*, s. 54.

²⁶ Gazimihal, ...*Iklğ, age.*, s. 15; bkz. Kırg. Kıyak veya Sachs, der Musikinstrumente *age.*, s. 321b, Türkmen: Ricak.

²⁷ Sachs, der Musikinstrumente *age.*, s. 157a.

²⁸ Sachs, der Musikinstrumente *age.*, s. 157b.

²⁹ Sachs, der Musikinstrumente *age.*, s. 157b.

³⁰ Atlas, *age.*, s. 117 (kesim 562 – 566).

³¹ Atlas, *age.*, 12 – 122 (resim 593 – 600), Fıtrat, s. 44 (resim s. 45).

³² Atlas, *age.*, s. 128 – 129 (resim 642 – 646).

³³ Atlas, *age.*, s. 134b (resim 699).

³⁴ Farmer, *Abdalğadır, age.*, s. 245; bkz. Farmer, *İslam, age.*, s. 164; Gazimihal, ...*Iklğ, age.*, s. 16 - 18

³⁵ DS. *age.* s.2063.

³⁶ Gazimihal, ...*Iklğ, age.*, s. 53.

GIYGI³⁷ [gıvgıv, gıygırak, gıygy]: Bir çeşit keman³⁸.

Gıygy³⁹ - gıygırak⁴⁰ - Kıykı veya kıyak (Kırg.) gıvgıv- gıcak

Onomat bir kelime olup:

1) Bazı Edirne ve Deliorman Türk köylerinden, Anadolu'da da Eskişehir'in Satılmış köyünde yaylı çalgının adıdır⁴¹.

2) Çorum, Havza (Samsun) ve bazı Amasya köylerinde çeşidi bilinmeyen yaylı çalgının ismi⁴².

3) Bazı, Malatya, Urla (İzmir) ve Amasya köylerinde yaylı çalgının ismi.

Ekseriye Türk şehirlerinde anaların bebeğe keman sesi için "Gıygy" ikazında buldukları kelimenin onomatope olduğuna bir delildir.

Mukayese için bak. Cermen ve İslav dillerindeki benzer kelimeler⁴³.

GIYGIDI: Keman⁴⁴.

GİNGİNİ: Saz, keman⁴⁵.

GUYGUZ: Keman⁴⁶.

HAMLAÇ: (Karaç –Çerk.)

Beşli üzerinde akort edilmiş, iki telli yaylı çalgı⁴⁷.

HEĞİT: Ankara ve Niğde çevresinde yayla çalınan üç telli kemençe için kullanılan terim⁴⁸.

³⁷ Gazimihal, ...*Ikhğ, age.*, s. 53.

³⁸ DS. *age.* s.2066.

³⁹ Gazimihal, ...*Ikhğ, age.*, s. 54 (bkz. s. 18 – 20, İsl. Gudak v.s.).

⁴⁰ Gazimihal, ...*Ikhğ, age.*, s. 53.

⁴¹ Gazimihal, ...*Ikhğ, age.*, s. 53.

⁴² Gazimihal, ...*Ikhğ, age.*, s. 54 (bkz. s. 18 – 20, İsl. Gudak v.s.).

⁴³ Gazimihal, ...*Ikhğ, age.*, s. 53.

⁴⁴ DS. *age.*, s.4509.

⁴⁵ DS. *age.*, s. 2079.

⁴⁶ DS. *age.*, s. 2203.

⁴⁷ Atlas, *age.*, s. 105 (resim 517).

⁴⁸ DS. *age.*, s. 2329.

HEGİT: Egıt de denir. Bugün ıklığdan Őekilce ayrı ise de, gövdesi kabaktandır ve köylü yapısıdır. Adana bölgesinin bazı Güney Türkmen obalarında rastlanır.

Mac. Heged ile ilgili olabilir⁴⁹

IHLİĞ: Bir çeşit saz⁵⁰.

IKLIĞ: İklık (bkz. Eklek)

Adı : Türkçedir < okluk “yaylı alđı” = Kemane⁵¹ T. ıklığ / ıklık / ihlık Şekilleri mevcuttur⁵²; onunla ilgili: Sibirya’da koybal ık⁵³ “oklu alđı”, Moğol. ve Uc Sibirya igil, ikile⁵⁴.

Yayılışı: Bugün Türkiye’nin güneyinde Yörükler arasında rastlanır⁵⁵. Bir rivayete göre İklık (dırmak) alđısı Yörükler arasında alındđđı halde, Apdallar tarafından kullanılmamıŐ⁵⁶.

Ebu Hayyan’da ağlık “rebab” manasında geiyor⁵⁷. Aynı saz için bilinen en eski Anadolu Türkçesinin kaynađđı Ahmedoğlu Őkrllah’ın Kenzü’l tuhaf tercmesidir⁵⁸. Halk ve divan edebiyatında ismi getiđđi gibi⁵⁹, E. el.⁶⁰ ve Meninski⁶¹ de onu zikrederler.

⁴⁹ bkz. Gazimihal, ...*İklığ, age.*, s. 54.

⁵⁰ DS. *age.* s. 2460.

⁵¹ Gazimihal, ...*İklığ, age.*, s.57. İklığ ık < “hıçkırık” kelimesinden; (Sürelsan, “Rebab’a Dair” MM. (1966). Sayı. 223, ss. 204-205.). İklık sazının “hıkırıcı saz” manasında gelmesi halk etimolojisinden olmalıdır. Fa. Kemançe < ıklığ? Yani ıklığ kelimesinden Türkçe Olduğunu söylüyor. Bu Şimdilik tahminden başka bir Şey değildir.

⁵² Gazimihal, ...*İklığ, age.*, s. 57.

⁵³ Gazimihal, ...*İklığ, age.*, s. 12.

⁵⁴ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 129

⁵⁵ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 129.

⁵⁶ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 129.

⁵⁷ Caferoğlu, *Ebu Hayy. Age.*, s. 42 (16).

⁵⁸ R. Yekta., *Milli Teteb. age.*, s. 139-140.

⁵⁹ bkz. Gazimihal, ...*İklığ, age.*, (maalesef kaynaklar tam olarak verilmiyor).

⁶⁰ E. el, *Seyahatname, age.*, s. 640; ıklığ sazını çalan 100 kişiden bahsederse de, Arabistan ve Türkistan’da mevcut olup Rum ilinde (Anadolu) bulunmadđđını söyler.

⁶¹ Farmer, *Türk inst. age.*, s. 45.

İklğ gıcak, Kemançe, Rebab sazlarının aynıdır⁶².

Yapısı: Hakkında Ahmed oğlul Şükrullah mufassal bilgi veriyor. Tam ölçülü yarım küre şeklinde olan bir çanağın üzerine geyik derisi yapıştırılır. Çanağın iki tarafında-biri badem ağacı veya (en iyi malzeme olan) abanoz ağacı gibi gayet sert ağaçtan yapılan sapı, birisi sazın ayağını takmak için -2 delik mevcuttur. Saz esasen 2 telli olup⁶³, daha sonra 3 telli olarak tarif edilir. Telleri çanağın alt kısmındaki bir dipliğe takılır. Akort – saz iki telli olursa – beşli üzerinden yapılır (yani 2 telli arasında mutlaka bir beşli fasıl olmalıdır).

Sazın yayı da gayet sert ağaçtan yapılıp, üzerinde at kılını takıldığı – kılın sayısının 30-40 arasında lazım olduğunu ayrıca Ahmedoğlu Şükrullah'dan öğreniyoruz⁶⁴. Hala Anadolu'da rastlanılan bu sazın tarihi hakkında yeniden ilmi bir araştırma lazımdır⁶⁵.

KABAK: Yaylı çalgı, kemençe⁶⁶.

Adı: Çanağı su kabağında yapıldığı için iklğın ona göre izafi adıdır⁶⁷. Güney, Batı ve Orta Anadolu köylerinde bulunur⁶⁸. İstanbul'da bile seyyar müzikçiler elinde görülmüştür⁶⁹.

Yapısı: Üst tarafı kesilip, karınlı bir tencere halinde konan bir su kabağına bilek kalınlığında, dış tarafı bir metre uzunluğunda bir sap oturtulmuş, ağız tarafına da kalın bir davul derisi yapıştırılmıştır. Sapa takılan 2 kulaktan süzülen biri madeni, biri kırı, 2 kalın tel sazın dip tarafında göğüse yakın bir dipliğe bağlıdır; perde yoktur⁷⁰.

⁶² Gazimihal, MS. *age.*, s. 113.İklğ.

⁶³ R.Yekta, Milli Tete. *age.*,s. 139-140.

⁶⁴ R.Yekta, Milli Tete. *age.*,s.139-140.

⁶⁵ Bkz. Gazimihal, İklik, TFA, 1953, sayı 50, ss. 785-787. -, yine iklik hakkında, TFA, 1953, sayı 53, s. 833-835. Çiçekoğlu, Fikret. İkğ, TFA, 1959, sayı 123, s. 2010. R.Yekta, *La Musique, Turque. age.*, s. 1012b.

⁶⁶ DS. *age.*, s. 2578.

⁶⁷ Gazimihal, ...İklğ, *age.*, s. 65, s. 44: Bunula ilgili: Cod. Cum (1363) kobuhçı (kabançı olmalıdır).

⁶⁸ Gazimihal, ...İklğ, *age.*, s. 65.

⁶⁹ E. Karabey, Kabakçı Arap, MM, 11, s. 21-22; bkz. Arseven, TFA. *age.*, s. 2393.

⁷⁰ Arseven; TFA. *age.*, s. 2393.

KAFA: Kemeçede burguların bulunduğu bölüm⁷¹.

KARADENİZ KEMENÇESİ: (bkz. Kemeçe)

KAŞ: Kemeçede telleri yüksekçe tutmaya yarayan, eşğin yanında bulunan kaş biçimindeki delikler⁷².

KAUSS: (Türkistan) Yaylı saz. Kopuz⁷³.

KEMAN: < Fa. keman

Violon, violin. Türk musikisinin geleneğine ait olmayan bu çalgı bugün klasik Türk musikisinin fasıllarında aranan bir çalgıdır⁷⁴.

Azer. İdiyon, şeklinin bir yaya benzediği için bu ismi almış. Erkek danslarında kullanılır⁷⁵.

KEMANÇE: Fa. keman ve çe "küçük keman"

Anad'da da tesbit edilmiş bir saz olup⁷⁶, Azer., Cürç., Erm. Dağıs. –kemañesi gıcak, kopuz, rebab sazlarını eşidir⁷⁷.

KEMANE: < Fa. kemane

Tü. kemane > Sırp. Cimane, humane "keman"⁷⁸.

Yaylı sazlar arasında halkın en çok rağbet gösterdiği saz kemanedir. Keman ailesinden bir saz olup, Sine keman denilen alaturka fasıl kemane cesametindedir. Yapılışında keman şeklindedir. Bu saz da köylü sazıdır, ekseriyetle gürgen veya çam ağacından, bazan da ayrı şekiller verilerek yapılabilir. Kemane 5 telli olup, akordu mi,

⁷¹ DS. *age.*, s. 2591.

⁷² DS. *age.*, s. 2677.

⁷³ Sachs; *der Musikinstrumente age.*, s. 205- 207.

⁷⁴ bkz. Sözen; *MMA. age.*, ss. 390-391; Öztuna., *BTMA. age.*, Cilt. I. ss. 440-441.

⁷⁵ Atlas. *age.*, s. 56.

⁷⁶ Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 134.

⁷⁷ Atlas, *age.*, s. 85 (resim 385-386) 97a (470-471) 91, (424 - 425), 109 (536); Gazimihal, ...*İklğ. age.*, s. 21 -22, 31, 32, 35 - 36, 52bkz. Farmer, *Türk inst. age.*, s. 44.

⁷⁸ Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 82a.

la, re, sol'dır, beşinci tel dem teli olup, karar perdesine çekilir⁷⁹. Fasil kemençeleri gibi kucakta çalınır.

KEMENÇE: Sazın iki çeşidi bilinir.

- 1) Fasil kemençesi,
- 2) Karadeniz kemençesi.

1) Karadeniz kemençesinden tefrikle fasıl kemençesi ismi ile de anılan kemençe armudi şekilde 3 telli yaylı bir sazdır. Eşiğin yanında göğüs üzerinde 2 deliği, altında (göğüs ve gövdenin alt kısmını birleştirici) bir direği vardır. Kısa sapının arka tarafından 3 burgu sapa gerilmiştir. Tırnak yüzleriyle çalındığından sesi boğuktur⁸⁰.

2) Karadeniz kemençesi : Dar ve uzunca biçimli, sırtı düz, yay (bk.)'ın küçük boylu bir örneğidir. 3 veya 4 telli olur, akort şekli çalınan türküye göre değişebilir. Kucakta çalınır, sesi yay gibidir. Çalarken yayı bütün tellere de sürtmek suretiyle çok ses elde edilir⁸¹.

KIÇAK: (bkz. Gıcak)

KIL – KOPUZ: 1) Keman, 2) Kemençe⁸². Karadeniz kemençesinin bir çeşidi olup, Tokat'ın Karaçay köyünde varlığı tesbit edilmiştir⁸³. (bkz. Kopuz)

KIRBIZ: Keman ve benzeri çalgılar⁸⁴.

Tire ilçesinin Salatin köyünde kabaktan çanaklı sürgeç çalgısının adıdır⁸⁵. (bkz. Kopuz)

⁷⁹ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 16 – 17; bkz. Yönetken; *Derleme Notları. age.*, Yönetken, Halil Bedri. "Türk Folklorunda Kıbrıs Kemanesi ve Zeybeği", TFA, (1958). Sayı. 109, s.1738; Arseven, TFA. *age.*, s. 2393; bkz. Atlas, *age.*, s. 90-91 (resim s. 420 ? 423) Erm. Keman; (Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 82a) (sırp, Cimani < Tü. Kemane).

⁸⁰ Gazimihal, *...İklğ. age.*, s. 52; bkz. Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt. I. ss. 441-442; H. S. Arel, *Kemençe Beşlemesi hakkında hatıralar..*, MM, 6, s. 3-8; Gazimihal, MS. *age.*, ss. 125-126.Kemençe

⁸¹ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 18; bkz. Gazimihal, *Şarki Anadolu. age.*, s. 82-83; Gazimihal, *Karadeniz kemençesi*, TFA, 1959, sayı 118, s. 1907-1909; Gazimihal, *...İklğ. age.*, s. 57-60, 63; Arseven, TFA. *age.*, s. 2393; İ.Z. Eyüboğlu, "Kemençe ustaları (Karadeniz bölgesinde)", TFA, (1955), sayı 75, s. 1196-97.

⁸² DS. *age.*, s. 2800.

⁸³ Gazimihal, *...İklğ. age.*, s. 66; bkz. Gazimihal; "Dede Korkut Hikayeleri", *age.*, s. 395.

⁸⁴ DS. *age.*, s. 2817.

⁸⁵ Gazimihal, *...İklğ. age.*, s. 66 (Kılıkopuz?) bkz. Yönetken, *Derleme Notları. age.*, s. 124, Yönetken, "Türk Folklorunda Kıbrıs kemanesi.", TFA, (1958), sayı 118, s. 1738.

KIYAK: (Kırg.) Yaylı saz.

Kaz. Kobız'ne çok benzer. 2 telli bir sazdır⁸⁶. İsmi Kıyak ~ Gıcak (bkz. Kopuz)

KIYKI: Keman⁸⁷.

KOĞUŞ: (Gag.) Bir çeşit Gagauz halkı kemençesi⁸⁸.

KOPUZ: Şamanın kullandığı sazdır, umumiyetle 2 telli olup (Çuv., Sergoç. Kubos, Kırg. Abak., Tatar. Kobız, Özb., Nogay⁸⁹. kobuz), bazan da 3 telli (Haz. Kobuz⁹⁰, gövdesi yuvarlak olup, göğsü deri ile gerilmiştir. Gıcak, İkliğ, rebab denilen sazların eşidir⁹¹).

OK: Kemençe yayı (TRABZON)⁹².

REBAB: (Eskiden musiki aletleri için kullanılan terimdir)⁹³.

- 1) Çanağı yuvarlak olan Rebab,
- 2) Çanağı Armut şeklinde olan Rebab

Henüz Abbasiler zamanında (aş. – yuk., 765'ten itibaren) Halifelerin sarayında tanınan bir çalgıdır⁹⁴. Menşei hakkında kesin bir şey bilinmemekle beraber⁹⁵ Araplar tarafından Doğuya ve Batıya götürüldüğü bir gerçektir⁹⁶. Türkiye'de de revaç bulduğu edebi ve nazari eserlerden anlaşılmaktadır, XV. yy.'da (A. Şükrullah) ve E. Çelebi'nin zamanında⁹⁷ olduğu gibi⁹⁸ bugün de hala kullanılan bir çalgıdır.

⁸⁶ Atlas. *age.*, s. 131 (resim 669-674) Vinogradov, s. 176-180.

⁸⁷ DS. *age.*, s. 2857.

⁸⁸ Gazimihal, ...*İkliğ, age.*, s. 67.

⁸⁹ Caferoğlu, "Türk Kopuzu", *age.*, s. 211.

⁹⁰ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 638.

⁹¹ Radloff, Aus Sibirien. *age.*, Cilt: II, s. 59-61.

⁹² DS. *age.*, s. 3273.

⁹³ Rebab ve türeme şekilleri: Sachs, *pass.* yaylı saz Sumatra: Rebana (rabana), Ar. Rebab, "def" Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 318a. Rabob, rubob v.s. çırpma telli saz – rebute, Eski Fr. "ağız tanburası"; Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 318b.

⁹⁴ Farmer, *Islam. age.*, s. 145.

⁹⁵ Farmer, *Islam. age.*, s. 155.

⁹⁶ bkz. Sachs, *der Musikinstrumente age.*, ss. 128b-129a ve 152b, 182a, 313b, 316b, 317, 318, 321, 324b.

⁹⁷ R. Yekta, *Milli Tetc. age.*, s. 140.

⁹⁸ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 623.

Yapısı: Umumiyetle gıçak, ıklğ, kemaçe tipinde, çanağı yuvarlak olan bir sazdır. Ancak A. Şükrullah'ın kitabında değişik – inkişaf etmiş – bir şekil bulunur⁹⁹. Tel sayısı hakkında henüz Keşfü'l-humam'da ihtilaf çıkmaktadır: Metinde 2 telden bahsettiği halde, verdiği resimde 3 telli, 4 burgulu bir Rebeb gösteriyor¹⁰⁰. A. Şükrullah¹⁰¹ ve E.Çelebi¹⁰² 3 telli sazdan bahsediyorlar. Ritter'in gördüğü rebab 4 tellidir¹⁰³. Perdelerden hiç bir eserden bahsedilmiyor.

SAYTA: Yay (telli çalgılar için)¹⁰⁴.

SERGOÇ KUBOS [Serme Kubos, Serme Kubas]: (Çuv.) Yaylı çalgı¹⁰⁵.

SİNE KEMAN: Viola d'amore'ye göre Türkiye'de (1740), Türk kemanından farklı olan çalmış tarzına göre verilen isim, 7 tellidir¹⁰⁶.

SÜRGEÇ: Keman yayı¹⁰⁷.

YAY: 1) Kemeçede tellerin bağlandığı tahta¹⁰⁸.

2) Anadolu'da halk musikisine ait olup, kemaçe iptidai bir protipidir. Saz 2 tarafı dar uzunca müstatil bir kutu şeklinde olup, kısa sapı vardır. Balık sırtı göğsünde uzunca 2 müvazi delik delinmiş, Laz kemaçesine benzemekle beraber, ondan daha büyük olup, tel-dört çift (veya –5) itibariyle de ondan farklıdır.

Kemane gibi kucakta çalınır, oyunlara refakat halinde sazıcı onu göğsüne alarak çalar. Sesi kemane gibi cızırtılı, sert Karadeniz sahillerinde kullanılır¹⁰⁹.

⁹⁹ R. Yekta, *La Musique, Turque. age.*, s. 3013a.

¹⁰⁰ Farmer, *İslam. age.*, s. 102; Gazimihal; ...*İklğ. age.*, s. 23-24, 31, 38, 39, 47, 71; Öztuna., BTMA. *age.*, Cilt. II. s. 221.

¹⁰¹ R. Yekta, *Milli Teteb. age.*, s.140.

¹⁰² R. Yekta, *Milli Teteb. age.*, s. 140.

¹⁰³ H. Ritter, *Die Mevlanafeier in Konya, Oriens*, 1962, vol. 15, s. 251 (ve resim, pl. IX).

¹⁰⁴ DS. *age.*, s. 4676.

¹⁰⁵ Atlas, *age.*, s. 54.

¹⁰⁶ Gazimihal, MS. *age.*, s. 232. Sinekeman; Gazimihal, ...*İklğ. age.*, s. 41, 72-73; R. Yekta, *La Musique, Turque. age.*, s. 3014.

¹⁰⁷ DS. *age.*, s. 3719.

¹⁰⁸ DS. *age.*, s. 4208.

¹⁰⁹ Ataman, *Anadolu halk sazları. age.*, s. 18; bkz. Arseven, TFA. *age.*, s. 2393; Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt. II. s. 491; Gazimihal; ...*İklğ. age.*, s. 74 (Safranbolu'da kullandığını söylüyor).

YAYLI TANBUR: Tanburi Cemil Bey tarafından icad edilmiştir. Saz tanburdan başka bir şey olmayıp violonsel gibi metal yada sert ağaç parçasıyla yere dayatılarak yay ile çalınır¹¹⁰.

ZİMZİM: Keman¹¹¹

¹¹⁰ Öztuna, BTMA. *age.*, Cilt. II. s. 492; Karabey, “Yaylı tanbura dair”, MM 39, s. 20.

¹¹¹ DS. *age.*, s. 4388.

V. BÖLÜM

TUŞLU ÇALGILARLA İLGİLİ TERİMLER:

ARMONİKA: Yelli saz “Akordion”

“Kafkasya’dan gelmiş”¹ Kars’ta rastlanan bir çalgıdır.

ARGAN: Akordeon². Dağıstan’ın el armonikası³. Cölzavov organum⁴.

ERGANUN: Yelli saz. < Yun. Organun

Bütün Şark – ve Türk – edebiyatında çok geçen bir saz olduğu halde Türk musikisinde hiçbir zaman kullanılmamıştır. E. Çel. ancak rahipler tarafından çalındığını söyler⁵.

KOBUZ: Akordeonun küçüğü, bir çeşit çalgı⁶.

KUBUZ: 1) Körüklü el armonikası, akordeon 2) Bir çeşit çalgı⁷.

KOPUZ: Yelli saz, Çuv. Kubos

LATERİNA⁸: Yelli saz, Alm. “Leierkasten”

ZINZIN: Akordeon⁹.

¹ Ataman, “Kars”, TFA, *age.*, s. 3484

² DS. *age.*, s. 311

³ Gazimihal, “Güney köy”, TFA, *age.*, s. 2786

⁴ Arghanum/Arghun, “org, tulum” Sachs, *der Musikinstrumente age.*, s. 19.

⁵ E. Çel, *Seyahatname, age.*, s. 623; Erganun çalgısının doğudaki yeri için bkz. Farmer, *The Organon of the Ancients, from Eastern Sources*. London, 1931, Farmer Mad. Urghan.

⁶ DS. *age.*, s. 2890

⁷ DS. *age.*, s. 2989

⁸ E. Karabey, “50 sene evvelki İstanbul’da Sokak müziği”, MM, 12, ss. 20-21

⁹ DS. *age.*, s. 4373

SONUÇ

Çalışmamızda yaklaşık olarak yirmiye yakın süreli yayın tarandı. Yayınlardan ikiyüzotuzüç adet konu ile ilgili makale tespit edildi, ancak bu makalelerden on tanesi kaynaklarımızda yer aldı, süreli yayınların yanında yaklaşık olarak ellinin üzerinde kitap tarandı. Tüm taranan yayınlardan dörtüüzelli altı terim belirlendi. Çalışmamız esnasında Çalgılarla ilgili gerek icracı gerekse çalgı yapımcı birçok kaynak kişiyle görüşülüp kullandıkları çalgı terimleri tespit edildi.

Çalışmamızın giriş bölümünde bugüne kadar araştırmacıların Türk Çalgıları ile ilgili sınıflandırma önerilerine yer verilmiştir. Son olarakta bizim önerdiğimiz sınıflandırma sistemi gösterilmiştir. Genel olarak sınıflandırılmayla ilgili kabul edilmiş belirli bir kaynağın olamaması bu konu ile ilgili belirsizliklerin olduğunu göstermektedir. Bu sınıflandırmadaki belirsizlik anlaşılır bir terminoloji oluşmasını da engellemektedir.

Türkiye sınırları içinde yapmaya çalıştığımız bu terminoloji çalışması istemeden de olsa sınırlarımızı zorlamıştır. Türk boyları arsında da kullanılan aynı terimlerden farklı anlamlar çıkması sınırlarımızı aşmamıza neden olmuştur. Ancak çok fazla dağılmamak için tekrar aynı sınırlara dönülmüştür. Umudumuz bu çalışmayı Türk dünyasına gönül vermiş diğer araştırmacı arkadaşlarla birlikte bütün Türk boylarının sınırlarıyla genişletmektir.

Ülkemizin Türk Halk Çalgıları Terminolojisindeki temel sorunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Terimlerin dağınık halde olması
2. Bölgelere göre terimlerin farklılık göstermesi
3. Yabancı terimlerin yanlış yerleşmesi

Bu sorunların ekip çalışmalarıyla yapılacak araştırmalar sonucunda daha belirgin ortaya konulması ve organoloji'yi destekleyen diğer bilim dallarında uzmanlaşmış araştırmacı arkadaşlarla yapılacak ortak çalışmalarla çözümüne gidilmesi, genel olarak kabul görmüş bir terminolojinin oluşturulabilmesi en büyük dileğimizdir.

Tezimizin Türk Halk algıları Terminolojisi alanında sorunlara çözüm getirecek araştırmalara ışık tutması umudu ile.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Vefik Paşa. *Lehçe-i Osmani*. İstanbul, 1903.
- AKSOY, Bülent. *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlıda Musiki*,
İstanbul:Pan Yayıncılık. 1994.
- ARSEVEN, Veysel. "Türk Halk Çalgıları". TFA, 1961, Sayı 142.
- ATAMAN, S. Yaver. *Anadolu Halk Sazları, Yerli Müzikçiler ve Halk Musikisi Karakterleri*. İstanbul, 1938.
- ". "Mey" TFA. İstanbul: 1951 Cilt.1 Sayı.18 s. 277-278.
- ". "Doğu Türkistan Folklorundan Örnekler" TFA. İstanbul: 1958
Cilt. 5, Sayı: 102, ss.1630-1632.
- Atlas Muzikal'nih Instrumentov Narodov SSSR*. Moskova, 1963.
- BARTOK, Bela. *Küçük Asya'dan Türk Halk Musikisi*. Çeviri: Bülent AKSOY,
İstanbul: Pan Yayıncılık, 1991.
- BELAYEV. *Muzikal'niye Instrumenti Uzbekistana*. Moskova, 1933.
- CAFEROĞLU, A. "Cihan Edebiyatında Türk Kopuzu". *Ülkü Mecmuası*, 1936, VIII,
Sayı: 45; 1937, VIII, Sayı: 48, ss. 411-426.
- CAN, Halil. "Dini Türk Musikisi Lugatı". *Musiki Mecmuası*, Yıl: 18;
Sayı: 218; Mart 1966.
- Dede Korkut Kitabı*. Hazırlayan: Muharrem Ergin, TDK. Yayınları, Ankara: 1997.
- Ebu Hayyan. *Kitap al-İdrakli-lisan al-Atrak*. Hazırlayan: A. Caferoğlu,
İstanbul, 1931.
- EVLIYA ÇELEBİ, Muhammet Zilli İbn-i Derviş. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*.
Hazırlayan: Ahmet Cevdet, İstanbul: (Hicri)1314.
- FARMER, H. G. *Turkish Instruments of Music in the 17 th. Century*.
(Asdiscribed in the Siyahatname Evliya Chelebi) Glasgow, 1937.
- ". *The Music of Islam*. Londra: Oxford University Press, 1960.

- .The Organon of the Ancients, from Eastern Sources. London, 1931.
- .“Abdalgadir İbn Gaibi On Instruments of Music”.
Orientis 15, 1962.
- FITRAT, A. *Özbek Klasik Musikasi ve Unung Tarihi*. Semerkand-Taşkent, 1927.
- GAZİMİHAL, M. R. *Şarki Anadolu Türkü ve Oyunları*. İstanbul, 1929.
- .*Ankara Bölgesi Musiki Folkloru*. İstanbul, 1939.
- .*Türkiye-Avrupa Musiki Münasebetleri*. İstanbul, 1939.
- .*Bursa’da Musiki*. Bursa, 1943.
- .*Konya’da Musiki*. Ankara, 1947.
- .*Türk Askeri Muzikaları Tarihi*. İstanbul, 1955.
- .*Asya ve Anadolu Kaynaklarında İkliğ*. Ankara, 1958.
- .*Musiki Sözlüğü*. İstanbul, 1961.
- .*Türk Nefesli Çalgılarımız*, Ankara, 1975.
- .*Türk Vurmalı Çalgılar*, Ankara, 1975.
- .“Dede Korkut Hikayelerinde Musiki İzleri”. *Ülkü Mecmuası*, (1939), Sayı: 71.
- .“Halk İnanışlarında Davul” TFA, (1952), Sayı: 39.
- .“Musiki Tarihimiz ve Folklor Malzemesi” TFA. (1953), Sayı: 44 ss. 692-693.
- .“Kaşık Oyunu” TFA, (1954), Sayı: 62.
- .“Sıra Kamışlı ve Küme Kamışlı Çalgılar”. TFA, (1955), Sayı:74.
- .“Davul-Zurna Hakkında” TFA, (1956), Sayı: 78.
- .“Saz ve Tel”, TFA. (1958), Sayı:103, ss. 1633-1635.
- .“Mehterhane ve Davul zurnalı halk oyunları”. TFA, (1958), Sayı: 106.
- .“Yurt dışında Türk davulu”. TFA, (1959), Sayı. 120.
- .“Saz” TFA, (1961) Sayı:138 ss. 2299-2300.
- .“Kaşık ve Oyun” TFA, (1961), Sayı: 148.
- .“Güney Köy Folkloru”. TFA, (1962), Sayı: 156.

- “Zurnayı Yıprandıran Klarnet”. TFA, (1962), Sayı: 158.
- GÜNEYLİ, Haluk. “Kanun Sazı İmal eden San’atkarlar”, MM, Sayı: 217, ss. 8-9.
- “Kanun sazı ve bizde kanun çalanlar”, MM, Sayı: 184, ss. 82-83.
- H. Ritter. *Die Mevlanafeier in Konya*. Oriens, 1962.
- HINÇER, İhsan. “L. Picken’in Türk Halk Çalgıları Araştırma Gezisi”, TFA, (1966). Sayı: 207.
- KARAMANLIOĞLU, A.Fehmi, *Gülistan Tercümesi*. TDK. Yayınları. Ankara: 1989.
- KARUTZ. *Unter Kirgisen und Turkmenen*. Leipzig, 1911.
- Kaşgarlı Mahmud. *Divanü Lügat-it Türk*. I-II-III-dizin. Çeviri: Besim ATALAY, Ankara: TDK. 1992.
- Kemanî Hızır Ağa. *Tefhimü ’l-Makamat fi Tevlidi ’l-Nagamat*. Topkapı Sarayı Hazine Kitap, No: 1793.
- Keşfu ’l Humum*. (Mısır, XIV. Yüzyıl), Topkapı Sarayı.
- KOÇU, R. Ekrem. “Mehterler-Çökürçüler”. TFA, (1963), Sayı: 164.
- KUNST, J. *The Origin of the Kemanak*. (Bijdragen to de taellanden volkenkunde, Part 116), 1960.
- MARCUSE, S. *Musical Instruments, a Comprehensive Dictionary*. London, 1964.
- MENİNSKY, M. *Complementum Thesauri Lingarum Orientalium, Seu Onomasticum. Latino-Turcico-Arabico-Persici*. Vienne, 1687.
- Mütercim Asım Efendi. *Burhan- ı Katı*, (Haz. Prof. Dr. Mürsel ÖZTÜRK, Dr. Derya ÖRS), Ankara: TDK. Yay. 2000.
- Naima. *Tarih-i Naima*. I-VI, İstanbul. 1280.
- ÖGEL, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihine Giriş*. VIII-IX. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- ÖZTELLİ, Cahit. “Müzik ve Halk Sazları İle İlgili Bazı Maddeler”, TFA, (1958), Sayı: 105.
- ÖZTUNA, Yılmaz. *Büyük Türk Musikisi Ansiklopadisi I-II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 1990.
- RADLOFF, W. *Sibiryadan*. I-II-III-IV, Çeviren: Ahmet Temir. MEB. İstanbul: 1994.

- . *Versuch eines Wörterbuches Der Türk-Dialekte*. St. Petersburg, 1893-1960. II. Baskı Mouton& co. 1960.' S-GRAVENHAGE
- REINHARD, K. *Türkische Musik*. Berlin, 1962.
- RIEMANN, H. *Musik Lexikon*. (12. Baskı), Berlin, 1939.
- ROUANET, J. *La Musique Arab, Encyclopedie de la Musique*. V, Paris, 1922.
- SACHS, Curt. *Reallexion der Musikinstrumente*. Berlin, 1913.
- . *Gelst und Werden der Musikinstrumente*. Berlin, 1929.
- . *Handbuch der Musikinstrumentenkunde*, (2. Baskı), Leipzig. 1930.
- . *Dünya Musikisi Tarihi*, Çeviren: İlhan USMANBAŞ, İstanbul: MEB.1965.
- SANAL, Haydar. *Mehter Musikisi: Bestekai Mehterler-Mehter Havalari*. İstanbul: MEB. 1964.
- SARISÖZEN, M. *Türk Halk Musikisi Usulleri*. Ankara, 1962.
- SERTKAYA, F. Osman. *Eski Türkçe 'de Musikisi Terimleri ve Musikisi Alet İsimleri*. (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), İstanbul, 1982.
- SÖZER, Vural. *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, I-II. İstanbul, 1986.
- SÜRELSAN, İ. Baha. "Türk Musikisi Umumi Dizisine Göre Kanun Mandallanması", MM.(1956), Sayı: 97-3 ss.72 devamı 76
- . "Kanun Mandallanması" MM. (1956), Sayı: 98-4 ss.115 devamı 120
- . "Kanun Mandallanması" MM. (1956), Sayı: 100-6 ss.169 devamı 181-183.
- . "Kanun Mandallanması" MM. (1956), Sayı: 101-7 ss.202-203 devamı 213.
- . "Kanun Mandallanması"MM. (1956), Sayı: 102-8 ss. 234-235.
- . "Kanun Mandallanması" MM. (1956), Sayı: 103-9 ss.266-267 devamı 279-280.
- . "Kanun Mandallanması" MM. (1957), Sayı:106 ss. 230-232.
- . "Çenk'e Dair". Musikisi Mecmuası, Sayı: 205, 1965.
- . "Ud'a Dair", MM. (1965). Sayı: 211, ss.197-198.

- , "Ud'a Dair" MM. (1966). Sayı: 222 ss.166-167.
- , "Rebab'a Dair" MM. (1966). Sayı: 223, ss. 204-205.
- Tarama Sözlüğü*. İstanbul: TDK Yayınları, 1995.
- UZUNOĞLU, Sadık. "Çöğür Sazı ve İcat Olunduğu Yerde Bugünkü Durumu". TFA, (1950), Sayı: 9.
- , "Anadolu da Halk Müziği ve Müzikle İlgili Konulara Ait Notlar", TFA, (1953), Sayı. 47; ss. 742-744.
- ÜNGÖR, Etem. *Türk marşlar*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara: 1965.
- , "Kanun Mandal Tertibatı Hakkında Bir Etüd", MM, Sayı: 23, s. 19-20.
- YEKTA, Rauf. "Türk Sazları" Milli Tetebbular Mecmuası. Sayı 4; Sayı: 5, İstanbul.
- , *La Musique, Turque. Encyclopedie de la Musique*. V, Paris, 1922.
- , *Türk Musikisi*. Çeviren: Orhan NASUHOĞLU, Pan Yayınları, İstanbul: 1986.
- YÖNETKEN, H. B. *Derleme Notları*. İstanbul:1966.
- , "Türk Folklorunda Kıbrıs Kemanesi ve Zeybeği", TFA, (1958). Sayı: 109, s.1738.
- ZEREN, M. Ayhan. "Tanburda Mansur Düzeni" MM. (1955), Sayı: 93 ss.615-616.
- , "Tanburda Mansur Düzeni" MM. (1956), Sayı: 96-2, ss. 44-46.

İndeks

A

Acemi Boru: 31
Acemi Zurna: 31
Ada Dūdūĝu: 31
Aĝaç Çalışması: 5
Aĝaç-Kumuz: 57
Aklak: 8
Ala: 31
Altı Telli: 57
Arabi Zurna: 31
Argan: 95
Argıl: 31
Arguk: 32
Argun: 32
Armonika: 95
Arş:1
Arşe: 5
Asafı Zurna: 32
Assa: 57
Aşık Sazı: 57
Ayaklı Keman: 84

B

Baĝlama: 57
Bala Nagara: 8
Balaban: 8
Balama: 61
Balaman: 32
Balkon: 5-6
Bar: 8
Baraban: 8
Barburta: 34
Bas Kiriş: 5
Baş Eşik: 5
Battal: 34
Bedildek: 9
Berbat: 61
Beştelli: 62
Beyük Saz: 62

Bişe: 34
Biz: 5
Bombe: 5
Boncuk Tutkal: 5
Borazan: 34
Boru: 34
Boy Zurna: 36
Bozuk: 62
Buçi:64
Bulgari: 64
Bunçuk: 64
Burgu Traş: 5
Burgu: 5
Burguluk: 5
Bülü: 36
Bülür: 36
Büyülü: 36
Bzura: 64

C

Cam Dümbeleĝi: 9
Can Direĝi: 5
Cara: 64
Cızıldamak: 1
Cin Dūdük: 36
Civciv: 36
Cora: 64
Cukcuk: 36
Cura Irızva: 65
Cura Zurna: 37
Cura: 1-36
Cura: 65
Cükür: 68
Cümbüş: 65
Cüre: 1-36

Ç

Çaĝ:1
Çaĝana: 84

Çaĝırtma Dūdūĝu: 37
Çalĝı: 1
Çalpara: 9
Çalpare: 9
Çaluu: 11
Çan: 11
Çapçak: 37
Çarpana: 9
Çarpara: 9
Çarpare: 9
Çarta: 66
Çartar: 66
Çaşda: 66
Çebuzga: 37
Çem Dırnak: 85
Çember: 66
Çenk: 66
Çergen: 11
Çermek: 68
Çertme: 68
Çeşde: 68
Çevgan: 11
Çıĝırtma: 37
Çıĝırtmaç: 39
Çıngırak: 12
Çibuk: 39
Çifte Kaval: 39
Çifte Nakkare: 12
Çifte Nara: 12
Çifte Sipsi: 39
Çifte: 39
Çilmandi: 12
Çimon: 40
Çin-Daul : 13
Çirgen: 11
Çirmandi: 12
Çoĝur: 40
Çonur: 68
Çöĝür: 68
Çömlek Dümbeleĝi: 13
Çöör: 68
Çubçık: 40

Çuğur: 68
Çükür: 68

D

Daire: 13
Damaklı Dūdük: 40
Dambıra: 70
Dambur: 70
Dambura: 70
Damdıra: 70
Damura: 70
Danakiyu Dūdūğü: 40
Danakyu: 40
Dap: 14
Darbuka: 14-28
Darbukke: 14
Daulbas: 14
Davıl: 15
Davlanbaz: 14
Davul: 15
Debelek: 18
Debildek: 18
Debildek: 9
Deblak: 18
Deblek: 19
Deblet: 19
Debuldek: 19
Delbek: 18
Delbenk: 18
Dembur: 70
Deplek: 18
Derviş Borusu: 40
Desdi: 41
Desdūmbek: 18
Desdūnbek: 18
Devlek: 18
Dıbıdan: 18
Dımbıltı: 18
Dımbırtı: 18
Dımbilik: 18
Dımbultı: 18
Dımdım: 70
Dımbıra: 70
Dımdım: 70
Dıngıra: 70

Dızdır: 85
Dili Dūdük: 41
Dilli Damak: 41
Dilli Dūdük: 41
Dimra: 18
Dingira: 70
Diplik: 6
Divan Sazı: 71
Doğul: 18
Dol: 18
Dom: 18
Domdom: 18
Dorulbas: 18
Dömbek: 19
Dömbek: 19
Dömbelek: 19
Dömbüldek: 19
Dönbek: 19
Döplek: 18
Dul: 18
Dumban: 19
Dumbulbas: 19
Dunbalay: 9
Dunbalayi: 20
Düdeyh: 41
Dūdük: 41
Düllice: 41
Düllü Dūdük: 41
Düllüce: 41
Düllük: 41
Dümbelek: 19
Dümbürdetmek: 20
Düplek: 18
Düplük: 20
Düzen Tutmak: 1
Düzenlemek: 1
Düzme: 1

E

Egi: 85
Eğit: 85
Eğri: 71
Ekeme: 71
Eklek: 20
Ekliğ: 20

Ençe: 85
Enin: 85
Erganun: 95
Eşek: 2
Eşik Yeri: 6
Eşik: 6
Eyyüb Dümbeleşi: 20

F

Fasıl Kemeleşesi: 86
Felek: 71
Fellahi: 71
Fırıldak: 20
Fiks: 6
Filcan: 20
Fincan: 20
Form Boyu: 6

G

Galak: 41
Gangili: 86
Gaval: 20
Gayda: 41
Gayde: 41
Germe: 21
Gıcak: 86
Gıday-ı Ruh: 2
Gırnata: 42
Gıvgıç: 86
Gıvgıv: 86
Gıvgıv: 87
Gıygı: 87
Gıygıdı: 87
Gıygırak: 87
Gıygıy: 87
Gıngini: 87
Goltuh Saz: 21
Gomalak: 6
Goşanagara: 21
Goval: 43
Göğüs Deliğı: 2
Göğüs: 2
Gövde: 2
Gumuş: 71

Guyguz: 87
Güdüm: 21

H

Halile: 21
Hamlaç: 87
Hangırma: 21
Hegit: 88
Heğit: 87
Hırda Saz: 2
Horthort: 43
Hotat: 43
Hotdak: 43
Hotduk: 43
Hottuk: 43
Höppü: 43
Hörbü: 43
Huuddi: 43
Hübbük: 43
Hülübe: 43
Hüs: 43
Hüssuk: 43
Hüttük: 43

I

Ihlğ: 88
Iklğ: 88
Irızva: 71

İ

İki Telli: 71
İleğen: 21
İleğen: 23
İskarpela: 6
İşkence: 6

K

Kaba Düdük: 44
Kaba Zurna: 44
Kabak: 89
Kabal: 21

Kafa: 90
Kakratcu: 44
Kalak: 44
Kali: 21
Kamış Mizmar: 44
Kangır: 72
Kanun: 72
Kaplan: 21
Karabaş Düdük: 44
Karadeniz Kemeçesi: 90
Karadüzen: 73
Kargı-Tüdük: 44
Kaş: 2
Kaşık: 22
Kauss: 90
Kaval: 45
Keman: 90
Kemançe: 90
Kemane: 91
Kemençe: 91
Kıçak: 91
Kığ: 2
Kıl Testere: 6
Kıl-Kopuz: 92
Kıranta: 45
Kırbız: 92
Kırnata: 45
Kıvgadı: 45
Kıyak: 92
Kıygadı: 2
Kıykı: 92
Kıykıy: 2
Kiriş: 6
Kobuz: 95
Koğuş: 92
Koltuk Davulu: 22
Kompratör: 6
Komus: 2
Kopuz: 45
Kopuz: 73
Kopuz: 92
Kopuz: 95
Kopuz: 2
Kornay: 45
Kortkort: 22
Koşamey: 46

Koşnay: 46
Köprü: 6
Kös: 22
Kubur: 73
Kubuz: 95
Kudüm: 23
Kurrenay: 46
Kus: 23
Kusnagora: 23
Küp: 3, 23
Küvrüg: 23

L

Lağuta: 74
Laterina: 95
Lavta: 74
Leblek: 23
Leğen: 23
Lepirdek: 23
Lifir: 46
Löplek: 24

M

Maşa: 24
Mazhar: 24
Meccik: 3
Meççik: 3
Meçik: 3
Meçük: 3
Meküç: 3
Melçik: 3
Mey Davulu: 24
Mey: 46
Meydan Sazı: 74
Meyi: 46
Mıskal: 47
Mızıka: 47
Mizmar Düdüğü: 47
Mizmar: 47
Muğni: 74
Muğri Nara: 24
Mukarran Dünbeleği: 24
Mukavvemet Çıtası: 6
Musikal: 47

Müstahsen: 47

N

Nagara: 24
Nagora: 24
Nağra: 24
Nahora: 24
Nakkare: 25
Nara: 24
Nay: 47
Nefir: 47
Nekkare: 25
Nevbe: 25
Ney: 48
Nısfıye: 49
Nişangeç: 7
Nusha: 75
Nühür: 46

O

Ok: 92
Oluklu İskarpela: 7
Oniki Telli Saz: 75
Organoloji: 7
Oyma Kaşığı: 7
Oyuncak Çalgular: 4

Ö

Ördeksipisi: 49
Örttürük: 49
Ötdürgeç: 4
Öttüreç: 49
Öttürgeç: 4

P

Pah Kırma: 7
Pipiç: 49
Pöğrek: 50

R

Ravza: 75
Rayba: 7
Rebab: 92
Rezonans Kutusu: 7
Rubab: 76
Rubob: 76

S

Santur: 76
Sap Boyu: 7
Sapdibi Eşik Yeri: 7
Sayta: 4
Sayta: 93
Saz: 4
Saz: 77

Sergoç Kubos: 93
Serme Kubas: 93
Serme Kubos: 93
Ses Deliği: 7
Ses Kutusu: 7
Sıbzga: 50
Sıbzgi: 50
Sıbzgu: 50
Sibsi Boru: 50
Sibsi: 50
Silik: 50
Sine Keman: 93
Sipsi: 50
Sipürde: 50
Sivri Boru: 51
Sivsin: 51
Sundar: 77
Surnay: 51
Sünney: 51
Süpsübü: 50
Süpsüpü: 51
Süpürge: 51
Sürgeç: 93
Süsük: 51
Sütlük: 51

Ş

Şabr: 51
Şah: 51

Şahlıca: 51
Şakşak: 26
Şane: 77
Şapban: 26
Şarki: 77
Şavur: 51
Şeşber: 78
Şeşhane: 78
Şeştar: 78
Şıdurğu: 78
Şılavlı: 52
Şihabi Zurna: 52
Şişe: 26
Şüdürgü: 52

T

Tabıl: 26
Tabl-İ Baz: 26
Talba: 26
Tambangı: 27
Tanbur: 78
Tanbura: 79
Tar: 80
Tarak Mizmarı: 80
Tarak: 7
Tarbuka: 27
Tavar Saz: 80
Tavlunbaz: 80
Tazene: 4
Tef: 27
Tel Boyu: 7
Tel Takacağı: 7
Tel Tanbur: 80
Telbe: 27
Tesbih: 80
Tesbik: 27
Teskere: 4
Teskire: 4
Tesviye: 7
Tezane: 4
Tezene: 4
Tezere: 4
Tezgene: 4
Tıntın: 4
Tırdık: 27

Til: 4

Tokur: 80

Tomturak: 27

Toy: 27

Tömbek: 27

Trampet: 27

Tuğ: 27

Tulum: 52

Tulumbaz: 27

Tumra: 81

Tuş: 7

Tutek: 52

Tutut: 52

Tümgür: 28

U

Ud: 81

Ü

Üçtelli: 82

Üsküre: 28

V

Vilvili: 53

Y

Yarımca: 53

Yash Balaman: 29

Yashbalaman: 53

Yatağan: 82

Yatağın: 82

Yay: 94

Yaylı Tanbur: 94

Yelli Dūdük: 53

Yelteme: 82

Yemen Dünbeleşi: 29

Yonkar: 82

Yunkar: 82

Z

Zantur: 83

Zenbar: 29

Zenne: 83

Zımbon: 53

Zımpon: 53

Zımzım: 83

Zınzın: 95

Zıpçı: 53

Zıpçık: 53

Zil: 29

Zilli Maşa: 30

Zimbon: 53

Zimzım: 94

Zıpçı: 53

Zıpçı: 53

Zıpzi: 53

Zıpzi: 53

Zıpzi: 53

Zıpzi: 53

Zurna Davulu: 30

Zurna: 54

ÖZET

“Türk Halk Çalgıları Terminolojisi” adlı çalışmamızın amacı, Türk halk çalgıları ile ilgili dağınık durumdaki terimlerin bir araya getirilmesidir. Çalışmamız, Türk halk çalgıları ile ilgili terimleri inceleyerek, terminoloji problemine çözüm getirmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmamızın “Giriş” bölümünde Türklerdeki müzik ve çalgı geleneği üzerinde durulmuş ve ülkemizde yapılan Türk çalgılarının sınıflandırılması ile ilgili çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

I. Bölüm genel terimleri içermektedir ve bu bölümde ele alınan genel terimler “Türk Halk Geleneğinde Kullanılan Terimler” ve “Çalgı Yapımcılarının Kullandığı Terimler” olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir.

II. Bölüm’de vürmalı çalgılarla ilgili çalgılarla ilgili terimler bir araya getirilerek bu terimlerin açıklamaları yapılmıştır.

III. Bölüm’de ise, üflemeli çalgılarla ilgili terimler bir araya getirilerek bu terimlerin açıklamaları yapılmıştır.

IV. Bölüm’de telli çalgılarla ilgili terimler bir araya getirilerek, “Mızraplı Çalgılar” ve “Yaylı Çalgılar” başlıkları altında incelenmiştir.

V. Bölüm ise, tuşlu çalgılarla ilgili terimleri içermektedir. Bu bölümde tuşlu çalgılarla ilgili terimler bir araya getirilerek incelenmiştir.

“Sonuç” bölümünde ise diğer bölümlerde bir araya getirilen terimler üzerinde durularak elde ettiğimiz sonuçlara yer verilmiştir. Ayrıca araştırmamızda kullanılan kaynaklar bibliyografyası da sonuç kısmından sonra yer almıştır.

ABSTRACT

The aim of my research named as “The Terms of Turkish Folk Musical Instruments” to bring together the terms of Turkish folk musical instruments. It has been my goal to solve the problem of the terms and various usage of terms in the field of Turkish folk music instruments.

In the “Introduction” of my study, I have provided brief information on the ancient Turkish music tradition and the instruments, and also evaluated some of the important works which have classified the Turkish folk music instruments.

Chapter first includes the “General Terms of Turkish Folk Music Instruments,” and the terms in this chapter given place under two subtitles; “The Traditionally Used Terms” and “The Terms Used By The Instrument Makers.”

In the second chapter, I have put together and explained the terms about the striking instruments.

The chapter third has explanation and the terms about the blowed instruments.

In the chapter four, I have gathered the terms about the bowed and stringed instrument and provided information on those terms.

The final and fifth chapter includes the terms about the keyed instruments.

The “Conclusion” part of my study provides information on the general examination of the terms. My study also includes the cited sources.

**YÜKSEKÖĞRENİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU**

YAZARIN
Soyadı: OKAN
Adı: ATILLA

Merkezimizde Doldurulacaktır

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : TÜRK HALK ÇALGILARI TERMİNOLOJİSİ

Yabancı Dil : THE TERMS OF TURKISH FOLK MUSICAL INSTRUMENTS

TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans Doktora Doçentlik Tıpta Uzmanlık
Sanatta

[]

[]

[]

[]

Yeterlilik

[]

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ :

Üniversite : EGE ÜNİVERSİTESİ

Fakülte : TÜRK DÜNYASI ENSTİTÜSÜ

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih: 11. 01. 2002

TEZ YAYINLANMIŞSA :

Yayınlayan :

Basım Yeri:

Basım Tarihi:

ISBN:

TEZ YÖNETİCİSİNİN
Soyadı, Adı : EKİCİ METİN
Ünvanı : DOÇ.DR.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI : 107

TEZİN KONUSU (KONULARI) : HALK BİLİMİ, MÜZİK, ÇALGILAR VE ÇALGI YAPIM AÇISINDAN KULLANILAN ÖNEMLİ ÇALGI TERİMLERİ.

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

- 1- MÜZİK
- 2- HALK BİLİMİ
- 3-ÇALGILAR
- 4- EL ALETLERİ
- 5- TERİMLER

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:(Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstrakt ve thesaurus'ları kullanınız.)

- 1- FOLK MUSIC
- 2- MUSICAL INSTRUMENTS
- 3- THE TERMS
- 4- INTRODUCTION
- 5- INSTRUMENT MAKERS

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1-Tezimden Fotokopi Yapılmasına izin veriyorum	[]
2-Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	[]
3-Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir	[]

Yazarın İmzası

Tarih : 26.12.2002

Atilla Okan, 26. 10. 1971 yılında Almanya'nın Heilbronn kasabasında doğdu. İlk ve orta öğrenimini Uşak'ta tamamladı. Lise öğrenimini Uşak Endüstri Meslek Lisesi Ağaç İşleri bölümünde tamamladı. 1990-1991 yılında Konservatuar Temel bilimler bölümünü kazandı. Ancak hazırlık sınıfından sonra Çalgı yapım Bölümüne dikey geçiş yaptı. Bu bölüm de yaylı çalgılar anasanat dalında eğitimini tamamladı. Branşı olan Keman ailesi, kemane ve klasik kemençe yapımı derslerini V. Veyis Yeğin' den bunun yanında ut ve kanun gibi mızraplı çalgıların yapımını dönemin ünlü yapımcılarından olan Ejder GÜLEÇ' ten aldı. Çalgı Yapım Bölümünden 1995 yılında "Sürelî Yayınlarında Çalgılar" adlı bitirme ödevi ile birincilikle mezun oldu. Aynı yıl Çalgı yapım Bölümünde Öğretim Elemanı olarak göreve başladı.

1995-1996 Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Bölümünde Yüksek Lisans kazandı. Çeşitli nedenlerden dolayı eğitimine bir süre ara verdi 1999 yılında eğitime başladı. Şimdi "Türk Halk Çalgıları Terminolojisi" adlı tez çalışmasını yapmaktadır.